

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**HAWAR DERGİSİNİN YAZARLARI VE KÜRT
EDEBİYATINDAKİ YERLERİ (NIVÎSKARÊN KOVARA
HAWARÊ Û CIHÊ WAN DI EDEBÎYATA KURDÎ DA)**

Oktay ALTUN
18933006

Danışman
Prof. Dr. Hasan TANRIVERDÎ

Diyarbakır 2020

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**HAWAR DERGİSİNİN YAZARLARI VE KÜRT
EDEBİYATINDAKİ YERLERİ (NIVÎSKARÊN KOVARA
HAWARÊ Û CIHÊ WAN DI EDEBÎYATA KURDÎ DA)**

Oktay ALTUN
18933006

Danışman
Prof. Dr. Hasan TANRIVERDÎ

Diyarbakır 2020

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “ Hawar Dergisinin Yazarları ve Kürt Edebiyatındaki Yerleri ” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

..../..../.....

Oktay ALTUN

ÖN SÖZ

Hawar dergisi, Kürt'lerin dili, edebiyatı, folklorü ve kültürünü oluşturan diğer öğeler açısından hayati önem taşıyan, Kürt kültürüne hayat veren, onu yeşerten bir yayın niteliği taşır; zira dergi Kürtçeye, Kürt edebiyatına kısacası Kürt kültürüne önemli katkılar sunmuş ve Kürt halkının aydınlanıp ilerlemesinde, kültürüne sahip çıkmasında önemli rol üstlenmiştir. Yoksulluk ve cehaletin hüküm sürdüğü dönem şartları düşünüldüğünde yapılan çalışmaların önemi ortaya çıkmaktadır; çünkü 1930'ların Kürt coğrafyası; savaş, açlık, sefalet, ağalık ve eğitimsizliğin coğrafyasıdır; bu yüzden böyle bir ortamda Kürt dili ve edebiyatı ile ilgili çalışmaların yapılması, bu bilince sahip yazarların var olması, Kürt kültürü için önemlidir. 15 Mayıs 1932'de ilk sayısını çıkaran Hawar dergisi, bugünkü anlamda kullandığımız - zira daha önce Kafkas Kürt'leri de benzer bir alfabe kullanmıştır. - Latin harfli Kürt alfabesinin de temellerinin atıldığı yerdir. Derginin yazarı, sahibi ve sorumlusu Mîr Celadet Alî Bedirxan 8 sesli, 21 sessiz harften oluşan Latin harfli Kürt alfabesini tanıtmış, onunla yazmış ve yazılmasını sağlamıştır; bu yönüyle Hawar dergisi ve başta Mîr Celadet Alî Bedirxan olmak üzere derginin yazarları, Kürt'lerin yazı dili, yazılı edebiyatı için yeri doldurulamayacak bir ehemmiyete sahiptir. Hawar dergisi sadece Latin harfli Kürt alfabesi için değil; aynı zamanda bu alfabe ile edebiyatın çeşitli türlerinde örnekler veren dergi yazarları açısından da önemlidir; çünkü sonrasında Kürt edebiyatının önemli şahsiyetlerinden olan birçok isim Hawar dergisi ile Kürt edebiyat tarihine adını yazdırmıştır.

Tez hazırlama aşamasında görüş ve önerileriyle destek olan değerli hocam Dr. Öğrt. Üyesi Osman Aslanoğlu'na, kıymetli arkadaşım Ayşegül Çelebi'ye; eleştirileriyle yol gösteren saygıdeğer hocamız Dr. Öğrt. Üyesi İlyas Suvağci'ya teşekkür ederim. Ayrıca bizde emekleri olan değerli hocalarım Prof. Dr. Hasan Tanrıverdi, Doç. Dr. Hayreddin Kızıl, Doç. Dr. Ahmet Tarcan, Doç. Dr. Hayrullah Acar, Dr. Öğrt. Üyesi Hacı Önen'e; arkadaşlarım Veysi Arcagök, Berivan Matyar,

İslameddin Demirkaya, Hakan Tekeş'e ve değerli eşim Özge Altun'a teşekkür ediyorum. Çalışmalarından istifade ettiğim yazar ve araştırmacılara şükranlarımı sunuyorum..

Oktay ALTUN
Diyarbakır, 2020

ÖZET

Bu tez, 15 Mayıs 1932'de yayın hayatına başlayan Hawar dergisini ve özellikle de yazarlarını çeşitli yönlerden tanıtırken Hawar dergisinin ve bu derginin yazarlarının Kürt edebiyatındaki yerlerini açıklamaya çalışmıştır. Çalışma, yazarların hayatlarını ve Kürt edebiyatına katkılarını konu edinmiştir.

Tez iki bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde Hawar dergisinin çıkarıldığı döneme kısaca değinilmiş, sonrasında dergi çeşitli yönlerden tanıtılmıştır. İkinci bölümde ise Hawar dergisi yazarlarından Mîr Celadet Alî Bedirxan, Kamiran Alî Bedirxan, Cegerxwîn, Osman Sebrî, Qedrî Can, Dr. Nûredîn Zaza çeşitli yönleriyle anlatılmıştır. Bunun yanında Hawar dergisinde yazan Pîremêrd, Rewşen Bedirxan, Qedrî Cemîlpaşa, Reşîdê Kurd, Dr. Ehmed Nafîz, Elî Seydo Gewranî, Faîq Bêkes, Hesên Hîşyar ve Ehmed Namî hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

Tezde on beş yazar üzerinde durulmuştur; bu yüzden yazarların hayatı ve Kürt edebiyatına katkıları anlatılırken ayrıntıya çok girilmemiş, belirli yönlerden incelenmiş, Kürt edebiyatının, Hawar dergisinin ve derginin yazarlarının genel çerçevede de olsa tanınması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kürtçe, Hawar Dergisi, Kürt Edebiyatı, Mîr Celadet Alî Bedirxan

ABSTRACT

This thesis has tried to explain the place of Hawar magazine and the writers of this magazine in Kurdish literature whilst it familiarizes the magazine of Hawar that began its publishing life on the 15th of May in 1932 and, especially, its writers from various aspects. The study has discussed the lives of the writers and their contribution to Kurdish literature.

The thesis consists of two parts. In the first part, the period that the magazine of Hawar was published has been mentioned, and thereafter the magazine has been introduced from various aspects. In the second part, the different aspects of writers of Hawar magazine like Mîr Celadet Alî Bedirxan, Kamiran Alî Bedirxan, Cegerxwîn, Osman Sebrî, Qedrî Can, Dr. Nûredîn Zaza have been described. Besides that, some writers writing for the periodical of Hawar like Pîremêrd, Rewşen Bedirxan, Qedrî Cemîlpaşa, Reşîdê Kurd, Dr. Ehmed Nafîz, Elî Seydo Gewranî, Faîq Bêkes, Hesen Hişyar and Ehmed Namî have been introduced in brief.

In this thesis, there are fifteen writers that have been discoursed. Therefore, there aren't details about them while describing the lives of the writers and their contribution to Kurdish literature, and they have been reviewed from various aspects. It has been aimed to make Kurdish literature, the periodical of Hawar and the writers of the periodical known in a general framework.

Keywords

Kurdish, Hawar Magazine, Kurdish Literature, Mîr Celadet Alî Bedirxan

KURTE

Ev tez, kovara Hawarê ku di 15ê gulana 1932an da dest bi weşanê kiribû û bi taybetî nivîskarên wê ji gelek alîyên curbicur dide nasandin. Di heman demê da tez, hewl daye ku cihê kovara Hawarê û nivîskarên wê di wêjeya kurdî da bide ravekirin. Xebat, jîyana nivîskaran û serzêdekirina wan li ser wêjeya kurdî, kirîye mijar.

Tez ji du beşan pêk dihê: Di beşa yekemîn da bi kurtasî li ser serdama derketina kovara Hawarê hatîye rawestîn. Piştî kovar, ji gelek alîyên curbicur ve hatîye nasandin. Di beşa duyemîn da ji nivîskarên kovara Hawarê; Mîr Celadet Alî Bedirxan, Kamiran Alî Bedirxan, Cegerxwîn, Osman Sebrî, Qedrî Can, Dr. Nûredîn Zaza ji gelek alîyan ve hatine vegotin. Li gel van yekan Pîremêrd, Rewşen Bedirxan, Qedrî Cemîlpaşa, Reşîdê Kurd, Dr. Ehmed Nafîz, Elî Seydo Gewranî, Faîq Bêkes, Hesên Hîşyar û Ehmed Namî ku di kovara Hawarê da nivîsîne di der heqê wan da kurteagahî hatine dayîn.

Di tezê da li ser 15 nivîskaran hatiye rawestîn; ji ber vê yekê gava ku jîyan û serzêdekirina wan li ser wêjeya kurdî hatine qalkirin bi hûrgilî nehatine desthildan; ji hin alîyên hîlbijartî ve hatine lêkolînkirin. Bi awayekî giştî danasîna wêjeya kurdî, kovara Hawarê û nivîskarên kovara Hawarê hatine armanckirin.

Peyvên Sereke

Kurdî, Kovara Hawarê, Edebîyata Kurdî, Mîr Celadet Alî Bedirxan

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KURTE	V
İÇİNDEKİLER	VI

BİRİNCİ BÖLÜM

HAWAR DERGİSİ VE KÜRT EDEBİYATI (KOVARA HAWARÊ Û EDEBÎYATA KURDÎ)

1.1. HAWAR DERGİSİNİN ÇIKTIĞI SURİYE'YE 1919 - 1946 ARASI GENEL BİR BAKIŞ	1
1.2. HAWAR DERGİSİ (1932 - 1943)	3
1.2.1. Hawar İçin Dönüm Noktası Olan Tarihler.....	6
1.2.2. Hawar Dergisinin Fiyat Tarifesi, Bazı Sıkıntıları ve Ulaştığı Yerler.....	9
1.2.3. Hawar Dergisinde Konu.....	11
1.2.4. Hawar Dergisinin Kapsayıcı Dili	13

İKİNCİ BÖLÜM

HAWAR DERGİSİNİN YAZARLARI VE KÜRT EDEBİYATINDAKİ YERLERİ (NIVÎSKARÊN KOVARA HAWARÊ Û CİHÊ WAN DI EDEBÎYATA KURDÎ DA)

2.1. MÎR CELADET ALÎ BEDİR XAN.....	16
2.1.1. Celadet Alî Bedirxan'ın Hayatı ve Eserleri (1893 - 1951)	16
2.1.2. Celadet Alî Bedirxan'ın Kürt Edebiyatındaki Yeri.....	18
2.1.2.1. Celadet Alî Bedirxan ve Yeni Kürt Alfabesinin Oluşum Süreci	18
2.1.2.2. Kürt Alfabesi (Elfabêya Kurdî) ve Hawar Dergisi	20
2.1.2.3. Hawar Dergisinin Çıkışı.....	22

2.1.2.4. Celadet Alî Bedirxan, Hawar Dergisi ve Klasik Kürt Edebiyatı	23
2.1.2.5. Celadet Alî Bedirxan, Hawar Dergisi ve Folklor.....	28
2.1.2.6. Celadet Alî Bedirxan'ın Modern Öykü Yazarlığı	31
2.1.2.7. Celadet Alî Bedirxan'ın Atatürk'e Yazdığı Mektup " Bir Kürt Aydınından Mustafa Kemal'e Mektûb "	33
2.1.2.8. Celadet Alî Bedirxan'ın Sözlük Çalışması [Kürtçe - Kürtçe (Ferheng Kurdî - Kurdî)]	36
2.1.2.9. Celadet Alî Bedirxan'ın Dil Bilgisi Çalışmaları (Kürtçe Gramer)	36
2.1.2.10. Ronahî Dergisi (1942 - 1945)	37
2.2. DR. NÛREDÎN ZAZA	39
2.2.2. Dr. Nûredîn Zaza'nın Kürt Edebiyatındaki Yeri	40
2.2.2.1. Dr. Nûredîn Zaza'nın Modern Hikayeciliği	41
2.2.2.2. Dr. Nûredîn Zaza'nın Öykülerinde Toplumcu Gerçekçilik	41
2.2.2.3. Dr. Nûredîn Zaza'nın Öykülerinde Düzene Başkaldırı	42
2.2.2.4. Dr. Nûredîn Zaza'nın Öykülerinde Taşralı Kadın	43
2.2.2.5. Dr. Nûredîn Zaza'nın Öykülerinde Hayal Kırıklığı	45
2.3. OSMAN SEBRÎ.....	46
2.3.1. Osman Sebrî'nin Hayatı ve Eserleri (1905 - 1993)	46
2.3.2. Apê Osman (Osman Amca) Lakabını Alması	47
2.3.3. Osman Sebrî'nin Kürt Edebiyatındaki Yeri	48
2.3.3.1. Osman Sebrî'nin Şairliği.....	48
2.3.3.2. Osman Sebrî, Öykü ve Folklor	51
2.3.3.3. Osman Sebrî'nin Deneme Yazarlığı.....	53
2.3.3.4. Osman Sebrî'nin Anı Yazarlığı	53
2.3.3.5. Osman Sebrî'nin Makale Yazarlığı	53
2.3.3.6. Osman Sebrî'nin Çeviri Yazarlığı	54
2.3.3.7. Osman Sebrî'nin Hawar Dergisindeki yazıları	54
2.3.3.8. Osman Sebrî'nin Ronahî Dergisindeki Yazıları	56
2.3.3.9. Osman Sebrî'nin Hêvîya Welêt Dergisindeki Yazıları	57
2.3.3.10. Osman Sebrî'nin Hêvî Dergisindeki Yazıları	58
2.4. DR. KAMİRAN ALÎ BEDİRDXAN	58
2.4.1. Dr. Kamiran Alî Bedirxan'ın Hayatı ve Eserleri (1895 - 1978)	58

2.4.2.1. Dr. Kamiran Bedirxan ve Folklor	60
2.4.2.2. Dr. Kamiran Bedirxan ve Kürt Alfabetesi [Elfabeya Min (Alfabem)] 62	
2.4.2.3. Dr. Kamiran Alî Bedirxan ve Hawar Dergisinde Görgü Kuralları ile İlgili Yazısı (Rabûn û Rûniştin)	62
2.4.2.4. Hawar Dergisinde Dr. Kamiran Bedirxan'ın Hikayeciliği	65
2.4.2.5. Dr. Kamiran Bedirxan'ın Dini Yazıları [Dersên Şerîetê Hedîsên Cenabê Pêxember (Şeriat Dersleri ve Peygamber Hazretlerinin Hadisleri)] ...	66
2.4.2.6. Xwendina Kurdî (Kürtçe Okuma)	66
2.4.2.7. Dr. Kamiran Bedirxan'ın Gazeteciliği	67
2.5. CEGERXWÎN	68
2.5.1. Cegerxwîn'in Hayatı ve Eserleri (1903 - 1984)	68
2.5.2. Cegerxwîn'in Kürt Edebiyatındaki Yeri	72
2.5.2.1. Neden “ Cegerxwîn “ İsmi ?	72
2.5.2.2. Cegerxwîn'e Katkısı Olan Hocaları	73
2.5.2.3. Cegerxwîn'in Şairliğinde Üç Dönem	74
2.5.2.4. Cegerxwîn'in Şiir Anlayışı	74
2.5.2.5. Cegerxwîn ve Tarih	83
2.5.2.6. Cegerxwîn'de Edebi Süreç, Ehmedê Xanî ve Melayê Cizîrî	86
2.5.2.7. Mîr Celadet Bedirxan ile Tanışma, Mîr'in Tavsiyesi ve İlk Divan	87
2.5.2.8. Cegerxwîn ve Modern Öykü	88
2.5.2.9. Cegerxwîn'de Edebiyat ve İktidar	90
2.5.2.10. Cegerxwîn'de Güçlüye Karşı Direniş Edebiyatı	93
2.5.2.11. Cegerxwîn'in Şiirlerinde Birlik mesajı	95
2.5.2.12. Cegerxwîn'in Şiirleride Qahraman Kadın	95
2.5.2.13. Cegerxwîn ve Çocukların Eğitimi	98
2.6. QEDRÎ CAN (ABDULQADİR EZİZ CAN)	103
2.6.1. Qedrî Can'ın Hayatı ve Eserleri (1911 - 1972)	103
2.6.2. Qedrî Can'ın Kürt Edebiyatındaki Yeri	104
2.6.2.1. Qedrî Can ve Modern Hikaye	105
2.6.2.2. Qedrî Can'ın Hawar Dergisindeki Yazılarında Folklorik Unsurlar	106
2.6.2.3. Qedrî Can'ın Ronahî Dergisindeki Yazılarında Folklorik Unsurlar ...	109
2.6.2.4. Qedrî Can'ın Roja Nû Dergisindeki Yazılarında Folklorik Unsurlar ..	110

2.6.2.5. Rovîyê Xapînok (Yalancı Tilki):	111
2.6.2.6. Qedrî Can'ın Hikâyelerinde " Köpek " Ögesi	111
2.6.2.7. Qedrî Can ve Modern Kürt Şiiri.....	112
2.6.2.8. Qedrî Can'ın Şiirlerinde Fikir.....	118
2.7. PÎREMÊRD	119
2.7.1. Pîremêrd'in Hayatı ve Eserleri (1867 - 1950)	119
2.7.2. Pîremêrd'in Kürt Edebiyatındaki Yeri	121
2.8. REWŞEN BEDÎRXAN	121
2.8.1. Rewşen Bedirxan'ın Hayatı ve Eserleri (1909 - 1992)	121
2.8.2. Rewşen Bedirxan'ın Kürt Edebiyatındaki Yeri	122
2.9. QEDRÎ CEMÎLPAŞA (ZÎNAR SÎLOPÎ)	123
2.9.1. Qedrî Cemîlpaşa'nın Hayatı ve Eserleri (1891 - 1973)	123
2.10. REŞÎDÊ KURD	125
2.10.1. Reşîdê Kurd'un Hayatı ve Eserleri (1910 – 1968)	125
2.11. DR. EHMED NAFÎZ	126
2.11.1. Dr. Ehmed Nafîz'in Hayatı ve Eserleri (1899 - 1968)	126
2.12. ELÎ SEYDO GEWRANÎ	127
2.12.1. Elî Seydo Gewranî'nin Hayatı ve Eserleri (1908 – 1992)	127
2.12.2. Elî Seydo Gewranî'nin Kürt Edebiyatındaki Yeri	128
2.13. FAÎQ BÊKES	128
2.13.1. Faîq Bêkes'in Hayatı ve Eserleri (1905 - 1948)	128
2.14. HESEN HÎŞYAR	129
2.14.1. Hesen Hîşyar'ın Hayatı ve Eserleri (1907 - 1985)	129
2.15. EHMED NAMÎ	131
2.15.1. Ehmed Namî'nin Hayatı ve Eserleri (1906 - 1975)	131
SONUÇ	133
KAYNAKÇA	135

BİRİNCİ BÖLÜM

HAWAR DERGİSİ VE KÜRT EDEBİYATI (KOVARA HAWARÊ Û EDEBÎYATA KURDÎ)

1.1. HAWAR DERGİSİNİN ÇIKTIĞI SURİYE'YE 1919 - 1946 ARASI GENEL BİR BAKIŞ

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki süreç Kürt'lerin toplumsal hafızasında önemli kırılmaların yaşanmasına sebep olmuştur; savaş sonrası Kürt coğrafyası hukuki ve fiili bir parçalanma yaşamıştır: Kürt'ler; Türkiye, İran, Irak, Suriye ve Sovyetler Birliği gibi farklı ülkelerin egemenliğinde yaşamak durumunda kalmıştır.¹

1919'dan 1946' ya kadar Fransız egemenliği altında olan Suriye, tarım ülkesi olmaktan öteye pek gidemedi. Çiftçilik ya da hayvancılıkla uğraşan insanların çoğu köylerde yaşamakta, büyük kentler sanayi değil; ticaret ve yönetim merkezlerine benzemekteydi. Alman gezgin Augagen'e göre Kürt nüfusun yoğun olduğu Suriye'nin kuzey bölgelerinde işlenmeye uygun toprakların %80'i büyük feodal beylere aitti ve bu beylerin bazıları onlarca köye sahipti.²

Osmanlı Dönemi'nde kuzey bölgelerindeki topraklar Türk sultanına, Arap ve Kürt feodal beylerine ya da ileri gelen Müslüman din adamlarına aitti. Kürt'ler arasında feodal ve ataerkil ilişkiler vardır ve buradaki büyük yurtluklar, köylülere kiraya veriliyor, her köylüye bir mevsim işleyebileceği kadar toprak ve bir çift öküz tahsis ediliyordu. Kiracı köylü yoksuldur ve köyün iş gücüdür; toprak ağası, tefecidir ve feodal devlet bu yoksul köylüleri ezmektedir. Toprak ağasına toplanan ürünün en az üçte biri verilirdi. Bu oran bazen beşte dört bazen de altıda beş olurdu. Sanayi

¹ Ömer Faruk Yekdeş, "Nâzım Hikmet ve Cegerxwîn'de Aşk Şiirinin İdeolojisi", **Bilkent Üniversitesi Master Tezi**, Eylül 2008, s. 32.

² A. M. Menteşşavili, **Dünden Bugüne Kürt'ler**, Evrensel Basın Yayın, İstanbul, 2004 s.230.

ürünlerinin büyük bir kısmı İngiltere ve Fransa'dan ithal ediliyordu. Mal - para ilişkilerinin genişlemesi, toprak ağalarının piyasaya daha fazla mal sürme çabasıyla köylülerin üzerindeki baskıyı artırmaları yüzünden köylülerin durumu kötüleşiyordu. Ağalar kendilerine bağlı fellahlar dışında kiralık işçi de kullanıyorlardı. Rehberler, emeklerinin karşılığını ürün olarak alıyordu. Mevsimlik iş gücünün geniş şekilde kullanılması kiralık iş gücünün ne kadar çok kullanıldığını göstermektedir.³

Mal-para ilişkisinin genişlemesi köylülerin katmanlara ayrılmasına sebep olmuştur. 1. Dünya Savaşı öncesinde Suriye'de köylülere ait üç tip üretim birimi vardı: 1. Fakir köylülere ait yönetim birimleri: Yoksul bir köylü, ailesiyle birlikte bir çift öküz ve ilkel karasabanla en fazla 10 hektar işleyebiliyordu. 2. Büyüklüğü aynı; fakat verimliliği çok daha fazla toprağı işleyen köylü: Köylü ilkel araçlar ve bir çift öküz kullanarak ailesiyle birlikte işliyordu; fakat hasat esnasında mevsimlik işçilerin yardımını alıyordu. 3. Varlıklı köylülere ait üretim birimleri: 50 hektarlık alan, on öküz ve ortalama sekiz kiralık işçi yardımıyla işlenen topraktır. Suriye'deki Kürt bölgelerinde feodal kalıntılar, köylülerin değişimine engel oluyordu; bu nedenle Suriye'de değişim henüz çok zayıftı.⁴

Suriye'nin, Fransa tarafından işgalinden önce yerel Kürt yöneticiler bir yanda yabancı sermaye diğer yanda feodal beyler ve tefeciler olmak üzere ikili baskı altında idiler. 1920'de Fransız mandasının kurulması bu durumu değiştirmemiştir. Tarımda köklü reform gereği manda döneminde de ortaya çıkmıştır. Eylül 1950'de kabul edilen anayasada da bir tarım reformu ihtiyacı dile getirilmiştir; ancak toprak ağaları, feodal ve dinsel çevreler Suriye Parlamentosunun tarım programını kabul etmesini yıllarca engellemişlerdir. Suriye Parlamentosu Mart 1957'de köylerde özellikle kiracı köylülerin borçları yüzünden kovulmasıyla ilgili bazı yasaların kiracı köylüler lehine değişmesini kabul etti; ancak feodal beyler bunun da hayata geçmesine engel oldu.⁵

Şam'da 1930 - 1940 yılları arasında Kürt kültürü ile ilgili önemli gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeyi sağlayan en önemli unsurlardan biri 1925 Şeyh Said Ayaklanması'ndan sonra Suriye'ye geçmiş Kürt aydınları olmuştur. Bu dönemde

³ Menteşavili, **Dünden Bugüne Kürt'ler**, s. 230.

⁴ Menteşavili, **Dünden Bugüne Kürt'ler**, s. 230.

⁵ Menteşavili, **Dünden Bugüne Kürt'ler**, s. 233.

Suriye, Fransızların himayesinde olduğundan Kürt'lerin bazı kültürel faaliyetlerini gerçekleştirmelerine izin verilmiş, hatta bazı noktalarda yardım edilmiştir. Suriye'deki bu Kürt kültürü baharı çok uzun sürmedi: Fransa bölgeden çekilip ulusal Arap hükümetleri oluştuktan sonra Türkiye ve İran'da olanlar burada da oldu ve Kürt kültürü çalışmaları yasaklandı ve Kürt'ler baskı altına alındı.⁶

1.2. HAWAR DERGİSİ (1932 - 1943)

Hawar dergisi Celadet Alî Bedirxan tarafından 15 Mayıs 1932'de Şam'da, Tereke Basımevinde bastırılmış ve yayın hayatına başlamıştır. Hawar dergisi 15 Ağustos 1943'e kadar 57 sayı çıkartılmış, bu tarihten itibaren de yayın hayatına son vermiştir.⁷ Birinci sayısından yirmi üçüncü sayısına kadar bir yıl içerisinde çıkartılmıştır; fakat uygun olmayan imkanlar sebebiyle kalan sayılar on yıl içerisinde, düzensiz bir şekilde yayınlanmıştır. Kürtçenin bugünkü anlamda kullanılan Latin alfabesi, ilk defa Hawar dergisinin ilk sayısında yayımlanmıştır. Dergi 20 sayfadan oluşmaktaydı: 16 sayfa Kürtçe 4 sayfa da Fransızca yazılmıştır. Yirmi üçüncü sayısına kadar hem Arap hem de Latin alfabesi ile yazılmıştır; fakat yirmi üçüncü sayıdan itibaren tamamen Latin alfabesiyle yayınlanmıştır.⁸

Dergi, on beş günde bir yayınlanan bir dergidir. Dil, sözlük ve Kürt aydınlanması ile ilgili bir devrimdi ve siyaset çizgisinden uzaktı. Hawar dergisinin sahibi Mîr Celadet Alî Bedirxan, ilk sayıda Hawar dergisinin amacını şöyle dile getirir: " Hawar, bilimin sesidir, bilim kendini bilmektir, kendini bilmek bize güzelliğin ve kurtuluşun yolunu açar. Hawar'ımız her şeyden önce dilimizin varlığını tanıtacaktır; çünkü dil, varlığın ilk şartıdır. Hawar bu günden itibaren Kürtlüğün (Kürt kültürünün) beklentileriyle meşgul olacaktır. Sadece siyaset ondan uzak olacaktır, kendisini siyasetin içine sokmayacaktır. Hawar, siyaseti vatan meclisine (topluluklarına) bırakmıştır; siyasetle onlar ilgilenir, biz de bilim ve sanat alanıyla ilgileneceğiz."⁹

⁶ Kemal Burak, **Geçmişten Bugüne Kürt'ler ve Kürdistan**, Deng Yayınları, Diyarbakır, 2008, s.241, 242.

⁷ Mehmet Sait Çakar, Fehim Işık, Mehmet Mehmetoğlu, Ronay Önen, Esra Sadıkoğlu, Sami Tan, **Ortaöğretim Kürt Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı**, Tarih Vakfı, İstanbul, Şubat 2011), s.151.

⁸ Çakar, **Ortaöğretim Kürt Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı**, s.151.

⁹ Celadet Alî Bedirxan, "**Hawar**", sayı: 1, Şam, 15 Mayıs 1932, s. 1,2.

Mîr Bedirxan, Bir çalışmanın başarıya ulaşabilmesi için tüzüğe ihtiyacı olduğunu ifade eder ve Hawar'ın tüzüğünü yayımlar: Kürtçenin alfabesini yaygınlaştırıp öğretmek, Kürtçenin gramerini hazırlayıp kitap şeklinde yayınlamak, Kürt lehçeleri üzerine çalışma yapmak, her türlü Kürtçe öykü, fabl, deyim ve şarkıyı derleyip yayımlamak, Kürtçe divanları tasnif edip yayımlamak, Kürt folklorünün ve danslarının üzerine çalışmak, Kürdistan'daki gelenek, meslek ve sanatlar üzerine araştırmalar yapmak, Kürt tarihi ve coğrafyası üzerine çalışmalar yapmak,¹⁰

Mîr Bedirxan, Kürt dili hakkında, bugüne dek birçok şey söylendiğini, bunların bir kısmının doğru bir kısmının da yanlış olduğunu dile getirmiştir. Mîr Bedirxan: " Ben bir Kürt ve Kürtçe bilen olarak dilimi çok iyi biliyorum. Dilimi yedi, sekiz dille karşılaştırdım, ayrıntılarını iyice inceledim, kurallarını belirledim; bu yüzden dilimi yabancılardan daha iyi tanıtabilirim." der.¹¹

Dilimiz geniş bir dildir; çünkü Kürt'lerin ilgilendiği her konu, sözcük bazında dile yansımıştır. Bu durumun tam tersi de tabii ki söz konusudur. Aynı zamanda dilimiz, her yeni objeye, olguya yeni sözcükler bulabilen, kendini geliştirelebilen bir dildir. Bugün dilimizde iki tür eksiklik mevcuttur: Kürtçe kelimelerin yok olması ve dilimize yabancı kelimelerin girmesi.¹²

Dilimizin kendi zenginliğine dönebilmesi, kendi lehçeleriyle zenginleşip standart bir dil olması için neler yapabiliriz? Bazı kelimelerimiz tamamen kaybolmaktadır bazıları bir lehçemizde yaşatılırken diğer bir lehçemiz de ölmektedir bazıları da konuşma dilinde çok az kullanılırken tekerleme, bilmece ve öykülerde yaşatılmaktadır. Biz onların peşindeyiz, zaman zaman onları bulup tasnif edip ihtiyaca göre Kürtçe kelime yapısına uyarlıyoruz. Dilin ilerlemesi için yazılarımızı bu kelimelerle yazmalı ve her sayının sonunda bir sözlük yayınlayarak az bilinen ve yeni türetilmiş kelimelerin anlamlarını okurlarımıza bildirmeliyiz.¹³

Hawar dergisi, Kürt yazı dilini ve yapılan yenilikleri halka benimsetmek ve Kürt edebiyatını sevdirmek, okura bu bilinci kazandırmak için sistemli bir çaba

¹⁰ Çakar, **Ortaöğretim Kürt Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı**, s.152.

¹¹ Çakar, **Ortaöğretim Kürt Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı**, s.152,153.

¹² Bedirxan, "**Hawar**", s. 2.

¹³ Bedirxan, "**Hawar**", s. 2.

harcamıştır. Hawar dergisini önemli kılan şeyler: Kürtçeye ait bir Latin alfabesini hazırlamak, Kürtçe dil grameri üzerine çalışmalar yapıp bunları yayınlaması, klasik dönemlere ait eserleri yayınlamasıdır. Hawar dergisi edebi bir dergidir ve Kürt tarihi içerisinde emsalsiz bir yere sahiptir. Kürt dilinin gelişmesinde ve yazı dilinin standartlaşmasında büyük katkısı olmuştur. Dergide daha çok dil, araştırma, öykü ve şiir gibi türler yer almakta, klasik ve modern edebiyattan örnekler seçilerek aynı dergide yer almaktadır. Modern edebiyatın hemen hemen tüm türleri dergide yerini almıştır. Bu şekliyle Hawar Kürt dili ve edebiyatı için bir okul gibi hareket etmiş, bu misyonu 1943'e kadar sürdürmüştür.¹⁴

Mîr Celadet, Hawar dergisinin yayınlanmasını, yeni doğmuş bir çocuğa benzetmekte ve tüm Kürt'lerin çocuğu olduğunu ifade etmekte, her çocuk gibi onun da anne, baba, kardeş ve diğer akrabaların sahip çıkmasına ihtiyacı olduğunu ve ancak bu şekilde yaşayabileceğini belirtmiştir. Hawar dergisinden önce 25 Mart 1930'da Ermenistan'ın başkenti Erivan'da Rêya Teze gazetesi, Erebe Şemo ve İshak Margulov'un hazırladığı Latin alfabesiyle yazılmıştır. Bu alfabe 37 harften oluşmaktaydı; ancak Celadet Alî Bedirxan'ın hazırladığı ve ilk kez Hawar dergisinde yayınladığı bu alfabe 31 harften oluşmakta ve bu alfabe ile yazılan Hawar dergisi Kürtçe yazılmış ilk edebi dergi kabul edilmektedir. Ayrıca bugün Rusya Kürt'lerinin bir kısmı hariç neredeyse tüm Kürt'ler, Celadet'in alfabesini ve dil bilgisini temel almaktadır.¹⁵

Hawar dergisinin ilk sayılarında daha çok Celadet ve kardeşi Dr. Kamiran Bedirxan'ın yazıları yayınlanmaktaydı. Birinci sayıda Qedrî Can, ikinci sayıda Osman Sebrî, üçüncü sayıda Hemid Ferec yer almıştır. Dördüncü sayıdan itibaren, sonraları Kürt edebiyatında ismini duyuracak birçok isim yer almıştır: Rewşen Bedirxan, Cegerxwîn, Hesên Hîşyar, Tewfîq Wehbî, Evdîlxalîq Esîrî, Sibhîyê Diyarbekirî, Pîrot, Lawîkê Kurd, Cemîlê Haco, Ehmed Namî, Nuredîn Zaza, Mistefa E. Botî, Lawê Fendî, Reşîdê Kurd, Şakir Fetah ...¹⁶

¹⁴ Bedirxan, "**Hawar**", s. 2.

¹⁵ Süleyman Çetin, "Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi", **Yüksek Lisan Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü**, Van, 2016, s. 41, 42.

¹⁶ Çetin, "Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi", s. 42, 43.

1.2.1. Hawar İçin Dönüm Noktası Olan Tarihler

Mîr Celadet, 1932 yılında Hawar dergisini çıkarmak için Suriye İçişleri Bakanlığına başvurur; fakat bakanlık izin vermez. Daha sonra Celadet tekrar başvuru yapar. Bu kez derginin siyasi olmaması şartıyla izin verilir ve Hawar yayın hayatına başlar. Hawar dergisi 15 günde bir çıkarılmaya başlamıştır; fakat bu çeşitli sebeplerle düzenli bir şekilde gerçekleşmez ve özellikle bazı dönemler uzun aralar vermek zorunda kalır. Celadet Bedirxan, bu durumu Hawar dergisinin 27. sayısında " Xwediyê Hawarê " mahlasıyla ve " Sê Tarîxên Hawarê " başlığı altında açıklar. 15 Nisan 1941'de çıkan 27. sayıda, Hawar'ın bu ayın 15'inde dokuz yaşında olması gerekirken 18 Ağustos 1935'ten bu nisanın on beşine kadar uykuda kaldığı ve nesnelerin varlığında uyku zamanları hesaplanmadığı için Hawar'ın bugün sadece yaklaşık üç yaşında olduğunu ifade etmiştir.¹⁷ " Hawar'ın hayatında hatırlanması gereken üç tarih vardır. Bunları bu başlığımız bağlamında işaret ettik.

İlk Tarih: 15 Mayıs 1932: Bu tarihte Kürt'lerin imdat çığlıkları ve çağrıları gönüllerinden ve ağızlarından birkaç sayfanın çizimine düşmüş ve bunlardan Kürtçe bir dergi meydana getirilmiştir. Hawar (dan) Kürt'lere, yeni bir Hawar, bilme ve bilgilendirme Hawar'ı doğdu. Bugün, Kürt'lerin sosyal ve edebi hayatlarında tarihi bir gündür. Bu günde Kürt'ler özgün, Kürtçe bir alfabeye sahip oldular ve diğerk milletlerin, yabancı milletlerin alfabelerinin boyunduruğundan kurtuldular.¹⁸

Bu alfabe bir bayraktır, edebi varlığımızın bağımsızlık bayrağıdır. Önceleri edebi kalemizin üzerinde yabancıların bayrakları dalgalanıyordu. Bugün, Kürt'ler o bayrağı indirdi, yırttı, yerine kendi, milli bayrağını dikti ve onların esaretinden kurtuldu, kendilerini, kendi gölgelerinin etkisine verdiler ve bu alanda bağımsızlaştılar. Evet, 1919'dan beri üzerinde çalıştığım alfabeyi, işte o günde Hawar'ın sayfalarında yaydım. Haberdar olan ve o alfabeyi öğrenen Kürt'ler, dillerini kendi milli alfabeleriyle hiçbir güçlük olmadan yazabilmekte, basılan kitap ve dergileri mutlulukla okuyabilmektedirler. Fakat Hawar çok uzun sürmedi. 26. sayısı 18 Ağustos 1935'te yayımlandıktan sonra artık çıkmadı; fakat okuma ve yazmanın temelleri atılmış, alfabe yayılmıştı. Hawar uyumaya geçtikten sonra dahi sürekli ve yüksek

¹⁷ Bedirxan, "**Hawar**", s. 5, 6.

¹⁸ Bedirxan, "**Hawar**", s. 5, 6.

sayıda olmasa da zaman zaman bazı kitaplar basıma giriyor ve Kürt'lerin eline ulaşıyordu.¹⁹

Bu yıllarda kendi varlıklarının bilincinde olup kalplerinde yurt ve millet onuru olan Kürt'ler, kendi dillerini okumayı, yazmayı öğrenmek için çalıştılar ve bilgilerini ilerlettiler. Onlar sadece çalışıp öğrenmediler, kendi çalışmalarını ve öğrenmelerini öğrettiler ve çalıştırdılar (işe koştular, uyguladılar), bu okulsuz millete okul oldular, hemşehrilerinin derslerini öğrettiler ve onları yetiştirdiler; o cahil insanlardan okumuş insanlar meydana getirdiler; fakat kendilerini, sözde, iyi ve yurtsever Kürt olarak sayanlar vakitlerini boş ve çürük dedikodular ile geçirdiler; bu yüzden hâlâ " e " ve " ê "yi birbirinden fark edemiyorlar; fakat onlar yabancıların dilinden birkaçını biliyor ve bazıları var ki bu dillerde iyi okur ve bilgindir; fakat kendi ana dilini, bu şirin ve nazlı; anne ve ninesinin dilini, dedesinin dilini bilmiyor. İnsan, onların yabancıların etkisi altından çıkmak istemediklerini ve esaretin onlara şirin geldiğini düşünüyor. Eğer öyle ise yabancıların bir damarı onlara dolaşmış olmalıdır. Öyle olanlara gizlice bulaşan bir damar...²⁰

Evet onlar ana dillerini bilmiyorlar. O dil ki okuması ve yazması her dilden daha kolaydır. Ben kendim denedim, bilgisi olmayan bir Kürt, bilgisine göre çok kısa bir sürede, beş ile 30 gün arasında, alfabesini öğrenir. Evi yıkılasılar! Onca vaktiniz yok mu? Siz ki yabancıların dilini öğrenmek için yıllarca çalıştınız ve bugün de çalışıyorsunuz yalancı bir palavra dile getirmek için. Yahu ayıptır, utanç vericidir; ya dilinizi öğrenin ya da “ Biz Kürt’üz. ” demeyin. Dilsiz Kürtlük bizim için şeref değildir; ağır bir yüzkaralılıktır. Armağan, övgü ve bin kutlama onların olsun ki kendi dillerini okumayı, yazmayı öğrenmiş ve bu şekilde varlıklarının anahtarını ceplerine koymuş ve yabancı milletlerin etkisinden çıkmış olanlara.²¹

Vah, yazık ve binlerce teessüf o kişiye olsun ki özellikle başkalarının dilini okumayı ve yazmayı bilen ama kendi dilinin alfabesini tanımayanlara. Fakat öğrenmek için hiçbir zaman geç değildir ve öğrenmenin zamanı kimse için geçmez. Kendi dilinin alfabesini bilmeyenler; fakat diğer dilleri iyi bilenler, bilmelidirler ki bu alfabe bir gün

¹⁹ Bedirxan, "**Hawar**", s. 5.

²⁰ Bedirxan, "**Hawar**", s. 6.

²¹ Bedirxan, "**Hawar**", s. 5.

onlardan sorulacak; fakat o günün uzak ya da yakın olduğunu kimse bilmez. Öğreneceğiz deseler de onlara şu şekilde dönülecektir (cevap verilecektir): Sende bir öğretmen oluşsun isterdik; bir öğrenci değil. Ey okurlar! Kısacası susuz ve yağmursuz geçen yedi kıtlık yılı gibi, Hawar'sız geçen yedi yılın tarihi budur.²²

Üçüncü tarih 15 Nisan 1941, yani bugündür. İlk Hawar'lar, 26 sayı Kürt'lere alfabelerini öğretmek için çalıştı. Ayrıca yukarıda söyledik, Hawar okulsuz olan milletin içinde az ya da çok çalışmasını neticeye ulaştırdı. Hawar yine çalışacak ve başka bir şeyi daha (yapılan çalışmalara) ekleyecek: Gramer. İlk Hawar'da alfabemi yaymışım. Bu sayıda gramerimi yaymaya başlayacağım. Bu, Kürtçenin yazı dilinde yeni bir adımdır. Zaten bir dilin temeli üç unsur üzerine durmuştur: Alfabe, gramer ve sözlük. Alfabeyi yaydık, bugün de grameri yaymaya başlıyoruz ki Allah izin verirse sözlük de peşindedir. Biz şimdi biraz gramerle, Kürtçe gramerle meşgul olalım. Gramer nedir? Dil bilimciler grameri farklı şekilde tarif etmektedirler. Kısacası gramer, dilin doğru konuşma ve doğru yazma kaidelerinin tümüdür. Bu kaideler de zaten dilin kendisinden çıkar. Evet herkes ana dilini aklına vermeden (düşünmeden) doğru konuşur. Bu doğrular bazı kaidelerden oluşur ve insan konuşurken bilmeden bu kaidelerle gider (konuşur). Dil bilimciler bu kaideleri inceler, onları birbirlerinden ayırır ve sınıflandırır. Bu kaidelerin tümü, gramerin kendisidir.

Biz Kürt dili gramerine gelelim. Bugün Hawar'da yayınladığım gramerin temellerini 1929'da “ Hesîçe (Suriye'de bir şehir) “ de atmışım. O zamandan beri üzerinde çalışıyorum. İki yıl önce alıştırma ve ödevleri ile birlikte bir okul grameri(okullar için gramer kitabı) hazırlamışım. Savaşın başlamasıyla onu (kitabı) basıma ulaştıramadım; fakat diğer yönden gramere olan ihtiyacımız günden güne artıyordu. Okuma ve yazma öğrenen gençler, geliyor ve dillerinin kaidelerini soruyorlardı, bir gramer istiyorlardı. Bu arada Hawar'ı çıkarmak için izni yeniden aldık. O zaman başka bir grameri sınıflandırmaya başladım. Okul (için olan) grameri değil; fakat Kürtçe (Kurmanci lehçesi) gramerin kaidelerinin temelleri. Bugün bu grameri Hawar'da yayınlayacağım. Öte yandan “ Sînemxan'ın Kitabı “ adında küçük bir kitap yazmışım. Bu küçük kitap çocuklar için küçük bir gramerdir (dil bilgisi kitabıdır). Bu makale bir yönden Hawar'ın Tarihi, diğer yönden çalışmamızın programıdır. Bunu bitirmeden

²² Bedirxan, "**Hawar**", s. 6

önce ayrıca girişte çağrı ve şikayetimizi cahil ve bilgin Kürt'lere yaptık, bitirirken de wazifelerini yeniden onlara sunacağım. Size söyleyeceğim şey şudur:

“ Öğrenin, öğrenin, öğrenin

Öğretin, öğretin, öğretin “

Evet, sadece öğrenmek bize yetmez; öğretmemiz de lazım. Okuma ve yazma bilen her Kürt, bilmeyenlere öğretmelidir. Okumuş Kürt, eğer elinin altında (çevresinde) cahil kimse yoksa, onları aramalı, onları bulmalı ve onlara öğretmelidir. Bazıları için öğretmek, öğrenmek kadar hoştur, daha güzel ve onurlu da olabilir. Evet eğer öğrenme, derleme ve almak ise öğretmek; hırs ve vermektir. Kürt'ler zaten veren el olmalarıyla meşhurdurlar. Evet, öğrenin ve bu defa eskiden daha fazla, iyi ve mükemmel. Önceden ellerinizde sadece alfabe vardı; şimdi gramer de elinize ulaştı.”²³

1.2.2. Hawar Dergisinin Fiyat Tarifesi, Bazı Sıkıntıları ve Ulaştığı Yerler

Hawar dergisi siyasi, ekonomik ve coğrafik sebeplerden ötürü istenilen düzeyde gelişme gösterip yayılamamıştır. Bununla beraber dönemin, Hawar'ın şartları düşünüldüğünde, ulaştığı yerlere bakıldığında ve dergiye yapılan dönütlerden birçok insan üzerinde tesiri olduğunu ve Kürt kültürüne çeşitli yönlerden katkı sunduğu görülmektedir.²⁴

Hawar, abone sistemiyle okurlarına ulaşmakta ve isteyen kişilere, bulunduğu ülkeye göre belirlenen fiyatlar üzerinden ulaştırılmaktaydı. Ayrıca “ Her şey sahibinin ismiyle gönderilir. “ diye de not düşülmüştür. Derginin sahibi ve sorumlu müdürü olarak da Mîr Celadet Alî Bedirxan ismi ilk sayının son sayfasında yer almaktadır. Adres, “ Şam: Kürt Mahallesi “şeklinde yazılmıştır. Hawar dergisinin ilk sayısında belirtilen fiyat tarifesi şöyledir: Suriye, Türkiye, Acemistan, Irak ve Kafkas ülkeleri için bir yıllık abonelik 500 Suriye kuruşu; altı aylık abonelik 300 Suriye kuruşu; üç aylık abonelik 175 Suriye kuruşu. Diğer ülkeler için bir yıllık abonelik 150 frank, altı ay için 90 frank ve üç ay için 50 frank olarak belirtilmiştir.²⁵

²³ Bedirxan, "Hawar", s. 6.

²⁴ Bedirxan, "Hawar", s. 6.

²⁵ Bedirxan, "Hawar", s. 20

Hawar dergisinin Suriye’de yayınlanması Türkiye’nin Fransa ile gizlice görüşmeleri neticesinde yasaklanmıştır. Fransız’lar, siyasetten uzak durması ve Kürt bölgeleri arasında dolaşmaması şartıyla Celadet’in dergiyi çıkarmasına müsaade etmiştir. Ayrıca dergi çıktıktan iki hafta sonra Türkiye’de yasaklanır. Nûredîn Zaza’ya göre derginin yayın hayatının bitmesinde Celadet’in siyasetten uzak duramaması ve Kürdistan içerisinde gidiş gelişlerini devam ettirmesi etkili olmuştur.²⁶

Hawar dergisi Türkiye, İran, Irak, Suriye ve Kafkasya’daki Kürt’lerin eline ulaşmıştır. Dergi, Türkiye’de yasak olduğundan okurların eline gizlice ulaşmaktaydı. Irak’ta ise önceleri dağıtımı serbestti, bunun için Mîr Celadet yetkililerden izin almıştır; fakat yaklaşık bir yıl sonra Hawar dergisinin dağıtımı burada yasaklanmıştır; buna rağmen Mîr Celadet, Iraklı okurlarına “ Iraklı Gençler İçin “ yazısında seslenmiş, Irak hükümetinin yasaklamasına karşın dergiden desteklerini esirgememelerini, yazılarını dergiye göndermelerini ve Hawar’ı halkın içinde yaymalarını istemiştir. Bu yasak Kürtçenin Sorani lehçesinin Kürt’ler arasında yayılmasını engellemiştir. Ayrıca Iraklı Kürt’ler de Hawar dergisinden yeterince istifade edememiştir. Okurların mektuplarından Hawar dergisinin onlara ulaştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yine bu mektuplardan okurların dergiden kaynaklı hislerini öğrenmekteyiz. Derginin okurlarından Wecdi Cemil Paşa duygularını şöyle ifade ediyor: “ Hawar’ın sahibi Değerli Amcam Celadet Alî Bedirxan’a: Ben o Küçük Kürt’lerdenim ki gece gündüz, gündüz gece sayıyorum ve içimden diyorum: Acaba Hawar’ımız ne zaman gelecek? Postanın günü hangisidir biliyoruz. O günlerde onu gözlüyoruz. Hawar’ı postadan aldığım gün göğsümün altına koyuyorum, çabucak açmaya korkuyorum. Onu görüşümün sevincini kendimden de kıskanıyorum. Yavaş yavaş sırtını açıyorum, cildine bakıyorum, içindekilerden haberdar oluyorum ve sonra yaprakları arasına giriyorum...”²⁷

Hawar dergisi, imkanları çerçevesinde birçok yerde yayılmıştır. Ayrıca Hawar, Celadet’in kardeşi Dr. Kamiran Bedirxan’ın yardımlarıyla Lübnan ve Beyrut’ta; Mihemed Eli Ewnî Mısır’da; Elî Seydo Ürdün’de Hawar’ın hem okuru hem yazarı olmuş ve yayılması için çalışmışlardır. Fransız yazar Jean Bertolini, “ Bedirxanilerin

²⁶ Mîrhem Yîğît, *Dîroka Rojnamegeriya Kurdî - 1 -*, J&J Yayınları, Ankara, 2019 s. 144, 145

²⁷ Çetin, *Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi*, s. 48.

dergi ve gazeteleri tüm Kürt'ler içinde yayılıyordu ve o karanlık yıllarda Kürt halkına umut kıvılcımları oluyordu. “ demektedir.²⁸

1.2.3. Hawar Dergisinde Konu

Celadet Alî Bedirxan ve Hawar dergisi için emek veren yazarlar, ister klasik isterse modern olsun kültür ile ilgili her konunun Hawar’da işlenmesini, bu yolla okurların, halkın bilinçlenmesini, kültürlenmesini arzulamışlardır. Bu maksatla hem klasik hem de modern unsurlar bir arada işlenmiş ve halkın istifadesine sunulmuştur. Hawar dergisinde tarih, coğrafya, folklor, edebiyat, dil, dil bilgisi, alfabe, sanat, sözlük, gündelik hayat, inanç ... Kısacası kültürü oluşturan, kültürü yaşatan hemen her unsur yer almıştır. Hawar’da birçok klasik şairden, onların eserlerinden bahsedilmiş ve eserlerinden örnekler verilmiştir: Ehmedê Xanî, Melayê Cizîrî, Feqîyê Teyran, Melayê Bateyî, Mela Xalîlê Sêrtî, Mewlana Xalidê Şarezorî, Şerefxan, Mîradxan, Elîyê Herîrî, Îsmâîlê Bazidî, Sîyahpoş, Axayokê Bêdarî, Mela Yehyayê Mizûrî, Evdîlqadirê Gêlanî, Nalî, Riza Talabanî, Hacî Qedîrê Koyî gibi şairlerin hayat hikayelerinden bahsedilmiş, yazılarına yer verilmiş ve eserlerinden numuneler yer almıştır.²⁹

Hawar dergisi edebiyatın her alanıyla ilgilenmiş, özellikle de derginin sahibi Mîr Celadet, edebiyatla ilgili hemen her türün yer alması için gayret göstermiştir. En fazla yer alan tür şiir olmuştur. Ayrıca Ehmedê Xanî’nin en bilindik eseri Mem û Zîn de okurlara tanıtılmıştır. Bunun yanı sıra Memê Alan Destanı da Hawar dergisinin yaprakları arasında yerini almış ve okurla buluşmuştur. Dil, Hawar’da en çok işlenen konudur ve Hawar dergisinin çıkarılış amacıdır. Alfabe, dil bilgisi çalışmaları, edebiyat ve diğer çalışmalar dili yok olmaktan kurtarmak, geliştirmek ve kültürün yaşamasını sağlamak amacıyla yapılmıştır. “ Dil; düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir. “³⁰

²⁸ Çetin, *Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi*, s. 48.

²⁹ Çetin, *Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi*, s.48, 49.

³⁰ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 55.

Celadet, Hawar'ın ilk sayısının hemen ilk satırlarında “ Hawar'ımız her şeyden önce dilimizin varlığını tanıtacaktır; çünkü dil varlığın ilk koşuludur.”³¹ diyerek derginin amacını ve yolunu belirlemiştir. Dr. Kamiran Bedirxan, “ Edebiyata Welatî (Halk Edebiyatı) “ başlığı altında folkloru tanımlayıp açıklarken dilin önemine dikkat çekmiş ve Ehmedê Xanî'nin 300 yıl önce Kürtçeye verdiği önemi onun beyitlerini örnek vererek ifade etmiştir. “ Artık anne babamızın, şirin ve nazlı diliyle, sade bir Kürtçe ile yazmalıyız, fikirlerimizi ve hislerimizi Kürtçe türkü ve masallardan almalıyız.”³²

Celadet Hawar dergisinin üçüncü sayısında “ Dillerin Kavgası Üzerine “ başlığı ile yazdığı yazıda dillerin de her şey gibi birbirleriyle dövüştüklerini, aralarında mesafe olmadığını, kavgada olduklarından bahseder. Her dil daha büyük olmak istediği için etrafını açmak ve yeni dudakların, yeni kafaların içine girmek ister. Diller artık diğer dilleri öldürüp yerine geçmek ister. Dünya tarihi bize bugüne kadar birçok dilin öldüğünü öğretiyor. Bu dillere ‘ ölü diller ’ diyorlar. Dillerin kavgası ve çatışması sessizdir. Evet, bu kavga sessiz, topsuz, silahsızdır, uçaksız ve mitralyözsüzdür; fakat etkisi her savaştan daha fazla, daha büyük ve daha kötüdür. Dillerin savaşında; dillerin ruhu alınır, gönül ve canlarının gücü kırılır, sonra varlıkları öldürülür. Her ne kadar dilimiz düşmüş değilse de bu tehlikenin altındadır; eğer dikkat etmezsek düşecektir. Her şeyden önce, birçok yabancı kelime vardır ki dilimize girmiştir. Birçok Kürt, dilini unutmuş durumdadır, onunla okuyup yazamıyorlar. Bu hal dil kavgasının sonucudur. Dilimiz güzel değil mi? Kürt'ler okuma yazma bilmiyorlar mı? Her şey için Kürtçe bir isim ve kelime yok mudur? Nasıl olmaz !!! Evet, var; fakat dil kavgasında biraz zayıf düştük. Birçok Kürt vardır ki, çocukları ile yabancı kelimelerle iletişim kuruyor... Hawar dergisinde çeviri çalışmaları da yer almıştır. Farklı dilde birçok çalışma Kürtçeye çevrilmiş ve okurlara sunulmuştur. Bu şekilde farklı milletlerin edebiyatından haberdar olunmuştur. Peygamberimizin hadisleri, Kuran'ın ayetleri, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi vs. Kürtçeye çevrilmiştir.³³

³¹ Bedirxan, "Hawar", s. 1.

³² Bedirxan, "Hawar", s.5.

³³ Çetin, Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi, s. 98.

Mîr Celadet, Hawar dergisinin 16, 17, 18, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 53, 54 sayılarında Kûrtçe (Kurmancî) dil bilgisi hakkında yazılar yayınlamıştır. Celadet Bedirxan'ın bu çalışmaları 1994 yılında “ Gramera Kurdmancî (Kurmancî Grameri) ”adıyla Nûdem Yayınevi tarafından Stockholm’de basılmıştır.³⁴

Hawar degisinde alfabe öncelikli işlerden biri olmuştur. Latin alfabesi daha önce de denenmiş, uygulanmış ve bunula gazete çıkartılmıştı. Celadet bu alfabeyi uzun çalışmaları sonucu mükemmelleştirdi ve bugünkü alfabe olma özelliğine getirdi. 1932’den hemen önce Latin alfabesi denenmiş Rêya Teze gazetesi çıkarılmış, aynı alfabe ile ders kitabı hazırlanmış ve Ermeni'lerin içerisinde yayılmıştır. İyice olgunlaşan alfabe nihayet Celadet Bedirxan'ın diğer diller ile kıyası, uzun araştırmaları, ekleme ve çıkarmaları neticesinde 15 Mayıs 1932’de son şeklini almıştır. Zaten Hawar dergisi dili ve eğitimi her şeyin üstünde tutmuş, siyaseti ise işin erbablarına bırakmıştır.³⁵

1.2.4. Hawar Dergisinin Kapsayıcı Dili

Hawar dergisi dilinin zenginliğini yazar kadrosunun zenginliğinden ve Celadet Bedirxan'ın dil üzerine uzun süre çalışmasından almaktadır. Burada yaşanan coğrafyanın ve coğrafyada yaşayan yazarların etkisi vardır. Hawar'ın yazar kadrosunda Adıyaman, Harput, Diyarbakir, Botan, Serhat ve daha birçok yer, aile, aşiret ve gelenekten gelen insanın olması ve bu zenginliğin Celadet Bedirxan gibi bir dilci tarafından organize edilmesi derginin hem kapsayıcılığını hem de dilsel rengini olumlu yönde etkilemiştir.³⁶ Hawar'daki kapsayıcılık ve coğrafi genişlik farklı lehçelerin de öğrenilmesinde etkili olmuştur; özellikle Goran, Tevfik Vehbi, Abdullah Esiri, Şakir Fettah, Hevîndê Sorî, Pîrot, ve Lawêki Kurd’’un Sorani lehçesindeki yazıları etkili olmuştur.³⁷

³⁴ Sami Tan, "Du Xebatên Destpêkî yê bi Îngilîzî yê Rêzimana Kurmancî: Analîzeke Zimanzanî ê Rêzimanî", **Yûseklisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü**, Mardin, 2018 s.116.

³⁵ Yîğît, **Dîroka Rojnamegeriya Kurdî - 1 -** ", s. 137, 139 .

³⁶ Yîğît, **Dîroka Rojnamegeriya Kurdî - 1 -** ", s. 143.

³⁷ Naci Kutlay, **21. Yüzyıla Girerken Kürtler**, Perî Yayınları, İstanbul, 2011, s. 476

Hawar dergisi Melayê Cizîrî ve Ehmedê Xanî'nin kapsayıcı, birleştirici ve milli dilinden ekilenmiş; bu yönüyle yayın hayatına yön vermiş, milliyetçi toplumsal yazarlara ilham kaynağı olmuştur.³⁸

³⁸ Fetulah Kaya, **Kürt Basını**, Hîvda Yayınları, İstanbul, 2010, s. 164

İKİNCİ BÖLÜM

HAWAR DERGİSİNİN YAZARLARI VE KÜRT EDEBİYATINDAKİ YERLERİ (NIVÎSKARÊN KOVARA HAWARÊ Û CIHÊ WAN DI EDEBÎYATA KURDÎ DA)

Hawar dergisi yazarları, genelde Kürt edebiyatı özelde ise modern Kürt edebiyatı için büyük katkılar sunmuş, önemli eserler bırakmış ve sonraki nesil için örnek teşkil etmişlerdir. Modernizm: Temelleri 14. yy. a kadar giden Reform ve Rönesans gibi hareketlerin etkisiyle güçlenen bilimsel, kültürel, sanayi ve siyasal alanlardaki değişikliklerin toplum hayatını etkilemesiyle geleneksel olandan kopuşu ve ortaya çıkan değişim zihniyetini ifade eder.³⁹

Modern edebiyatı tanımlamak için iki yönden yaklaşmak gerekir: Tarihsel ve temelsel. Tarihsel yönden birey, akıl ve psikoloji ile sağlamlaştırılmıştır. Kişi, umuda ve burjuvazi bir toplumun ihtirasına sahiptir ve dünyayı, kendisini değiştirmeye âşıktır. Esas yönünden ise modern edebiyat; yeniliği sever, yeni şekil ve anlatımın peşinden koşar, çeşitleri bozar ya da onlardan yeni ve girift türler yapar, kaidesizliği kendisine kaide edinir; yani modern edebiyat, dönem ve şekil yönünden yeni bir durumdur.⁴⁰

Yukarıdaki açıklamalar bağlamında Hawar dergisi ve bu derginin yazarları, Kürt edebiyatına yeni şekiller, türler, anlayışlar ve durumlar katmış, Kürt edebiyatına ivme kazandırmıştır diyebiliriz.

³⁹ <https://www.edebiyatciyim.com/modernizm-nedir/>.

⁴⁰ Ramazan Alan, *Destpêkek ji bo Zanista Edebiyata Modern*, Weşanên Peywend, Stenbol, 2015, s. 61.

2.1. MÎR CELADET ALÎ BEDİRXAN

2.1.1. Celadet Alî Bedirxan'ın Hayatı ve Eserleri (1893 - 1951)

26 Nisan 1893'te İstanbul'da dünyaya gelen Mîr Celadet, Cizre Beyi Mîr Bedirxan'ın torunudur. Mîr Bedirxan 1869 yılında 63 yaşında Şam'da hayatını kaybetmiştir.⁴¹ Son Cizre beyi olan Mîr Bedirxan'ın soyu Azizan Aşiretine (Eşîra Ezîzan) hatta Kürt tarihi üzerine yazılan önemli eserlerden biri olan " Şerefname "nin yazarı Şerefhanê Bedlîsî (Bitlisli Şerefhan)'ye dayanır.⁴² Emin Eli Bedirxan ve Seniha Hanım'ın ise oğludur. Sureyya, Kamiran, Hikmet, Tevfik, Safder, Bedirxan ve Meziyet adında sekiz kardeşi vardır.⁴³ Celadet İlkokulu, ortaokulu ve harbiyeyi İstanbul'da okumuştur. Osmanlı Hükümeti Emin Alî ve ailesinin Cizre'ye dönmesini yasakladığı için Mîr Bedirxan da çocuklarının Kürt kültürü ile ilişkilerinin kopmasını engellemek için Kürt coğrafyasından birçok halk ozanı (dengbêj), şair ve eğitimci İstanbul'a getirmiştir.⁴⁴

Celadet Bedirxan'ın babası Emin Alî, çalışmalarından ötürü ailesiyle birlikte birçok defa sürgün edilmiştir. Edirne, Konya, Filistin, Selanik bu sürgün yerlerinden bazılarıdır. Celadet sürgün yerlerindeki okullarda okuluna devam etmiştir. Daha sonra zabıt eğitimci olarak görev yapan Celadet, 1. Dünya Savaşı'nda Rus'lara karşı Kafkas Cephesi'nde görevlendirilmiştir. Bir süre İttihat ve Terakki Cemiyetinde de yer alan Celadet, Osmanlı Dönemi'nde " İçtihat, Türkçe İstanbul ve Serbesti " gibi yayınlarda yazıları yayımlanmıştır.⁴⁵

Celadet 1922'de hakkında verilen ölün kararı sebebiyle kardeşi Kamiran ve bazı Kürt aydınlarıyla Almanya'ya gitmiştir ve orada eğitim hayatını sürdürmüştür, babası ise ailesiyle birlikte Mısır'a göç etmiştir. Celadet, babasının hastalığı sebebiyle Kahire'ye geçmiş, babasının 1926'da ölümünden sonra da Beyrut'a yerleşmiştir. Mîr Celadet, Menduh Selim, Müküslü Hamza Bey, Ekrem Cemîlpaşa, Qedrî Cemîlpaşa, Haco Ağa, Emînê Perîxanê, Mustafa Şahîn Begê Barazî, Bedreddînê Habîzbînî ve

⁴¹ Ahmet Kardam, **Cizre - Bohtan Beyi Bedirxan Direniş ve İsyan Yılları**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2017, s. 31

⁴² Haydar Diljen, Azad J. Erdem, Remzî Kerîm, Mahmûd Lewendî, "**Dergûşa Nasnameyê**", Weşanên Sîtav, Kasım, 2014, s. 177

⁴³ Wikipedia, **Emin Ali Bedir Khan**, (Kurdish Diplomat)

⁴⁴ Selim Temo, **Kürt Şiir Antolojisi**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2013, Cilt 2, s. 1414, 1415

⁴⁵ Çetin, **Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi**, s.51

diğer bazı kişilerle 5 Eylül 1927'de Xoybûn partisinin kongresini gerçekleştirmişlerdir. Xoybûn partisi üyeleri Ağrı İsyanı'nı organize etmiş ve yürütmüşlerdir. Mîr Celadet Bedirxan da bu isyana katılmak için İhsan Nuri Paşa ile birlikte doğuya gitmiştir. Sonuç olarak isyan başarıya ulaşmamış, Celadet ve İhsan Nuri, İran'a geçmişlerdir. Celadet burada İran şahı Şah Pehlewî'den Kürt'ler için yardım ister; ancak Şah Celadet'in bu isteğini kabul etmez ve Celadet'e Avrupa'da konsolosluk teklif eder. Celadet bu teklifi kabul etmez ve İran'dan çıkar. Celadet oradan da Bağdat'a, daha sonra Suriye'ye geçmiş ve orada Hamzayê Miksî ve Haco Ağa ile birlikte " Fakir Kürt'lere Yardım Topluluğu " adında bir dernek kurmuştur.⁴⁶

Mîr Celadet Bedirxan, 1935 yılında amcasının kızı Rewşen Hanım'la Şam'da evlenmiştir. 21 Mart 1938'de kızı Sinemxan, 9 Kasım 1939'da da oğlu Cemşîd doğmuştur. Mîr Celadet; Kürtçenin dışında Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, Farsça, Arapça ve Yunancayı iyi derecede bilmektedir.⁴⁷

Hayatının son yıllarında Mîr Bedirxan, ekonomik olarak zorluk yaşamıştır; bu yüzden 1950'de Hecan köyünde zirai çalışmalara başlamıştır. Pamuk tarlasını sulamak için büyük bir kuyu eşer. Ailesine gönderdiği mektuplardan bu kuyuya " Bîra Qederê (Kader Kuyusu) " ismini koyduğu biliniyor. Mîr Celadet Alî Bedirxan, 15 Temmuz 1951'de kuyuda meydana gelen kaza sonucu hayatını kaybetmiştir. Şam'da Şêx Xalidê Neqşîbendî Mezarlığında, dedesi Cizre Beyi Mîr Bedirxan'ın yanına defnedilmiştir.⁴⁸ Eşi Rewşen Bedirxan 1992'de vefat ettiğinde o da bu mezarlığa, eşi Mîr Celadet Alî Bedirxan'ın yanına defnedilir.⁴⁹

Mîr Celadet Alî Bedirxan'ın Eserleri: Kürtçe Gramer / Rêzimana Kurdî (Roger Lescot ile birlikte), Edirne Sûkutunun İç Yüzü (Kamiran Alî ile birlikte yazmıştır.), Rêzana Elfabeya Kurdî, Rûpeline Elfabê, Dîbace Nivêjên Êzîdiyan, Mektûp ji Mustafa Kemal Paşa re, Ji Meseleya Kurdistanê, Ferhengê Kurdî (Kurdî - Kurdî), Elifba Kurdî, Dîbaca Mewlûda “ Biyîşa Pêxember

⁴⁶ Occo Mahabad, **Antolojiya Helbestvanên Nûjen**, Na Yayınları, İzMîr, 2019 s. 95,96

⁴⁷ Nevin Güngör Reşan, **Navdarên Kurd - Kurdish Notables - Kürt Ünlüleri**, DOZ Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.128

⁴⁸ Reşan, **Navdarên Kurd - Kurdish Notables - Kürt Ünlüleri**, s.96

⁴⁹ Ahmet Kardam, **Cizre - Bohtan Beyi Bedirxan Sürgün Yılları**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013, s. 244

2.1.2. Celadet Alî Bedirxan'ın Kürt Edebiyatındaki Yeri

2.1.2.1. Celadet Alî Bedirxan ve Yeni Kürt Alfabesinin Oluşum Süreci

İnsanların düşündüklerini ve duygularını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma ⁵⁰ olarak tanımlanan dil, kültürün en önemli unsurlarından biridir. Şüphesiz, bir dili sözlü boyuttan kurtarmak için dil yazılı hale gelmelidir ve yaşamını sürdürmelidir. Dildeki bir sesi gösteren ve alfabeyi oluşturan işaretlerden her birine ise harf denir.⁵¹

Celadet öncesi de Kürtçe alfabe ile ilgili tartışmalar vardır. İkinci Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra 1909 da Xelîl Xeyalî tarafından Arap harfleriyle “ Elîfbaya Kurdî “ adlı eser Kurmancî lehçesiyle yayınlanmıştır. Bu dönemde Kürt alfabesi için Latin, Arap ve Ermeni harflerinden hangisinin uygun olacağına yönelik tartışmalar vardı. Bu İslami veya Batılı bakış açısını da ortaya koyuyordu. Rojî Kurd dergisinin ikinci sayısında bu tartışma vardır: Mehmet Salîh Bedirxan ve Süleymaniyeli Mesut, Arap harflerinin uygun olacağını söylemiştir ve mevcut 32 harfe 8 harf daha ekleyip kullanmayı teklif etmiştir. İslam kültüründen bağın koparılmaması büyük etkindir. İsmail Hakkı Baban, Abdullah Cevdet ile girdiği tartışmada “ Alfabe değişikliğini din değişikliği ile eş değer görmüştür. Abdullah Cevdet ise Latin alfabesini savunup gerekli görmüştür. Zinar Silopî, Latin harfi fikrini ortaya atan ilk kişinin Faiz Bey olduğunu belirtmiştir.⁵²

Sonraki dönemlerde de Kürtçe için alfabe hazırlığı olmuştur. 1928’de Kafkasya bölgesinde İshak Marogulov, Sovyetlerin isteği üzerine Latin alfabesini temel alıp Rus alfabesinden de bazı harfler ekleyerek Kürtçe için yeni bir alfabe hazırlamıştır. Bu alfabe ile Rusçadan Kürtçeye bazı çeviriler yapmış, Kürtçe dil bilgisi kitabı ve sözlük hazırlamıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise Kafkas Kürt'leri Kiril alfabesi kullanmaya başlamışlardır.⁵³

⁵⁰ **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları 10 Baskı, Ankara, 2005 s. 526.

⁵¹ **TDK Türkçe Sözlük**, s. 849.

⁵² Ronayî Önen, "Dilde Modernleşme Öyküsü Celadet Bedirxan'ın Alfabe Serüveni ", **Kürt Tarihi Dergisi**, sayı 25, Temmuz-Ağustos 2016, s. 43, 44.

⁵³ Mesut Yeğen, “Şerif Derince ile Söyleşi Medreseden Diasporaya Yazılı Kürtçe”, **Kürt Tarihi Dergisi**, sayı 5, Şubat - Mart 2013, s. 35 .

Celadet dil birliğini, ulusal birlikle eş değer görür, ilk adımını da alfabe birliğinden geçtiğini belirtir ve birleştirici ulusal bir alfabe arar. Alfabe serüvenine, Major Noel ile Kürdistan gezisine çıkmasıyla başlar.⁵⁴

Irak'taki İngiliz yönetimi, Noel'i 1919 yılı başlarında Şeyh Mahmud Berzenci'nin müsteşarlığı görevinden alıyor ve yerine Binbaşı Soane'u atıyor. Noel, bundan sonra Türkiye'deki Kürt bölgelerinde görevlendiriliyor. Ekrem Cemîlpaşazade Binbaşı Noel'le birlikte geziye katılanları şöyle sıralar: Major Noel, iki İngiliz arkadaşı, Süleymaniye'den üç Kürt muhafızı (Cesaret ve silahşörlükleriyle şöhret kazanmış kimselerdir.), Celadet Bedirxan, Kamiran Bedirxan, ben (Ekrem Cemîlpaşazade), Abdurrahim Zapsu Efendi (Major'e Kurmanci dersi veriyordu.), benim hizmetçilerim ve Süleymaniye civarından beş Kürt genci. Bu durumda yedi atlı 10 yayadan ibarettik. Toplam 17 kişi: Üçü İngiliz, 14'ü Kürt.⁵⁵

Yolculuğun asıl sebebi Ermeni ve Kürt nüfusun tespitidir.⁵⁶ Ekrem Cemîlpaşa açısından bu heyete katılma kararı kolay olmamıştır; zira o sıralar Belçika'ya gidip okulunu bitirmek istemiştir ve karar sürecinde mühlet istemiştir. Neticede milli hizmeti şahsi hizmete tercih ederek heyete katılma kararı almıştır.⁵⁷

1919'da Binbaşı Noel ile çıktığı Kürdistan yolculuğunda Diyarbakır, Antep, Adıyaman Mardin ve Malatya'yı gezerler. Noel, Sorani lehçesini biliyor, Kurmanci lehçesini de öğrenmeye çalışıyordu. Celadet de folklorik şarkı, masal vb. ögeleri derleyip yazmaktadır. Celadet, bu yolculukta Noel'in, notları daha kolay aldığını ve okuduğunu fark eder; bunun üzerine Latin harfleriyle okumanın daha kolay olduğu kanısına varır. Kendi yazısını okurken “ û “ yu “ o “ ; “ î “ yi “ ê “ den ayırt etmekte zorlandığını anlatır. Latin alfabesi fikrinin ilk defa bu yolculuk esnasında belirdiğini Celadet ifade eder. Latin harflerinin 26 tane; fakat Kürtçede daha fazla ses olduğunu ve “ ch, ou, ai “ diftong/ pevdeng kullandığını belirtir. İstanbul'a döndüğünde bir Kürtçe sözlük ve Kürtçe alfabe kitabı hazırladığını; fakat bunu kaybettiğini belirtir, daha sonra bu çalışmaların Elazığ'da açılan bir mahkemede kendisine karşı delil olarak

⁵⁴ Önen, "Dilde Modernleşme Öyküsü Celadet Bedirxan'ın Alfabe Serüveni", s.45,46,47.

⁵⁵ Mehmet Bayrak, **Kürdoloji Belgeleri II**, ÖZ-GE Yayınları, Ankara, 2004, s. 195, 197).

⁵⁶ Cemalettin Canlı, **Halil İbrahim Uçak, Hattın Dört Yanında Cemîlpaşazadeler**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012, s. 140.

⁵⁷ Canlı, **Hattın Dört Yanında Cemîlpaşazadeler**, s. 141.

kullanıldığını belirtir. Sonrasında Yunancadan ve Rusçadan aldığı harflerin uygun olmadığını düşünür ve bunları çıkarıp " bilindek (düzeltme işareti, şapka işareti) " adını verdiği " ^ " işaretini kullanır. Bu alfabe 34 harften oluşur ve bir süre bunu kullanır. Daha sonra 1928'de Türkiye'deki harf devriminden bahseder, kendi alfabesinin farklı bölümlerini Latin Türk alfabesine yaklaştırır ve Türkiye'deki Kürt'lerin kendi alfabesini anlamasını kolaylaştırır.⁵⁸ Alfabesi yenidir ve çağa uygundur.

2.1.2.2. Kürt Alfabesi (Elfabêya Kurdî) ve Hawar Dergisi

Celadet Alî Bedirxan, Kürt alfabesiyle ilgili çalışmalarını Hawar dergisinde yayınlamıştır. Bugün Kürtçe çıkan eserler - Latin alfabesiyle olanlar - Celadet'in hazırladığı Latin alfabesi ile yazılmıştır.

Mîr Celadet, Hawar dergisinin ilk sayısında (15 Mayıs 1932) " Hêvî ji Xwendevanan ji bo Elfabêya kurdî " başlığı altında alfabe çalışmalarının yayınlanacağını ve daha sonra kitap haline getireceğini bildirmiştir. Bu yayınlamadan kastının okur ve bilginlerin alfabenin yapıklarını tek tek, çizgi çizgi, soru soru okumalarını, dikkatlerini vermelerini, eksiklikleri bulmalarını ve ona (dergiye) yazmalarını istemiştir. Bu şekilde düzeltmeler yapacaklarını belirtmiştir. Aşağıda Mîr Celadet'in, alfabenin hazırlık sürecini anlattığı, ön sözünü yazdığı alfabe kitabını, kendi ifadeleriyle şöyle tanıtır:⁵⁹

" Hawar dergisinin ilk altı sayısında " Alfabe " başlığı altında Kürt alfabesinin esaslarını tanıttık ve Kürt okur ve bilginlerine alfabe ile ilgili fikirlerini soruyorduk. İşte o çalışmalardan elimizde yüz elli sayfa kalmıştı. Bunların kaybolmasına gönlüm razı olmadı. Üzerlerine birkaç sayfa daha ekleyerek onları toplayıp derledim ve onlardan bir kitap oluştu. Bu kitap ilk (Latin) Kürt alfabesinin hafızasıdır ki gelecek nesiller ona baksın ve bilsinler ki ataları ne yokluk içinde ilk alfabeyi bastırdılar. Derisinin oluşması için birkaç sayfanın daha önüne gelmesi gerekiyordu. Bu bahaneyle okurlarıma alfabemizin görünürlüğünü kısaca anlatmak istedim. Bugün dilimizi yazdığımız bu alfabe uzun yıllar süren bir çalışmanın sonucudur. 1919'da

⁵⁸ Önen, "Dilde Modernleşme Öyküsü Celadet Bedirxan'ın Alfabe Serüveni", s. 45,46,47.

⁵⁹ Bedirxan, **Elfabêya Kurdî**, Weşanên Avesta, İstanbul, 2011, s. 13.

Malatya dağlarındaydık. Rewan aşiretinin içine girmiştik. Mêcer Nowel (İngiliz Binbaşı Major Noel) bizim ile birlikteydi. ... Kuzey dilini öğrenmeye çalışıyordu ve her şeyi yazıyordu. Ben de bazı anekdot, türkü ve hikayeleri topluyordum Bazen notlarımıza göz gezdiriyorduk, onları okuyorduk ve düzeltiyorduk. Mêcer'e dikkat ediyordum, el yazmalarını yabancı bir ifade ile; fakat zorlanmadan okuyordu; ama ben " û " yu " o " dan; " î " yi " ê " den ayırt edene kadar bin bir çeşit zahmete giriyordum. Neden? Çünkü Macêr, Latin harfiyle yazıyordu; ben ise Arap harfleriyle yazıyordum. Bunun üzerine orada Latin alfabeleriyle bir alfabe oluşturmaya karar verdim. Bin yıl sonra el yazımı zahmetsiz ve kendim gibi okuyabilecektim; her ses kağıt üzerinde ayrı ayrı duruyordu.⁶⁰

Zaten çocukluğumda Arap ve Latin harflerini öğreneceğim zaman Arap harfleri için içimden şöyle diyordum: " Bu öyle bir alfabe ki okuttuğu sesler (aynı şekilde) yazılmıyor ve Latince bunun tam tersi; yazdırdığı harfleri okutmuyor. Yunanca, biraz Fransızca ve Rus alfabesi biliyordum. Kalktım birleşik (diftong / pevdeng) harfleri kendi alfabemden çıkardım ve yerlerine Yunan ve Rus alfabesinden bağımsız harfleri koydum. Bu şekilde 36 bağımsız harften meydana gelen bir alfabe hazırlamıştım. İstanbul'da iken bu alfabe ile bir alfabe kitabı ve küçük bir sözlük yazdım ve basım için hazırlanmıştım; fakat bugün ne o alfabe ne de sözlük elimde. 1925 yılında bazı yazılarımla birlikte Xarput mahkemesine çıktı.⁶¹

1926'da Almanya'da tekrardan alfabemi aradım, ayrıntılı baktım ve güzel bir vakit üzerinde çalıştım. Dikkatlice bakıyordum ki bu üç taklit harf birbirlerine uymuyordu. Yunan ve Rus harfleri alfabemin tek renkliliğini (ahengini, uyumunu) bozuyordu. Ondan sonra iki harf vardı ki bize lazım değildi; bu yüzden alfabemi tekrar sınıflandırdım: Fazla harfleri attım, bazı Latin harflerini ekledim, Yunan ve Rusça harflerin yerine koydum. Bu şekilde 34 harfli ve tek renkli (uyumlu) bir alfabe oluştu. Sonra alfabemle meşgul oluyordum; fakat Türk'ler alfabelerini yayarken bizimkisi olduğu gibi kalıyordu ve içerisinde esaslı bir değişiklik yapmıyorduk. Her şeyimi onunla yazıyordum ve tanıdıklarına öğretiyordum. Türk'ler alfabelerini yaydılar. Gördük ki bazı harflerin sesleri yönünden alfabelerimiz aynı değil. Bazı sesler vardı

⁶⁰ Bedirxan, *Elfabêya Kurdî*, s.14.

⁶¹ Bedirxan, *Elfabêya Kurdî*, s.14.

ki Türk'ler bizim yazdığımız harflerle göstermemişlerdi; aynı sesler için farklı harfler kullanmışlardı. Ayrıca daha önce de birkaç defa ifade ettiğimiz gibi, metinlerimizin kolayca okunması için - Türkiye'deki Kürt'ler için - bazı harflerin seslerini birbirleriyle değiştirdik ve ne kadar varsa o kadarını Türk alfabesine yaklaştırdık.⁶²

Yukarıdaki sözlerden iyi görünüyor ki alfabemiz 13 yıllık bir çalışmanın ardından kendi dil ve sesine göre yavaş yavaş düzeldi ve bugünkü halini aldı. Alfabemi yaymadan önce ve yaydıktan sonra birçok kişinin fikrini sordum, bazılarının sözleri bana faydalı oldu. Bunların içerisinde hiç okumamış kişiler de vardı; bu yüzden bu alfabeyi, kendi emeğimden çok milletimin emeği sayıyorum ve ona (milletime) sunuyorum. Zaten her ne onun ise herkesinkinden daha değerli ve güzeldir. "⁶³

2.1.2.3. Hawar Dergisinin Çıkışı

Celadet Alî Bedirxan, 26.10.1931 tarihinde Suriye Hükümetinden izin alır ve 15 Mayıs 1932'de Şam'da Hawar dergisinin ilk sayısını çıkarır. Hawar ayda iki defa çıkarılmaktaydı. Celadet; bu derginin sahibi, sorumlusu ve yazarıydı. Bu dergi 57 sayı çıktı ve 15 Ağustos 1943'e kadar yayın hayatına devam etti. Celadet, bugün kullandığımız Latin harfli Kürt alfabesini hazırlamış ve Hawar dergisinin ilk sayısında yayınlamıştır.⁶⁴

Hawar'da yazıları yayınlanan yazarların sayısı 60 kadardır; fakat bu sayı normalden daha fazla görünür: İbrahim Seydo Aydoğan bu sayının 88 olduğunu; Celadet Alî Bedirxan'ın 33 değişik kod isim kullandığını belirtir.⁶⁵

Hawar dergisi, başlarda düzenli yayınlanmıştır; fakat 26. sayıdan sonra 18 Ağustos 1935'te yayını durdurmak zorunda kalmıştır ve 15 Nisan 1941'e kadar yaklaşık altı yıl yayına ara vermiştir. Sonrasında 27. sayıyı yayınlamış ve 15 Ağustos 1943'te 57. sayısını yayınladıktan sonra yayın hayatı bitmiştir. Hawar dergisinde yirmi üçüncü sayıya kadar “ q “ ve “ k “ harfleri birbirinin yerine kullanılmış, sonrasında bugün kullandığımız şekliyle kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca yirmi üçüncü sayıya

⁶² Bedirxan, *Elfabêya Kurdî*, s.15.

⁶³ Bedirxan, *Elfabêya Kurdî*, s.16.

⁶⁴ Mahabad, *Antolojiya Helbestvanên Nûjen*, s. 95,96.

⁶⁵ Emin Bozan, "Çîroka Kurmancî ya Modern di Kovara Hawarê de", *Mardin Artuklu Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*, Mardin, 2019 s. 17.

kadar Arap alfabesiyle de yazılar yayınlanmış; fakat yirmi dördüncü sayı ile birlikte Arap harfleriyle yazılan yazılar dergide yer almamıştır. Fransızca yazılar, dönemin şartlarından ötürü son sayıya kadar varlığını sürdürmüştür; Türkçe yazılar ise dergide hiç yer almamıştır. Ayrıca Hawar ile birlikte Kürt'ler; Osmanlı, Arap, Fars ve Kiril alfabesinden sonra bugünkü anlamıyla Latin harfleriyle özgün Kürt alfabesini oluşturmuşlar ve bu alfabe ile eserler vermiş, dil bilgisi ve yazım kılavuzu meydana getirip dili düzenli hale getirmişlerdir.⁶⁶

Celadet; alfabe, dil bilgisi, tarih, coğrafya, folklor, edebiyat ve diğer farklı konular üzerinde yazılar yazmıştır. Çalışmaları Kürtçenin standartlaşması üzerineydi; bu yüzden dil ve folklore ağırlık vermiştir. Mîr Celadet Alî Bedirxan, yazılarında birçok mahlas kullanmıştır: Herekol Ezîzan, Seydayê Gerok, Mamosteyê Gerok, Cemşîd, Rastedar, Nêrevan, Evîn Cîwelek, Pirsyarkerê Kurdan, Bavê Cemşîd û Sînemxan, Stranvanê Jêlîyan, Paşlavjok, Farisîxwîn, Xeberguhêz,⁶⁷ C.A.B, Koçerê Botan, Çîrokbêj, Stranvan, Stranvanê Hawarê, Bijarê Segman, Xwedîyê Hawarê.⁶⁸

2.1.2.4. Celadet Alî Bedirxan, Hawar Dergisi ve Klasik Kürt Edebiyatı

Celadet Alî Bedirxan, Klasik edebiyat ve klasik Kürt edebiyatına ilişkin görüşlerini Hawar dergisinin 1 Eylül 1941 tarihinde yayınlanan 33. sayısında Herekol Azîzan ismiyle yayınladığı “ Klasîkên Me An Şahir û Edîbên Me Ên Kevin (Klasiklerimiz Yani Eski Şair ve Edebiyatçılarımız) “ isimli makalesinde açıklar ve klasik şairler hakkında bilgiler verir. Bu görüşlere geçmeden önce klasik Kürt edebiyatının ne olduğuna bakılmalıdır.⁶⁹

Klasik Kürt edebiyatı; İslami dönemde İslam dini etkisi altında İslami ve Farisi ögelerin ve Fars kültürünün tesiri altında, bazı kaidelerle yazılmış yazılı Kürt edebiyatına denir.⁷⁰

⁶⁶ Bozan, "Çîroka Kurmancî ya Modern di Kovara Hawarê de", s. 31,32

⁶⁷Kadri Yıldırım, Ramazan Pertev, Mustafa Aslan, **Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî**, Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, Birinci Baskı (Çapa Yekem), İstanbul, 2013, s. 71

⁶⁸ Bedirxan, **Hawar**, s. 6, 7, 12, 19, 24, 36, 50

⁶⁹ Çetin, **Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi**, s. 141

⁷⁰ Abdurrahman Adak, **Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasik (3. Basım)**, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2015, s. 31.

Celadet Bedirxan, Avrupa ülkelerindeki belgelerde, o ulusların kendi edebiyatlarındaki klasik döneme verdikleri önemi belirtir, Kürt şair ve yazarların ise nasıl bilinmezliklere karıştığını yazar. Elde yeterince bilgi olmadığını, bilgilerin çoğunu Rahmetli Şeyh Evdirehmanê Garisî ve Rusya'nın Erzurum konsolosu Alexand Jaba'nın Kürt edebiyatına ilişkin notlarından edindiğini ifade eder.⁷¹

Mîr Celadet, klasik edebiyattan bahsedeceği makalesinin başında “ klasik “ kelimesini açıklama gereğini belirtir ve Avrupa’da bir dönem vardır ki buna “ Klasik Dönem” derler diyerek Avrupa’da klasik dönemin ve edebiyatın önemine dikkat çeker. Bu dönemin şair ve edebiyatçıların, Yunan ve Latin edebiyatçı ve şairlerini taklit ettiklerini, onların usul ve kaidelerine göre yazdıklarını; bu yönüyle çok usul ve şekilperest olduklarını ifade eder. Ayrıca sadece edebiyatın değil; edebiyat haricindeki her şey için, eski dönemde ve belirli bir usul ile meydana gelmişse bunlar için de klasik denileceğini ifade eder. Müzik alanında da klasizm vardır ve o döneme aitse bestekara da klasik denir, klasik mimari de vardır. O döneme ait özellikle o dönemin usulüyle hareket ederek oluşmuş fen ve sanata klasik denir.⁷²

Celadet Bedirxan, makalesine şöyle devam eder: “ Edebiyatta Kürt klasikleri kimlerdir? Onlar ne zaman yaşamış ve geride hangi eserleri bırakmışlardır. Bu soruların cevabı kolay değildir ve iyi bir araştırma gerektirir. Zaten İslamiyet öncesinden eser kalmadığını farz edebiliriz. İslamiyet sonrası Kürt'lerin içinden birçok şair, edip ve bilgin çıkmıştır; fakat eserlerini çoğunlukla Arapça, Farsça ve Türkçe yazmışlardır ve o milletlerin edebiyatlarına büyük hizmetler vermişlerdir. Ayrıca Türk'lerin övünç duyduğu Türk edebiyatçılarından Nabî, Nefî ve Fuzulî her üçü de Kürt'tür. Kürtçe yazarlar çok azdır, onlar da dile pek önem vermemişler, Arapça ve Farsça kelimelerden hoşlanmışlardır. Bununla beraber atalarımızın bize bıraktığı ve bazılarının çok değerli ve derin olduğu eserler klasik edebiyatımızı oluşturmaktadır. Zaten Yakındoğuda hiçbir ulusun folkloru, bizim folklorumuzun derecesine ulaşmamıştır. Klasiklerimiz, dediğimiz gibi uzun ve zahmetli bir mevzudur ve ona uzun ve geniş bir vakit gerekir, bu bir ya da iki makale işi değildir. Bugün bu konudan bahsederek amacımız bu konuda derinleşip klasiklerimizi sınıflandırmak değildir;

⁷¹ Naci Kutlay, **21. Yüzyıla Girerken Kürtler**, Perî Yayınları, İstanbul, 2011 s. 355.

⁷² Kutlay, **21. Yüzyıla Girerken Kürtler**, s.355.

sadece bu konuyu açmak, bir başkasının bu konuyla meşgul olmasını umarak mükemmel bir şey ortaya çıkarmasıdır. Bu makalede abartmadan sadece Kurmanci lehçesiyle yazan edip ve şairler üzerinde duracağız. Ola ki bazıları sadece divan şiiri vardır ve klasik değildirler, bunlarla klasik sınıflandırma yapan kişiler meşgul olsun ve klasik olanları, olmayandan ayırsınlar ve herkesin hakkını değerine göre versinler.⁷³

Bu konuda elimizde hiçbir belge yok, bildiğim şeylerin çoğunu rahmetli Şeyh Evdirehmanê Garisî'den duydum, diğer yönden Rus Kürdolog Alexsandre Jaba'da bazı notlar var. Jaba, bir Kürt aileye edebiyatımız hakkında yazılar yazdırmıştır. Kürt Mela (İmam), Allah'tan, ne Türkçe ne Arapça ne de Farsça yazmıştır; fakat Kürtçe yazmıştır. O imam, eserinde her şairin doğum ve ölüm tarihinden bahsetmiştir; öyle görünüyor ki Mela (İmam) bu tarihlerde hatalı. O doğrusunu bilmeden, tahmin etmiş ve devamını getirmiştir. Mela'nın eserinde yanlış şeyler olsa da türünde tektir. Ayrıca Xanî'nin dediği gibi: "Kurdmancî ye ew qeder li kar e. [Kurmancî ye ewqas bes e. (Kürtçedir, o kadarı yeterlidir.)] "⁷⁴

Celadet Bedirxan, bu açıklamalardan sonra şairler hakkında bilgiler vermektedir. Burada bilgi verdiği şairlerin isimleri yazılıp birkaçı hakkında bilgi verilecektir: Elî Herîrî (1424 - 1495), Melayê Cizerî (Melayê Cizîrî, 1567 - 1640), Feqehê Teyran (Feqîyê Teyran, 1590 - 1660), Melayê Bate (Melayê Bateyî, 1675 - 1760), Axayê Bêdarî (18. yy), Ehmedê Xanî (1651 - 1707), Smaîlê Beyazîdî (İsmâîlê Beyazîdî, 1654 - 1709), Şeref - Xan (Şeref Xan, 1543 - 1604), Mîrad Xan (1737 - 1784), Siyehpûş (Sîyahpoş, 1779 - 1831), Mewlana Xalid (1778 - 1826), Mela Yehyayê Mizûrî, Mela Xalîlê Sêrî (1750 - 1843), Şêx Evdîlqadirê Gêlanî, Hecî Fetahê Hezroyî Şêx Mihemedê Hadî, Şêx Evdirehmanê Taxê, Nalî (1791 - 1855), Şêx Rıza (1839 - 1911), Hacî Qadirê Koyî (1817 - 1897), Şêx Nûredînê Birîfkî (1791 - 1851 Evdirehmanê Axtepî (1842 - 1910), Elî Teremaxî (1592 - 1655), Mela Ünîsê Erqetînî (Mela Yunîsê Helqetînî, 18. yy.), Melayê Erwasê (18. yy)

Elî Herîrî (1424 - 1495): Kürt şairler içerisinde İslamiyet sonrası Kurmancî yazan ilk şair Elî Herîrî'dir. (Allah rahmet eylesin ve eğer cennetin üzerinde başka bir

⁷³ Bedirxan, **Hawar**, s. 7.

⁷⁴ Bedirxan, **Hawar**, s. 7.

cennet, seçkin bir cennet varsa Allah onun yerini ve makamını orada inşa etsin.) ... Jaba'nın dediğine göre Herîr, Şemzinan'dadır (Şemdinli). Şahsen ben hiçbir eserini görmedim. Söylediklerine göre divanı varmış. Jaba Elî Herîrî hakkında: “ İlk şair Eli Heriri'dir. Bir divançesi vardır, şiir ve kaside... Herir de Hakkari sancağında Şemzinan nahiyesinde bir köydür, (onun) şiirleri ve edebiyatı Kürdistan içerisinde çok meşhurdur. Tahminen hicret 400'de doğmuş, 471 de vefat etmiş ve Herir de defnedilmiştir.⁷⁵

Melayê Cizerî (Melayê Cizîrî, 1567 - 1640): Mela tüm Kürt'lerin özellikle de medrese öğrencileri tarafından o kadar tanınıyor ki tanıtmama gerek yok. Mela mutasavvıf bir şairdir ve Divanı 1919'da İstanbul'da basılmıştır, öncesinde de Petersburg'ta basılmıştır. Bu basımın bir nüshasını Şam'da Kurmanclar Mahallesinde görmüştüm. Petersburg basımı litografik (taş baskı) baskıdır.⁷⁶

Jaba, Melayê Cizerî hakkında diyor ki: “ İkinci şair Melayê Cizerî'dir, aslen Cizîra Botanlıdır, adı Şêx Ehmed'tir. 540 yılında Cizrenin içinde doğmuştur. O zamanlar Mîr İmadedîn Cizre'de Mîr idi ve Mîr'in bir kızı vardı. Bu Şeyh Ehmed Mîr'in kızına aşık olur. Çok güzel gazeller okumuş ve bir divance tertib etmiştir. Melayê Cizîrî'nin divanı çok güçlüdür ve Kürt'lerin yanında çok kıymetlidir. Sonrasında Mîr İmadedîn Paşa, Melayê Cizîrî'yi dener, aşkının hakiki olduğunu görünce de kız kardeşini ona verir; fakat Şeyh Ahmed bunu kabul etmez. Bu Şeyh Ahmed de 556 senesinde vefat eder, Cizre'de defnedilir ve halkın ziyaret ettiği bir yerdir.⁷⁷

Feqehê Teyran (Feqîyê Teyran, 1590 - 1660): Jaba, Feqîyê Teyran hakkında şunları söylemiştir: “ Üçüncü şair Feqîyê Teyran'dır ki asıl adı Mihemed (Muhammed)'tir. Aslen Hakkari'ye bağlı Miks (bugünkü Bahçesaray) kasabasındandır. “ Hikayeta Şêxê Senan “ , “ Qiseya Bersîsayî “ ve “ Qewlê Hespê Reş “ eserleri onundur.

⁷⁵ Bedirxan, **Hawar**, s. 7

⁷⁶ Bedirxan, **Hawar**, s. 7

⁷⁷ Bedirxan, **Hawar**, s. 7

Feqîyê Teyran'ın, Melayê Cizîrî'nin öğrencisi olduğunu ve onun yanında okuduğunu söylerler. Feqî, Melayê Cizîrî'nin ölümünde ona bir de mersiye okumuş ve Melayê Cizîrî'nin ölümünü de “ ebced “ hesabına göre orada işaret etmiştir.⁷⁸

Melayê Bate (Melayê Bateyî, 1675 - 1760) : Jaba Melayê Bateyî'nin asıl adının Ehmed olduğunu ve Hakkari'ye bağlı Bate köyünden olduğunu söyler. 820 tarihinde doğmuştur ve ziyadesiyle şiir ve edebiyat söylemiştir. Kürtçe “ Mewlûd ” onun eseridir, bir de divanı vardır. 80 sene yaşamış ve hicri 900'de vafat etmiş, Bate köyüne defnedilmiştir. Duyduğum kadarıyla Bate (köyü) Behdînan'da Amediye yakınlarındadır.⁷⁹

Melayê Bateyî'nin eserlerinden sadece “ Mewlûd “ünü gördüm. Divan ve şiirlerine gözüm ilişmedi. Mewlûd'ü 1905'te Mısır'da basılmıştır. Eğer yanlış değilsem o Mevlit 1919'da İstanbul'da da basılmıştır. Bende el yazma bir nüshası vardır.⁸⁰

Ehmedê Xanî (1651 - 1707) : Mele Camî, Mevlana Celaleddini Rumi ve Eseri Mesnevi hakkında şöyle der:

“ Men çi gûyem wesfî an Alîcenab

Nîst pêxember welê dared kitab “

Yani onun hakkında ne diyeyim, peygamber değildir; ama kitabı vardır. Bu büyük ve değerli bir övgüdür ve Mevlana'ya yakışır.⁸¹

Ehmedê Xanî ve eseri Mem û Zîn hakkında bana kalırsa daha fazlasını söyleyebiliriz. “ Xanî de kitap sahibidir; fakat o aynı zamanda Kürt milliyetçiliğinin peygamberidir. “

Xanî, öyle bir zamanda ortaya çıktı ki - bundan 309 sene evvel - sadece bizim buralarda değil, Avrupa'da dahil henüz kimse millette ve ırkına uyanmamıştı (

⁷⁸ Bedirxan, **Hawar**, sayı: 33, s. 8.

⁷⁹ Bedirxan, **Hawar**, s. 7.

⁸⁰ Bedirxan, **Hawar**, sayı: 33, s. 10.

⁸¹ Bedirxan, **Hawar**, sayı: 33, s. 10.

bilmiyordu) ve aynı milletten insanlar birbirlerini Katolik ya da Protestan diye öldürüyorlardı. Böyle bir dönemde Ehmedê Xanî'de, millet ve Kürtlük bilinci oluşmuş ve Kürt'lere: “ Siz her şeyden önce Kürt'sünüz, ayağa kalkın, bir Kürt devleti kurun ve hiçbir milletin boyunduruğu altında kalmayın. “ demiştir. Jaba, Ehmedê Xanî'nin Hakkari'nin “ Xanî “ köyünden olduğunu, oradan Beyazîd'a (Doğubeyazıt) geldiğini söyler. Mem û Zîn adında Kürtçenin Kurmanci lehçesinde, aşk hikayesinin anlatıldığı bir kitap yazmıştır ve Kürdistan'da Kuran'dan sonra en fazla okunan kitaptır. Bunun yanında birçok gazel ve beyti de Kürtçe yazmıştır. Ayrıca Kürtçe, Farça ve Arapça hakkında da iyi dercede ilim irfan sahibidir. Kürdistan'da şairliği meşhurdur, belki de tüm şairlerden makbul ve çalışkandır. Xanî, 1063 senesinde vefat etmiştir ve caminin kenarında defnedilmiştir. (Bugün de Ehmedê Xanî'nin kabri, aynı yerde Doğubeyazıt'ta İshak Paşa Sarayının yakınında caminin kenarındadır. Ayrıca Ehmedê Xanî'nin, Mem û Zîn'den sonra başka eserleri de vardır. Nûbar (Nûbihar) isimli eseri Kürtçe – Arapça manzum bir sözlüktür. “ Aqîda Îmanê “ de onun eseridir. ⁸²

2.1.2.5. Celadet Alî Bedirxan, Hawar Dergisi ve Folklor

Hawar dergisinin kurucusu, sahibi ve yazarı Mîr Celadet Alî Bedirxan, gerek modern edebiyat gerekse klasik edebiyatla ilgili bir çok araştırma yapmış, çalışmada bulunmuş ve Hawar dergisi okurlarıyla bu yazılarını paylaşmıştır. Bunların yanı sıra Celadet, Kürt kültürünün ilerlemesi için geçmiş ile bağın koparılmamasına ve folklorik öğelerin araştırılıp planlı bir şekilde çalışma yapılmasına önem vermiştir.

Hawar dergisinin sayfaları arasında hikaye, masal, destan, efsane, müzik, atasözü, halk türküleri, halk hekimliği ve halkın gündelik hayatı, halk edebiyatından örnekler, örf, adet, halk inancı ve halk bilimi gibi yüzlerce Kürt folklorüne ait eser yayınlanmıştır.⁸³

Mîr Celadet, Hawar dergisinin hemen her sayısında folklor ile ilgili yazılar yazmış ve bunu okurlarla paylaşmıştır. Celadet'in, Hawar dergisinde folklorla ilgili yazdığı bazı bölümlerden kısaca bahsedebiliriz. Aşağıda bahsedeceğimiz bölümler, yukarıda kaynak gösterdiğimiz kitapta (Prof. Dr. Kadri Yıldırım, Ramazan pertev,

⁸² Bedirxan, **Hawar**, s. 10, 11.

⁸³ Yıldırım, **Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî**, s. 71.

Mustafa Aslan, Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî, Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye'de Yaşayan Diller Estitüsü Yayınları, Birinci Baskı (Çapa Yekem), İstanbul, 2013) ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Sayı 1: “ Armanc, Awayê Xebat û Nivîsandina Hawarê ” yani " Amaç, Çalışma Şekli ve Hawar'ın Yazılması " isimli yazısında Hawar'ın amaçlarından birinin masal, hikaye, her çeşit dua ve Kürtçe türkülerin toplanması ve yayınlanması. Ayrıca masal, hikaye ve bilmecelerin toplanıp Hawar'a gönderilmesi.⁸⁴

Sayı 3: Celadet Alî, ilk defa bu sayıda " folklor " terimini kullanıyor ve " le folklore kurde " isimli bir yazı yazıyor.⁸⁵

Sayı 29: “ Ji Folklorê ” başlığı altında Mîr Miheme'nin (Emir Mehmet) üç değişik şeyhten derlediği 3 ilahisi vardır. Ayrıca " Stûna Xwendevanan (Öğrencilerin Temeli) " isimli bölümde öğrencilerin soruları cevaplanmaktadır. Celadet bir soruya cevaben Kürt folkloruna dikkat çekmiş ve şu açıklamayı yapmıştır:⁸⁶

“ Xortên ko dixwazin xizmeta zmanê xwe bikin û hêj ji ber xwe de nikarin binivîsîn ji wan re kaniyeke kûr, mezin û fireh heye. Ava wê kaniyê tu caran naçike: " Folklor " yanî çîrok, çîrçîrok, stran, medhelok, mamik; tiştên ko xelkê gotiye. Xortên me dikarin van tiştan ji dengbêj, çîrokbêj û ji kalan bipirsin û bêî ko tu tiştê wan biguhêrînin, weke xwe binivîsîn û ji Hawarê re rêkin. Em wan bi navên xortên ko ew ber hev kirine belav dikin. Xortên me di dora folklorê ko wê binivîsîn, ji me re tiştine bi ehemiyet û spehi jî dikarin bidin zanîn. Mesela, yekî stranek nivîsandîye, di dora wê stranê de gelek tişt hene ko Mîrov dikare wan seh bike û bide zanîn. Wekî niho: Heke ew stran li ser şerekî ye; ew şer di navbera kîjan eşîran de çêbûye? ew eşîr li kû derê rûdinin? Ew eşîr berê diçûn kîjan zozanan? Xelkê wan eşîran bi çi mijûl dibin; destxetê wan çi ye? Xalîçe, mehfûr an tiştine din çêdikin???.. ”⁸⁷

Türkçesi: Diline hismet etmek isteyen ve henüz yazamayan gençler için derin, büyük ve geniş bir kaynak vardır. Bu kaynağın suyu hiçbir zaman kurumaz: " Folklor

⁸⁴ Bedirxan, **Hawar**, s. 1.

⁸⁵ Bedirxan, **Hawar**, s. 9.

⁸⁶ Bedirxan, **Hawar**, s. 4.

⁸⁷ Bedirxan, **Hawar**", s. 4.

"; yani hikaye, masal, türkü, fıkra, bilmece; halkın söylediği şeyler. Gençlerimiz bu tür şeyleri dengbêjlerden (ozan , hikaye anlatıcılarından) yaşlılardan sorabilir ve bu tür şeyleri değişime uğramadan (orijinali bozulmadan) olduğu gibi yazın ve Hawar'a gönderin. Biz onları derleyen kişinin adıyla yayımlıyoruz. Folklor çerçevesinde yazan gençlerimiz, güzel ve önemli şeylerle de bizi bilgilendirebilirler. Mesela biri türkü yazmıştır, bu türkü etrafında insanın öğrenmesi ve öğretmesi gereken birçok şey olabilir. Şöyle ki: Eğer bu türkü bir kavga / savaş üzerine ise bu kavga hangi aşiretler arasında, nerede gerçekleşmiş, bu aşiret önceleri hangi yaylada ikamet ediyordu, bu aşiret üyeleri ne ile meşgul idi? El emekleri nedir ? Halı, kilim ya da yaptıkları diğer şeyler.⁸⁸

Sayı 30: “ Bi Xwehên Guherz re (Keskin Zekalı / Dinleyici Kızkardeşlerimize) ” başlığı ile bir hikaye yazılmıştır. Ayrıca " folklor " teriminin açıklaması da yine bu sayı da yapılmıştır: Folklor, (m) Ev bêje di eslê xwe de ingilîzî ye. Lê îro ketiye hemî zmanên dinyayê. Ji lewre me jî ew xistiye zmanê xwe. Ji xwe kurdên Qefqasê beriya me ev bêje xistine zmanê me û kitêbek bi navê " Folklorê Kurdmancî " belav kirine. Folklor tevayîya adet , çîrok û stranên miletekî ye. Ew adet, çîrok û stranên ko ji nav xelkê bi der ketine û di dora nîşan de bi ser ve ketine û gihaştine nîşên nû. Ji xwe bêjeya folklorê bêjeke bihevketî ye û bi mana zanîn an zanistiya xelkê ye. [Folklore]⁸⁹

Türkçesi: Bu kelimenin kökeni İngilizcedir; fakat şu an tüm dünya dillerinin içine girmiş durumdadır; bu yüzden biz de dilimizin içine (Kürtçeye) koyduk. Zaten Kafkas Kürt'leri bizden önce bu kelimeyi dilimize koymuşlardı ve " Folklorê Kurmancan [Kurmancların (Kürtlerin) Folklorü] isimli bir kitap yayımlamışlardı. Folklor, bir milletin tüm adet, hikaye ve türküsüdür. Bu adetler; halkın içinden çıkmış hikaye ve türkülerden, nesilleri aşır yeni nesillere ulaşmış olanlardır. Zaten folklor kelimesi birleşiktir ve halk bilimi manasına gelir.⁹⁰

Sayı 31: Celadet Bedirxan, “ Navên Kurdmancî (Kürtçe İsimler) ” başlığıyla bir yazı kaleme almıştır ve yazıda “ Divê ji bo çî em navên kurmancî li zarokên xwe

⁸⁸ Bedirxan, **Hawar**", s. 4.

⁸⁹ Bedirxan, **Hawar**", s. 13

⁹⁰ Bedirxan, **Hawar**, s. 8.

bikin? Ma gelo navên kurmancî hene an na? (Neden çocuklarımıza Kürtçe isimler vermeliyiz? Kürtçe isimler var mıdır, yok mudur ?) " gibi sorular üzerinde durmuştur. Yurtsever geçinen ve çocuklarına Kürtçe isim koymayan o dönemin kişileri üzerinde durmuş, kadın ve erkeklerin isimlerinden oluşan bir listeyi yazısının sonuna eklemiştir.⁹¹

Sayı 32: Celadet, Herekol Azizan mahlasıyla “ Kardûx û Welatê Kardûxan an Kurd û Kurdistan di Wextê Yewnanistana Kevin de (Eski Yunan'da Kürt ve Kürt'lerin Yurdu ya da Kürt ve Kürdistan) " başlıklı bir yazı kaleme almıştır ve Herekol Dağı üzerinde durarak Yunan'ların kahramanı Herkül'e dikkat çekerek " Herkül isminin Herekol'dan gelmesi mümkün mü? " diye de bir ekleme yapmaktadır. Ayrıca Seydayê Gerok mahlasıyla Celadet'in " Bilûra Min " isimli bir şiiri de bu sayıda mevcuttur. Bunun yanında “ Zanîn û Nezanîn (Bilmek ve Bilmemek) " alt başlıklı bölümde Sokrat, Volter ve J.J. Ruso'nun sözlerine yer verilmiştir.⁹²

Sayı 48: " Reşbelek (Alaca) ” başlıklı yazısında Celadet, çocukları Cemşîd ve Sînemxan'a yaylalardan, yaylaların özelliklerinden ve erkek çocukların yayla ile ilişkisinden bahsediyor. Ayrıca Celadet tarafından, Stranvan mahlasıyla bir " heyranok (aşk, sevgi, özlem üzerine yazılmış geleneksel Kürt halk türkülerinden biridir.) derlemiştir. Derginin Fransızca bölümünde bir önceki sayının devamı niteliğinde Kürtçeleriyle birlikte 22 atasözü derlenmiştir.⁹³

2.1.2.6. Celadet Alî Bedirxan'ın Modern Öykü Yazarlığı

Düzyazının diğer türleri gibi öykü de Kürt edebiyatında geç ortaya çıkmış bir türdür. Bu tür ancak 20. yy. ın başlarında Avrupa edebiyatının etkisiyle ortaya çıkmıştır.

Fuad Temo'nun, Rojî Kurd dergisinde 1913'te yayınlanan Kürt bir çoban ve oğlu Şewêş'in yokluk içerisindeki hayatını anlatan tamamlanmamış bir öykü olan Şewêş ile başlar Kürt'lerin modern öykü yazarlığı ve 1925'te Cemil Saib'in Jîyanewa dergisinde yayınlanan ve Şeyh Mahmut iktidarının eleştirisini barındıran Le Xewma /

⁹¹ Bedirxan, **Hawar**, s. 8.

⁹² Bedirxan, **Hawar**, s. 5, 15.

⁹³ Bedirxan, **Hawar**, s. 2, 8.

Di Xew de (Uykuda) isimli öykü yayınlanmış ikinci modern öykü ile devam eder. Sonrasında Rohat Alakom'un, Ferhat Şakelî'nin Marûf Berzencî' nin araştırmalarına dayandırdığı “ Modern Kürt Öykü Sanatı “ adlı Türkçeye çevirdiği eserinde 1925 – 1975 yılları arasında 1100 öykünün yayınlandığını, bunlarında 800 tanesinin gazete ve dergilerde yayınlanan eserler olduğunu ifade eder.⁹⁴

Mîr Celadet Bedirxan, Kürt edebiyatının birçok alanından örnekler yazan, bunların basımını gerçekleştiren çok yönlü bir dil bilimci ve edebiyatçıdır. Çeşitli alanlarda yaptığı çalışmaların örneklerini ise 15 Mayıs 1932'den itibaren çıkarmaya başladığı Hawar dergisinde görebiliriz.

Hawar dergisi, öykü yazarlığı açısından da son derece önemli bir yere sahiptir; zira bu dergide birçok yazardan onlarca hikaye örneği bulabilirsiniz.

Celadet'in, bu dergide yazdığı hikayeleri, milli bir tema, çağdaş bir teknik ve sanat bakış, Batı tarzda modern bir anlatım ile ele almıştır.⁹⁵

Ferhat Pîrbal, Nûdem dergisinin Sonbahar-1994 tarihli 11. sayısında Hawar dergisi yazarları tarafından yayınlanan öyküler hakkında bilgi verdiği " Roja Nû, Ronahî ve Hawar'da Öykü ve Bibliografya " başlıklı yazısında edebi öykülerinden bahsetmekte ve şu ifadeleri kullanmaktadır: " Hawar'da yayınlanan öyküler teknik ve formsal olarak çok başarılı ve edebidir; içerikleri ise bir ayna gibi Kürt hakının renkli ve saf hayatını göstermektedir. Biz bu öyküleri tarihsel, estetik ve edebi olarak belgelemeli, öyküler üzerinde incelemeler yapmalıyız. Bu öykülerin çoğu (69 tane) ne Irak ne de Türkiye, İran ve Suriye Kurdistan'ında var. Kürt okur ve yazarlar bilmiyorlar ki 1930 ve 1940 yılları arasında Dîmeşq'ta (Suriye) nasıl zengin edebi ve kültürel bir hayat var. Biz Hawar dergisinde hikayelerini yayınlayan 7 öykü yazarından bahsedeceğiz: Kamuran Bedirxan (12 öykü), Celadet Bedirxan (11 öykü), Osman Sebrî (7 öykü), Kürt'lerin Çehov'u Nûredîn Zaza (7 öykü), Mistefa Ehmed Botî (6 öykü), Qedrî Can (5 öykü), Bişarê Segman (4 öykü). "⁹⁶

⁹⁴ Samî Hêzil, **Kurte Wêjeya Kurdî**, Weşanên Sîtav (Sîtav Yayınları) Van, Ocak 2015, s.112, 113

⁹⁵ Hêzil, **Kurte Wêjeya Kurdî**, s.113

⁹⁶ Ferhad Pîrbal, "Bîbliografya û Çîrokên Hawar", **Ronahî û Roja Nû, Nûdem dergisi**, sayı: 11, Swêd (İsveç), 1994, s. 100.

Birçok alanda Hawar dergisi yazarlarına öncülük eden Celadet Alî, modern öykü yazarlığında da önemli bir yer edinmiştir. Hawar'da “ Rastedar, Rasteder, Seydayê Gerok, ve Bişarê Segman “ mahlaslarıyla 10 tane modern öykü yazmıştır. Celadet Alî Bedirxan ismiyle de üç öykü yazmıştır.

- Ber Tevna Mehfûrê (Hawar dergisinin 4. sayısında Celadet Alî Bedirxan ismiyle yayınlanmıştır.)
- Şêraniya Zimanê Kurmancî (Hawar dergisinin 8. sayısında Celadet Alî Bedirxan ismiyle yayınlanmıştır.)
- Gazinda Xencera Min (Hawar dergisinin 12. sayısında Celadet Alî Bedirxan ismiyle yayınlanmıştır.)
- Bi Xwehên Guhderz Re (Hawar dergisinin 30. sayısında Rasteder ismiyle yayınlanmıştır.)
- Kevirê Mûsayê Ehmed (Hawar dergisinin 36. sayısında Rastedar ismiyle yayınlanmıştır.)
- Zerdest (Hawar dergisinin 38. sayısında Seydayê Gerok ismiyle yayınlanmıştır.)
- Klêopatre (Hawar dergisinin 50. sayısında Bişarê Segman ismiyle yayınlanmıştır.)
- Selahedîn û Rîçardê Şêrdil (Hawar dergisinin 51. sayısında Bişarê Segman ismiyle yayınlanmıştır.)
- Şûşa Dilan (Hawar dergisinin 51. sayısında Bişarê Segman ismiyle yayınlanmıştır.)
- Keleha Şahîn (Hawar dergisinin 52. sayısında Bişarê Segman ismiyle yayınlanmıştır.)⁹⁷

2.1.2.7. Celadet Alî Bedirxan'ın Atatürk'e Yazdığı Mektup " Bir Kürt Aydınından Mustafa Kemal'e Mektûb "

Bu eser Celadet Alî Bedirxan'ın, Mustafa Kemal'e yazdığı mektuptan oluşmaktadır. Celadet Bedirxan bu mektubunda yönetimin Kürt'ler ve Kürt Kültürü ile

⁹⁷ Bozan, **Çîroka Kurmancî ya Modern di Kovara Hawarê de**, s. 41.

ilgili izlediği politikayı özlü bir biçimde ortaya koyarak bu durumu Mustafa Kemal'e ifade etmeye çalışmış ve Kürt dili ve kültürü ile ilgili izahlarda bulunmuştur.

Mektubun ikinci bölümünde, Türkiye'yi yöneten kişilerin Kürt diline karşı bilim dışı - sözde - tezlere karşı da bilimsel temellerle verilen cevap niteliğindedir. Mektup ayrıca Kürt dili gramerinin temellerini anlatması yönünden de önemlidir.⁹⁸

Mîr Celadet: “ Resmi bir tebliğ ile Kürdistan’ın mevcudiyetini, Kürt'lerin tarihi, ırkî, harsî haklarını tanıır ve itiraf ederseniz, işte o zamandır ki meselenin haline doğru büyük ve mühim bir adım atmış olur. Bunu yapmakla da ancak hadisata takaddüm etmiş olursunuz.” durumu birçok yönden özetlemiştir.⁹⁹

“ Gazi Paşa Hazretleri “ diye başlanan mektupta Mîr Celadet, Kürt'ler ile ilgili yürütülen politikadan, sosyal durumlarından, yeni yönetimin bakış açısından, Kürt dilinin yapısından bahsetmiş ve Kürtçe gramerini, diğer dillerle karşılaştırmalı örnekler vererek anlatmıştır.¹⁰⁰

Mîr Bedirxan, mektubunda Kürtçenin gramer kurallarıyla Türkçeninkini de kıyaslamış ve aralarındaki belirgin farklara dikkat çekmiştir. Ayrıca Kürtçedeki erillik - dişillik durumuna da dikkat çekerek bununla ilgili örnekler de vermektedir:

Hespê min: atım

Mehîna min: kısrağım

Hespên min: atlarım

Mehînên min: kısraklarım

Ewê digot: O söylüyordu. (erkek) il disait

Ewê digot: O söylüyordu. (kadın) elle disait

⁹⁸ Emîr Celadet Alî Bedirxan, **Bir Kürt Aydınından Mustafa Kemal'e Mektûb**, Doz Yayınları, İstanbul, 2010, s.65

⁹⁹ Bedirxan, **Bir Kürt Aydınından Mustafa Kemal'e Mektûb**, s. 65

¹⁰⁰ Bedirxan, **Bir Kürt Aydınından Mustafa Kemal'e Mektûb**, s. 65

Mîr Bedirxan, Kûrtçe kelimelerin diğêr Avrupa dilleriyle olan yakınlığını yine somut örnekler vererek dile getirmiştir:

	<u>Yeni</u>	<u>Dokuz</u>
Kûrdce	nuh, new	neh
Fransızca	neuf	neuf
Almanca	neu	neun
İngilizce	new	nine ¹⁰¹

Bazı Arapça kelimelerden Kûrtçe fillerin oluşturulduğunu da yine bu mektupta dile getirir:

<u>Arapca</u>	<u>Kûrdce</u>
Werem	werimîn, werimandin
Felt	felitîn, elitandin
Dehes (de's)	dewisîn, dewisandin
Xenq (boğmak)	xeniqîn, xeniqandin
‘ewq (tehir)	ewiqandin ¹⁰²

¹⁰¹ Bedirxan, "Bir Kûrt Aydınından Mustafa Kemal'e Mektûb", s. 65.

¹⁰² Bedirxan, "Bir Kûrt Aydınından Mustafa Kemal'e Mektûb", s. 80.

2.1.2.8. Celadet Alî Bedirxan'ın Sözlük Çalışması [Kürtçe - Kürtçe (Ferheng Kurdî - Kurdî)]

Mîr Celadet Alî Bedirxan'ın hazırladığı; ama basımını gerçekleştiremediği sözlük, ölümünün ardından kızı Sinemxan ve birçok Kürt ileri geleninin çabalarıyla basılmıştır. Bu sözlüğün amacı, Latin alfabesinin yayılması, Hawar dergisinin çıkartılması ve üzerinde durulmasıdır.¹⁰³

Bu sözlük hazırlanan ilk Kürtçe - Kürtçe sözlüktür; fakat Mîr Celadet vefat ettiği için uzun süre basımı gerçekleşmemiştir. Mîr Bedirxan'ın ölümünden iki yıl sonra Mîr'in eşi Rewşen Bedirxan, sözlüğün yazımı için Osman Sebrî'den yardım istemiştir. Her sözcük bir kart üzerine yazılmıştır. Osman Sebrî her gün Bedirxanların evine gelerek bunları bir deftere kaydetmekteydi.

Rewşen Bedirxan, 1970'te Bağdat Akademisinin Kürtçe bölümüne bu sözlüğü basılması için göndermiştir; fakat akademi uzun süre basımını gerçekleştirmemiştir. Sinemxan ve eşi Selah Sadullah akademiye gider ve sözlüğün basılmadığını, hatta yerlerde gezdiğini görür; bunun üzerine sözlüğü gizlice eve götürmüşlerdir. Sözlükte “ a, b, c, ç, d, e “ harfleriyle ilgili bölümün eksik olduğunu fark ederler.

Irak'ın durumundan ötürü uzun bir süre sözlük üzerinde çalışma yapılmamıştır. 1990'larda eksik olan altı harf Selah Sadullah tarafından sözlüğe eklenir. Bu sözlük bazı bölümleri eksik bir eserdir. Sözlüğe sonraları “ Elfabêya Kurdî ve Ferhenga Kovara Hawarê ” bölümleri eklenmiştir.¹⁰⁴

2.1.2.9. Celadet Alî Bedirxan'ın Dil Bilgisi Çalışmaları (Kürtçe Gramer)

Kürtçe gramer çalışmaları, Kürt dil bilimci Celadet Alî Bedirxan ve Fransız oryantalist Roger Lescot tarafından birlikte yürütülmüştür. Ortaya çıkan eser ilk Kürtçe gramer kitabı değildir. Bu eser 1970 yılında Paris'te “ Grammaire Kurde (Dialecte Kurmandji) ” başlığıyla yayınlanmıştır. Eser, hem konuşma hem de yazı dilinde kullanılan Kurmanci lehçesine dayanmaktadır. Roger Lescot'a göre bu kitap, Celadet Alî Bedirxan'ın 20 yıllık çalışmasının ürünüdür.

¹⁰³ Celadet Alî Bedirxan, **Ferheng Kurdî – Kurdî**, Avesta Basın Yayın, İstanbul, 2009.

¹⁰⁴ Bedirxan, **Ferhenga Kurdî – Kurdî**.

Celadet'in Kurmanci morfoloji çalışmaları Hawar dergisinin 16, 17, 18 ve 26. sayılarında Fransızca; 27. ve sonraki sayılarında Kürtçe çıkan makalelerinden alınmıştır.

2.1.2.10. Ronahî Dergisi (1942 - 1945)

Ronahî dergisi, ilk olarak Mîr Celadet Alî Bedirxan tarafından 1 Nisan 1942 yılında Hawar dergisinin resimli eki şeklinde yayımlanmıştır; bu yönüyle görsel yayınlar arasında önemli bir yer almıştır. Resim ve fotoğraflar genel olarak savaş üzerinedir. İçerisinde 700'den fotoğraf vardır.¹⁰⁵ Kültür ve sanattan savaş haberlerine, magazinden öykü ve masallara kadar birçok dalda yazılar yayınlanmıştır.¹⁰⁶

Ronahî, birinci sayıdan yirmi ikinci sayıya kadar sistemli bir şekilde çıkartılmıştır. Ayrıca dil, alfabe ve imla yönünden Hawar'dan daha sistemli olan Ronahî'nin dil ve imlası günümüzdekine çok yakın olup konu yönünden de ilk sayılar zayıf olmasına rağmen son sayılar gayet zengindir.¹⁰⁷

Ronahî'nin Kürt basınına getirdiği en büyük yenilik fotoğrafların yayınlanması, çoğu zaman yazının da önüne geçmesidir. Modernleşmenin önemli unsurlarından biri olan bu göze hitap etme, okuryazar oranının düşük olduğu yerlerde önemli bir kitle iletişim yöntemidir. Bu dergide silah, silahlı askerler, denizaltılar, tanklar, savaş uçakları ve füze fotoğrafları savaş dergisi izlenimi vermiştir.¹⁰⁸

Elbette sadece savaş ile ilgili fotoğraflar ya da bölümler bu derginin içeriğini oluşturmuyor; batı kültürünün değişik öğeleri de bu dergide yerini alıp modernleşmenin nasıl olması gerektiği ile ilgili gizil mesajlar vermekte idi. Batı toplumunu görmeyen, orada yaşamayan Kürt'ler için; bu dergide yer alan kadınlı erkekli şenlik görüntüleri, gülümseyen kadın fotoğrafları, fabrikada iş başı yapan işçiler, kütüphanede çalışan öğrenci veya Batı'nın gündelik hayatını yansıtan değişik fotoğraf kareleri, farklı bir dünyanın varlığını haber vermekte idi.

¹⁰⁵ Mîr Celadet Alî Bedirxan, **Ronahî**, Weşana Belkî, İstanbul, 2010.

¹⁰⁶ Çakar, **Ortaöğretim Kürt Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı**, s. 153.

¹⁰⁷ Bedirxan, **Ronahî**, s. 1.

¹⁰⁸ Fırat Aydınkaya, "Tamamlanmamış Bir Proje olarak Kürt Modernleşmesi", **Kürt Tarihi Dergisi**, Sayı 25, s. 16,17.

Kadınların iş hayatında olması ve toplumda sıklıkla görünmesi bu dönemde Batı toplumlarında medeniyet göstergelerinden biriydi; bu yüzden bu dergide modern giyimli kadın askerler, yine farklı kıyafetleriyle kadın fabrika işçileri, makyajlı öğrenciler ve diğer görüntüler sadece işin görsel boyutu ile ilgili mesajlar içermiyor; “ halkı için mücadele eden kadın ” mesajı da veriyordu. Ronahi dergisinde genel olarak yukarıda bahsedilen Batı’ya ait fotoğraf kareleri varken yanı sıra Kürt’lerden Selahaddin Eyyubi, halay çeken bazı Kürt gençleri, Irak’ta okuyan takım elbise, kravatı ile modern giyimli bazı Kürt öğrencilerin fotoğrafları olmak üzere az sayıda da olsa Kürt’ler ile ilgili fotoğraflar görmek de mümkün. Fotoğrafların bu denli az olmasından dergi sorumluları da memnun olmamakta; Kürt’lerin, imkansızlıklarından ötürü fotoğraf göndermedikleri için diğer fotoğrafları yayınlamaya mecbur kaldıklarından bahsetmektedir. Dergi içerik yönünden Batı odaklı bir politika takip etmekte, İngiliz, Amerikan ve Fransız cephesine yakın siyasi bir çizgi takip etmekte, Sovyet sosyalizmine de olumsuz bir tavır takınmamaktadır; Alman’lara ise karşı tavır sergilemektedir. Dergi, bu blokun kazanmasını, Kürt’lerin kazanması olarak değerlendirip kaybedilen Kürt haklarının iadesini bu devletlerden bekleyip bu durumu Kürt’lere anlatmaya çalışıyordu.¹⁰⁹

Ronahi, savaş dışı siyaset biçimiyle de ilgilidir: Gandhi’nin açlık grevini konu alan yazı, Avrupa tarihi ve Avrupa’nın Napolyon gibi önemli şahsiyetleri de dergi sayfalarındaki yerini almıştır. Ronahi dergisinde “ nûjen (modern), nûgeh (yenilikçi, yeniliğe açık), pêşketin (ilerleme, kalkınma) gibi kelimeler bu dönemde Kürtçenin, batılılaşma kavramlarına uyarlandığının işaretidir ve “ dilsel inşa “ açısından önemlidir. Dergi, pozitif bilimlerin ve sosyal hayatta üretimin öneminden bahseden yazılar yazmakta, fotoğraflar paylaşmaktadır: Bilim adamının “ Şer Di Kimyaxanan De (Kimya Laboratuvarlarında Şavaş) “ başlığı ile laboratuvarında çalışırken çekilmiş fotoğrafı ya da bir sera üretimi ile ilgili fotoğraf, insanların sadece silah fabrikalarında çalışmadığını, insanlığa farklı yönlerden hizmet ettiğini göstermektedir.¹¹⁰

Bu dergide Osman Sebrî, Hesên Hîşyar, Qedrîcan ve Cegerxwîn yazılarını yayınlamışlardır. Celadet Alî, kendi ismiyle değil; Herekol Azîzan, Nêrevan, Bîşarê

¹⁰⁹ Aydınkaya, "Tamamlanmamış Bir Proje olarak Kürt Modernleşmesi", s. 18.

¹¹⁰ Aydınkaya, "Tamamlanmamış Bir Proje olarak Kürt Modernleşmesi", sayı 25, s. 20

Segman vs. isimler kullanmıştır. Bu dergide Osman Sebrî'nin yazdığı yazıların sayısı çoktur; bu yönüyle de dergideki emeği oldukça fazladır. ¹¹¹

2.2. DR. NÛREDÎN ZAZA

2.2.1. Dr. Nûredîn Zaza'nın Hayatı ve Eserleri (1919 - 1988)

Nûredîn Zaza 1919'da Elazığ'ın Maden ilçesinde doğmuş olup asıl adı Yusuf Ziya'dır. Zaza'nın babasının adı Yusuf, dedesinin adı İbrahim, dedesinin babası Mustafa, dedesinin dedesi ise İbrahim'dir. Kardeşleri; Reşo, Nafîz, Gulçîn ve İffet'tir. ¹¹² Nûredîn Zaza, ilkokulu Maden'de ortaokulu ise Diyarbakır'da, abisi Dr. Ahmed Nafîz'in yanında okumuştur. Nûredîn Zaza, Şêx Said İsyanı'ndan sonra 1930'da abisi Dr. Ahmed Nafîz ile birlikte Suriye'ye geçmiş, öğrenimini Fransız rahipler tarafından yönetilen Halep'teki Terre Sainte yatılı okulunda devam etmiştir. Liseyi ise Şam'da bulunan Laik Fransız okulunda tamamlamıştır. Üniversite öğrenimini de Şam'da tamamlayan Zaza, kültürel ve siyasi etkinlik gösteren derneklerde aktif rol almıştır. 1945 'te Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta Fransız Üniversitesi Siyaset ve Ekonomi Bilimler Enstitüsünde lisans eğitimi almıştır. ¹¹³

Zaza, Hawar ve Ronahî dergisinin önemli yazarlarından ve bu dergilerde birçok yazısı yayınlanmıştır. Nûredîn Zaza, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1947 yılında İsviçre'ye gitmiş, Lozan Üniversitesinde akademik çalışmalara başlamış ve doktora eğitimi almıştır. Öğrencilik döneminde " Komeleya Qutbiyên Kurdistanê (Kürdistan Öğrenci Derneği) " adında İsviçre'de bir dernek kurmuştur. ¹¹⁴

İsviçre'de aylık yayınlanan " Dengê Kurdistan (Kürdistan'ın Sesi) " isimli gazetenin çıkmasına öncülük etmiştir. Zaza, 1956'da doktorasını tamamladıktan sonra Suriye'ye dönmüş, Suriye Kürdistan Demokrat Partisinin kurucularından olmuş (1957); bu yüzden tutuklanmış, bir yıl ceza evinde kalmıştır. Sonrasında Lübnan'a geçmiş, oturma izni alamayınca Suriye'ye teslim edilmiş, oradan Türkiye'ye kaçmıştır.

¹¹¹ Bedirxan, **Ronahî**, s. 1.

¹¹² Mahmûd Lewendî, Nedim Baran, **Nameyên Nûredîn Zaza**, Weşanxaneya Rûpelê, İstanbul, 2019, s. 7.

¹¹³ Mehmet Dinç, "Sabahattin Alî ve Nûredîn Zaza'nın Öykülerinin Toplumsal Gerçekçilik Açısından Karşılaştırılması", Mardin Artuklu Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Mardin, 2016, s. 29.

¹¹⁴ Çetin, **Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi**, s 78.

Vatandaşlıktan çıkarıldığını anlayınca kaçak yollarla Avrupa'ya geçmiş, 1970 yılında mülteci olarak Almanya'ya sığınmıştır. İsveçli Gilberte Fevre ile evlenip İsveç'e yerleşen Zaza, 7 Ocak 1988'de Lozan'da hayata gözlerini yummuştur.¹¹⁵

Nûredîn Zaza'nın Eserleri: Contes et Poemes Kurdes (1974), Mavie de Kurde ou le cri de peuple Kurde [Wek Kurdekî Jiyana Min / Bir Kürt Olarak Yaşamım (1982)], El Meseletu'1 - Kurdiyye We'l- Suhtifu'1 - 'Erebiyye, (Pirsgirêka Kurdan û Çapemeniya Ereban, Kürt Sorunu ve Arap Basını), Suriye Kürt'leri ve Arap Şovenizmi (Kurdên Sûriyê û Şowenîzma Ereban), Etude Critique de la Notion d'Engagement chez Emmanuel Mounier (Emmanuel Mounier'de Bağlılık Kavramının Eleştirel İncelemesi) (1956),¹¹⁶ Demokrasi ve Eğitim, Şerê Azadî, (1965), Textes Kurdes- Destana Memê Alan (1957), Keskesor (1995), Mem û Zîn, Gulê (2007), Şivanê Kurd [Fransızcadan Kürtçeye (1947)] Kurdên Nejibîrkirî Dahûrandina Rexnetêgihanê,¹¹⁷

2.2.2. Dr. Nûredîn Zaza'nın Kürt Edebiyatındaki Yeri

Nûredin Zaza, şiir, öykü ve denemelerinde dönemin siyasi olaylarını gerçekçi bir anlayışla yazmış, öykülerinde günlük yaşamdan durumları anlatmıştır. Ayrıca Kürt öğrencileri içerisinde önemli bir yeri bulunan Zaza, Hawar, Ronahî gibi düşünce ve edebiyat dergilerinde birçok yazı, şiir, öykü ve tiyatro eseri kaleme almıştır. İsveç'te Ehmedê Xanî'nin Mem û Zîn isimli eserini Fransızca'ya çevirmiştir. Paris Kürt Estitüsünde de çalışmalarda bulunan Zaza 1981'de Fransızca yayınladığı Movie de Kurde (Bir Kürt Olarak Yaşamım) isimli kitabı büyük ilgi görmüştür.¹¹⁸

Beyrut'ta Kürtçe okuma yazma eğitimi vermek için bir dersane açıp burayı Kürtçe okuma yazmanın öğretilmesinde ciddi bir orana ulaştırmıştır. Zaza'nın eserleri edebi yönden çok güçlüdür ve öyküleme tarzı Çehova benzemektedir; bu yüzden Celadet Bedirxan ona " Kürt'lerin Çehov'u " demiştir. Toplam on eseri vardır: Bunlardan dört tanesi çeviri; çevirilerin üç tanesi hikaye, bir tanesi şiirdir. Altı tane

¹¹⁵ Feqî Huseyn Sagnîç, **Dîroka Wêjeya Kurdî**, Enstituya Kurdî ya Stenbolê, İstanbul, 2014, s.604

¹¹⁶ Temo, **Kürt Şiir Antolojisi 2. Cilt**, s. 1422, 1423.

¹¹⁷ Sagnîç, **Dîroka Wêjeya Kurdî**, s. 604.

¹¹⁸ Dinç, **Sabahattin Alî ve Nûredîn Zaza'nın Öykülerinin Toplumsal Gerçekçilik Açısından Karşılaştırılması**, s. 30.

telifi vardır: beş tanesi hikaye, bir tanesi anıdır. Eserlerinin yanı sıra birçok yazısı " Hêvî, Hawar, Hêvîya Welat, Çîya " gibi dergilerde yayımlanmıştır. ¹¹⁹

2.2.2.1. Dr. Nûredîn Zaza'nın Modern Hikayeceliği

Dr. Nûredîn Zaza'nın Hawar dergisinde yayınlanan modern öyküleri:

- Xurşîd, Hawar dergisi sayı: 27
- Gulê, Hawar dergisi sayı: 29
- Keskesor, Hawar dergisi sayı: 30
- Perîşanî, Hawar dergisi sayı: 35
- Hevîna Perîxanê, Hawar dergisi sayı: 37 ¹²⁰

2.2.2.2. Dr. Nûredîn Zaza'nın Öykülerinde Toplumcu Gerçekçilik

Nûredîn Zaza, küçük yaşlarda, abisi Dr. Nafîz ile birlikte siyasi sığınmacı olarak Fransa mandasındaki Suriye'ye geçer, Kürt dili ve edebiyatı alanında çalışmalar yürüten çevrelerle diyalog içerisine girer. O dönemde Şam'da Kürtçe yayınlanan Hawar dergisinin çevresinde Kürt dili ve edebiyatı çalışmaları ivme kazanmıştır. Zaza, bu dönemin ünlü isimlerinden Mîr Celadet Alî Bedirxan, Cegerxwîn, Qedrî Can, Osman Sebrî, Reşîdê Kurd gibi şair ve yazarların etkisinde kalır ve edebi yönü güçlü bir yazar olmaya başlar. Zaza, öykülerinde mevcut düzene başkaldırmış, hakları elinden alınmış, ağa ve şeyhler tarafından sömürülmüş, yoksulluk içerisinde yaşam mücadelesi vermiş insanların yer aldığı toplumun gerçek karakterlerini işlemiştir. Ayrıca öykülerinde ulus olma bilinci ve bu yolda verilmiş mücadeleyi anlatır. Öykülerde geçen yerler genel olarak köy ve kırsal alanlardır. Burada toplumsal duyguları iletmeye çalışan Zaza, bu sistemin insan üzerindeki baskılarını yansıtmaya çalışır. Toplumun kadına bakışı, yoksulluk, halkın umutları, heyecanları ve düş kırıklıkları yazarın kaleme aldığı önemli hususlardır. ¹²¹

¹¹⁹ Çetin, *Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi*, s. 78.

¹²⁰ Bozan, *Çîroka Kurmancî Ya Modern Di Kovara Hawarê De*, s. 42, 43.

¹²¹ Dinç, *Sabahattin Alî ve Nûredîn Zaza'nın Öykülerinin Toplumsal Gerçekçilik Açısından Karşılaştırılması*, s. 26.

2.2.2.3. Dr. Nûredîn Zaza'nın Öykülerinde Düzene Başkaldırı

Nûredîn Zaza'nın öykülerinde yaşadığı sürgünün, hapisliğin, gurbetliğin, başına gelen haksızlığın izlerini görmek mükün.

Yazdığı az sayıda romantik öyküde hayatı boyuca süren adalet arayışının etkisi fazladır. Öykülerinde kişiler genellikle Türkiye'de yaşar ve köylüye haksızlık eden asker, polis, ağa, ve yargı mensuplarıdır; ama kahramanlar bu kişilere boyun eğmez; baskılarına başkaldırıda bulunurlar; fakat genel olarak halkın bu başkaldırısı başarıya ulaşmaz. Keskesor, Perişanî ve Hevînda Perîxanê bu anlamda akla gelen öykülerdir. Anı-öykü tarzında değerlendirilebilecek olan Keskesor, haksızlığa uğrayan bir halkın gerçeğini yansıtır ve kırsal bir bölgede geçer. Öykü birinci tekil şahıs (Ben) üzerinden anlatılır ve " di " li geçmiş zaman kipi kullanılır. Öyküde nedeni tam olarak belli olmayan bir başkaldırı var ve öykü yüksek ihtimalle Güneydoğu Anadolu'da geçmektedir. Araları iyi olmayan kentin iki büyüğü barışır, halka silah dağıtırlar. Buradaki başkaldırı yine düzene karşıdır ve kasabadaki temsilcileri hedefir. Öyküde iç içe geçmiş üç durumdan söz edilebilir: Büyüklerin keyifli olması, kadınların temkinli olması ve askerlerin zor kullanarak evlere girmesi.¹²²

Zaza'nın öykülerinde isyan edenler genellikle kırsal kesimdedir ve bu isyanlar siyasi yönü olmayan şahsi isyanlardır. İsyanlar başlangıçta iyi yol alır - Keskesor da dahil - ve düzenin adamlarının kasabadan kovulması halkı mutlu eder. Öyküdeki insanlar, oradaki yere ait insanlardır ve bu insanlar rekabet içinde çirkin noktalara gelebilmektedirler. Bu durum Keskesor öyküsü için de geçerlidir: İsyancılar arasında düşmanlık oluşur, bazı Kürt'lerin ihaneti ve cehalet düşmana yardım etmiştir. Ortalığı büyük bir korku alır. Öykülerde sosyolojik olgulardan da bahsedilir: Halk, kendi içerisinden ihanete uğramadığı sürece yenilgiye uğratılamaz. Öykülerde aydın insanların mesajları da yer alır, ihanetin kötü yönleri üzerinde bilgilendirme yapılır. Keskesor isimli öyküde de bir süre sonra halkın coşkusu azalır, cesareti kırılır ve isyan dışarıdan getirilen kuvvetlerce bastırılır. Başlangıçta saf duygularla kötülüğe karşı

¹²² Dinç, Sabahattin Alî ve Nûredîn Zaza'nın Öykülerinin Toplumsal Gerçekçilik Açısından Karşılaştırılması, s. 40, 41.

olan isyan, sinsice, zalimce ve planlı bir şekilde bastırılır. Burada isyanın bastırılış şekli, tekrar isyan etmek isteyenler için mesaj niteliğindedir.¹²³

2.2.2.4. Dr. Nûredîn Zaza'nın Öykülerinde Taşralı Kadın

Zaza'nın öykülerinde, kırsal kesimde erkek egemen toplumda kadının, sosyal hayatta kendisine yer edinmesi zordur. Burada birçok erkek, ahlaklı olmasalar da kendilerini ahlakın bekçisi olarak görmekte ve toplumda yer edinmeye çalışan kadınlara kötü gözle bakmaktadırlar. Kırsalda yer alan bu tutucu durum, kadınların yaşadığı zorluklar üzerinden anlatılmaktadır. Kadınlar üretime katılıp güçlü durumda durmaya çalışsalar da sıklıkla erkek egemen toplumun saldırısına uğrar.¹²⁴

Nûredîn Zaza'nın " Gulê " isimli öyküsünde, babası tarafından zorla evlendirilen, sonrasında kocasını öldürdükten sonra dağa çıkan bir kadının yaşadığı zorluklar anlatılır. Öyküde çatışma vardır ve savaş ortamı öykünün hemen başında geçer. Köylüler, yaklaşan düşman karşısında çaresizlerdir ve işin içinden nasıl kurtulacaklarını düşünürler. Akıllarına yıllarca dağlarda eşkiyalık yapan Qoço'yê Pola'dan başkası gelmez. Pola da düşmanın yaklaştığını ve köylülerin zor durumda olduklarını bilir, köye gelip durumun tartışıldığı köy odasına girer. Bu durum köylüleri heyecanlandırır ve düşmanı yeneceğine olan umudu artırır. Qoço, düşmana karşı mücadele edilmesinden bahsederken Gulê misafirhaneden içeri girer ve onunla birlikte düşmana karşı savaşacağından bahseder. Köylü, bu durumu şaşkınlık ve kızgınlıkla karşılar; zira bu, alışılmadık bir durumdur ve ahlaki ilkeleriyle çelişir. Gulê; erkek egemen köyde başkaldırmış, birçok tabuyu yıkmış, hakaret ve aşağılamalara maruz kalmış, tüm reddedilişleri göze almış bir kadındır. Zaten Gulê'yi gören köylüler hakaretler yağdırmaya başlamışlardır. Bu durum bir nevi köydeki değer yargılarının da göstergesidir ve içinde bulunulan zor durum da bunu değiştirmemektedir. Onlara göre köyün geleneklerini çiğneyip kocasını öldüren ve dağa çıkıp mağaralarda Qoço'nun yanında yaşamaya başlayan Gulê ahlaksızlığın simgesidir. Gulê ise düşmanın köye yaklaştığının farkındadır ve tedirgindir, kendisi de neler yapabileceğini

¹²³ Dinç, Sabahattin Alî ve Nûredîn Zaza'nın Öykülerinin Toplumsal Gerçekçilik Açısından Karşılaştırılması" s. 41, 42.

¹²⁴ Dinç, "Sabahattin Alî ve Nûredîn Zaza'nın Öykülerinin Toplumsal Gerçekçilik Açısından Karşılaştırılması" s. 26.

düşünmekte ve düşmanın bu ilerleyişini durdurmak için bir şeyler yapmayı istemektedir.¹²⁵

... Gulê, hançerini alır, mağaradan çıkar ve düşman saflarına doğru ilerleyip karanlıkta kaybolur. Köylünün cinsiyetçi yaklaşımı, hakaretleri ve savaşı erkek işi görmelerine aldırış etmeden özgür iradesini ortaya koymaya çalışır ve topluma karşı sorumluluğunu yerine getirmek ister. Geride kalanlar ise eller tetikte savunmada beklerler. Bir süre sonra karanlıkta bir kıpırtı fark edilir, anlaşılır ki gelen Gulê'dir. Bu durumu gören kötü niyetli bir çok köylü aynı şeyi düşünür ve Gulê'nin düşman askeri ile iş birliğine girdiğini ve onlara ihanet ettiğini aklından geçirir. Köylüler açıktan hakaret eder ve Palo'nun onu vurmasını ister. Erkek egemen sistem birçok konuda farklı düşünseler de kadınlar konusunda hemfikir olmuşlardır. Qoçoyê Palo, yıllardır yanında gezen, onun sıkıntılarına katlanan, şiddetlerine karşı onu terk etmeyi düşünmeyen Gulê için diğer erkeklerle aynı düşünmeye başlar. Gulê'nin düşman yönünden gelmesi bu durumu teyit etmektedir. Silahını doğrultur ve Gulê'yi öldürür. Qoço, Gulê'yi öldürdükten sonra adamlarıyla düşman hattına girer; fakat onlar gelmeden çok önce düşman oradan ayrılmıştır. Bu durum hem Qoço hem de köylü için tuhaf bir durumdur ve her yere titizlikle bakarlar. Qoço, gezdiği odaların birinde Gulê'ye hediye ettiği hançeri ve yanında düşman komutanının kesik başını bulur. Gulê'nin ihanet ettiği düşünülmüştü; fakat görünen manzara onun bir kahraman olduğunun işaretidir.¹²⁶

Nuredîn Zaza'nın öykülerinde kadın, özgürlüğünü toplumsal ilişkiler ağı içerisinde suç işleyerek daha da önemlisi bir suçlunun himayesinde suç işleyerek devam ettirebilmekte, toplum onu dışlasa da toplum ondan bir görev beklediğinde ya da kendisi bu düşünceye kapıldığında toplumun sürekliliği için ölümü göze almaktadır. Ayrıca kadın; kötü kadın, şuh, fahişe yakıştırmaları yapılan, bulundukları toplumda varlığı dikkate alınmayan kişidir. Zaza'nın karakteri Gulê ise erkek egemen dünyaya meydan okuyan, ataerkil toplumun istediği gibi yaşamak istemeyen, görücü usulü, zorla evliliğe karşı çıkan ve erkeklerin kadınların özgürlük sınırlarını çizen

¹²⁵ Dinç, Sabahattin Alî ve Nûredîn Zaza'nın Öykülerinin Toplumsal Gerçekçilik Açısından Karşılaştırılması, s. 74.

¹²⁶ Dinç, "Sabahattin Alî ve Nûredîn Zaza'nın Öykülerinin Toplumsal Gerçekçilik Açısından Karşılaştırılması, s. 76.

zihniyete karşı çıkan bir duruş sergilemektedir. Bunu yaparken de bu zihniyetin bakış açısını kırmak için kendi canını hiçe saymış, düşman saflarına girmiş, kahramanca mücadele etmiş, düşman komutanını öldürmüş ve halkı için, özgürlüğü için ölümü göze almıştır. Tüm bu fedakarlığına rağmen eleştirdiği, mücadele ettiği zihniyetin kurşunuyla hayata gözlerini yummuştur. Zaza'nın öykülerinde kadın, hem devlet hem de yerel otoriteler tarafından sosyal yaşamın dışına itilmeye çalışılmış; bu yaşamın dışına çıkmak istemeyen kadının başına da fiziki, psikolojik ve sosyolojik her türlü kötülük getirilmiştir.¹²⁷

2.2.2.5. Dr. Nûredîn Zaza'nın Öykülerinde Hayal Kırıklığı

Antony Çehov'un " durum tarzına " yakın bir tarzla öykü yazan Nûredîn Zaza; bu yüzden Celadet Bedirxan tarafından Kürt'lerin Çehov'u olarak nitelendirilmiştir. Yine bu tarzda yazdığı öyküsü Xurşîd üzerinden yazar, bize umudu, beklentileri, bağlanmayı ve hayal kırıklığını işlemiştir. Umudun, hayallerin, planların olumsuz bir şekilde, hayal kırıklığı ile sonuçlandığı " Xurşîd " isimli öyküsünde yazar, baba ve oğul üzerinden öyküsünü kaleme alır.

Öykü, adını öykünün kahramanı Xurşîd'ten alır. Xurşîd, kendi halinde, dış dünyayla pek ilgisi olmayan, kendi dünyası ve yakın çevresi ile barışık, köyün vakıllılarından, boylu poslu, atik bir gençtir. Xurşîd'in yaşamdan büyük bir beklentisi yoktur, sadece doğacak çocuklarıyla ilgilenmek, onları iyi bir şekilde büyütmek istemektedir. Nitekim bu dileği gerçekleşir ve bir erkek çocuğu dünyaya gelir. Köy imamının yanına gider ve ondan oğluna güzel bir isim bulmasını ister, imam da çocuğuna Cemşîd ismini uygun görür. Nûredîn Zaza, öykü zamanını geniş bir aralığa yaymıştır, birçok şey değişir; fakat ne öyküye yeni kahramanlar katılır ne de Xurşîd'in dünyası değişir. Öyküde kurgu Xurşîd ve imamın diyaloglarına dayansa da ana fikir Cemşîd ve ona bağlanan umutların hüsrana sonulanmasıdır. İkinci diyalogun, ilk diyalogtan on altı yıl sonra gerçekleşmesi öykünün " durum öyküsü " olduğuna işarettir. İkinci gelişinde Cemşîd okulu bitirmiştir ve imamdan bir mevlit okuması istenir. Bu da yine Xurşîd'in, oğluna bağladığı umudun nişanesidir. Sekiz yıl sonra Xurşîd, - Cemşîd 24 yaşındayken - tekrar imamla görüşür, ona oğlunu onurlu bir

¹²⁷ Dinç, Sabahattin Alî ve Nûredîn Zaza'nın Öykülerinin Toplumsal Gerçekçilik Açısından Karşılaştırılması, s. 79.

babanın kızıyla evlendireceğini ve gençlerin nikahlarını kıymasını ister, imam da nikahı kıyar ve Xurşîd ile Cemşîd düğün hazırlıklarına başlar. Baba ve oğlu şehirden düğün ve yeni ev için alışveriş yapacaklardır, yola çıkarlar; fakat yol pek düzgün değildir ve kasabaya gitmek için nehirden geçmek zorundalardır; sandala binerler, sandalda ilerlerken sandal aniden devrilir, batır ve Cemşîd suda kaybolur. Xurşîd'in büyük umutlar beslediği, üzerine hayaller kurduğu oğlu hayatını kaybeder. Xurşîd, suyun başında günlerce bekler, ağır bir depresyon geçiriyordur ve ölümü kabullenemez. Cenaze su yüzüne çıkınca onu eve götürür, ertesi gün de defneder.¹²⁸

Xurşîd'in kurulu düzeni bozulur, yaşama sevinci biter, Xurşîd sağlığını kaybeder; şekil olarak da saç sakalı beyazlaşmış, kambur hale gelmiş biri haline döner. Bundan sonra artık oğlunda gerçekleştiremediği bazı şeyleri başkası üzerinden, oğlunun hayrına gerçekleştirmek ister ve imam ile görüşmeye devam eder, köy çocuklarına yardımcı olmak için bir kese altın verir. Sonrasında imam, benzer durumun kendi başına da geldiğini söyler ve köy çocuklarıyla ilgilenmeyi, onların geleceklerini inşa etmek için birlikte hareket etmeyi teklif eder. Xurşîd'in malı mülkü, imamın da bilgisi ile köy çocukları ilerleyecek ve bir nebze de olsa içinde bulundukları durumdan kurtulacaklardı. 16 yıl sonra köyde 40 tane gencin düğünü yapılıyordu ve hayal kırıklıklarını, öznesi değişen bir umut üzerinden gidermeye çalışıyorlardı. Öykü; mutluluk ve umutlar yok olduğunda insanın nasıl bir ruh haline düştüğünü anlatmaktadır. Geleceğini oğlunun üzerine inşa etmiş bir babanın oğlunu kaybettiğinde içine düştüğü güvensizliği ...¹²⁹

2.3. OSMAN SEBRÎ

2.3.1. Osman Sebrî'nin Hayatı ve Eserleri (1905 - 1993)

Osman Sebrî, 7 Ocak 1905'te Adıyaman'ın Kahta ilçesinin Narinciye köyünde doğmuştur. Mîrdêsan aşiretinin ileri gelenlerinden olan babası 1915'te vefat edince Osman Sebrî'ye amcası Şükrü sahip çıkar, onu okutur. Sebrî, 1922 yılında İstanbul'da rüştiyeyi bitirmiştir. Gençlik yıllarında Koçkiri Ayaklanması gerçekleşir ve sonuç

¹²⁸ Dinç, Sabahattin Alî ve Nûredîn Zaza'nın Öykülerinin Toplumsal Gerçekçilik Açısından Karşılaştırılması, s. 26.

¹²⁹ Dinç, Sabahattin Alî ve Nûredîn Zaza'nın Öykülerinin Toplumsal Gerçekçilik Açısından Karşılaştırılması, s. 88.

olarak bu ayaklanma çok sert bir şekilde bastırılır; bu ayaklanmanın sonuçları Osman Sebrî üzerinde büyük bir tesir oluşturur.¹³⁰

Sebrî, 1926 yılında Şêx Said Ayaklanması'ndan sonra iki amcasıyla birlikte tutuklanır, idam cezasına çarptırılan amcaları Şükrü ve Nuri Diyarbakır Cezaevinde asılır. O, Denizli Cezaevinde iki yıl kaldıktan sonra 1928'de çıkarılan bir af ile serbest kalır.¹³¹

24 Aralık 1929'da Suriye'ye geçmek zorunda kalır. Suriye'de Xoybun Partisinin üyesi olur, Ağrı İsyanı sırasında Ağrı'ya doğru gider; fakat daha sonra tekrar Suriye'ye döner.

Düşünsel hayatı ve yurtsever çalışmaları Suriye'de başlamıştır. Osman Sebrî bu çalışmaları esnasında toplamda 12 defa tutuklanmış, 4 defa sürgün edilmiş; fakat bu tehdit ve baskılar inancını ve mücadelesini zayıflatmamış; aksine güçlendirmiştir. Osman Sebrî, 11 Kasım 1993'te hayatını kaybetmiştir.¹³²

Osman Sebrî'nin Eserleri: Apo (1979), Derdên Me, Elfabeya Kurdî (1955), Bahoz û Çend Nivîsarên Din (1950), Elfabeya Têkûz (1982), Çar Leheng (1984), Dîwana Osman Sebrî (2004), Şerên Sasûnê (2005), Li Goristaneke Amedê (2007), Bîranînên Min,¹³³

2.3.2. Apê Osman (Osman Amca) Lakabını Alması

Osman Sebrî, çevresi tarafından genel olarak bu isimden ziyade Apê Osman (Osman Amca) diye bilinir. Aslında kendisi “ Ağalar “ ailesindendir; fakat hiçbir zaman bu lakapla hitap edilmesini istememiştir. Mîr Celadet Bedirxan'ın eşi Rewşen Bedirxan, - Osman Sebrî'nin deyişiyle - ona “ Apo “ diye hitap edermiş; bu yüzden bir süre sonra “ Apê Osman “ olarak hitap edilmeye başlanmıştır.¹³⁴

¹³⁰ Dinç, Sabahattin Alî ve Nûredîn Zaza'nın Öykülerinin Toplumsal Gerçekçilik Açısından Karşılaştırılması, s. 26.

¹³¹ Çetin, Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi, s. 60.

¹³² Mahabad, Antolojiya Helbestvanên Nûjen, s. 409.

¹³³ Temo, "Kürt Şiir Antolojisi", Cilt 2, s. 1422, 1423.

¹³⁴ Sevim Hatun Sürücü, "Lêkolînên li ser Çîrokên Osman Sebrî yê di Hawar û Ronahîyê de", Yüksek Lisans Tezi, Bingöl, 2019, s. 8.

Kürt toplumunda “ apo “ ifadesi saygı göstergesidir; bu da Osman Sebrî'ye gösterilen saygının nişanesi olarak gösterilir. Özellikle de Rewşen Bedirxan bu şekilde ifade etmiştir. Osman Sebrî, hem Kürt edebiyatının hem de Kürt hareketinin amcası olarak bilinir.¹³⁵

2.3.3. Osman Sebrî'nin Kürt Edebiyatındaki Yeri

Osman Sebrî, Mîr Celadet Alî Bedirxan'ın yardımıyla dil ve edebiyat çalışmalarına başlamıştır. Kısa bir süre zarfında siyasi, edebi ve yazarlık yönleri çok gelişmiştir. O, Hawar dergisini çıkaran yazarlardan biridir. Sebrî, bu dergide; deneme, şiir, fabl, makale, değerlendirme ve hikaye yazmıştır. 1957'de birçok yurtsever arkadaşıyla Suriye Kürt Demokrat Partisini kurmuştur ve partinin sekreteri olarak görev almıştır.¹³⁶

Osman Sebrî'nin eserleri çoğunlukla Kürt'lerin entelektüelleşmesi, birlik ve beraberliği üzerinde durmakta ve okura nasihat niteliğindedir.¹³⁷

2.3.3.1. Osman Sebrî'nin Şairliği

Osman Sebrî, döneminin birçok edebiyatçısı gibi çok yönlüdür ve edebiyatın birçok alanıyla ilgili eser vermiştir. Osman Sebrî, hatıralarında ünlü Kürt şairlerden Melayê Cizîrî, Ehmedê Xanî, Elîyê Herîrî, Feqîyê Teyran ve Hecî Qadirê Koyî'den bahseder. Eserlerinin Kürtçe olmasına rağmen Arapça ve Farsça kelimelerin yoğunluğunu ifade eder; bu da Osman Sebrî'nin, bu eserleri, eleştiri yapacak düzeyde okuduğunu, kavradığını ve eserlere hakim olduğunu gösterir. 1932'de Hawar dergisinde yayınlanan “ Berdêlk “ isimli şiiriyle Osman Sebrî şiir yazmaya başlamıştır diyebiliriz.¹³⁸

BERDÊLK

TAKAS (KARŞILIK)

Jîyîn xweş e bi Kurdî

Hayat güzel Kürtçe ile

¹³⁵ Sürücü, "Lêkolînên li ser Çîrokên Osman Sebrî yê di Hawar û Ronahîyê de", s. 8.

¹³⁶ Mahabad, *Antolojiya Helbestvanên Nûjen*, s. 409.

¹³⁷ Çetin, *Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi*, s. 61.

¹³⁸ Sürücü, "Lêkolînên li ser Çîrokên Osman Sebrî yê di Hawar û Ronahîyê de", s. 20.

Li Kurdistan bi Kurdan	Kürdistan’da Kürt’lerle
Bav û biran cih bikin	Baba ve kardeşler yer tutun
Hemû min tê bi derdan	Hepsi dert ile geliyor

Min dil tucar nenalî	Gönlüm hiç inlemedi
Min zar tucar nekalî	Hiç inlemedim

Bi dilhişkî bi lalî	Acımasızca, dilsizce
Sînga xwe da ber rîman	Göğsünü oklara siper etti
Min îşev dît xewna rast	Bu gece gerçek rüya gördüm
Deng û gazî çî xweş hat	Ses ve çağrı ne güzel geldi
Digot rabin Kurdino!	Diyordu: “ Kalkın ey Kürt’ler! “
Tev biran û tev xwehan	Tüm kardeşler ve bacılar

Derban li me tu zanî	Bizdeki darbeleri sen biliyorsun
Rim nîne giş nezanî	Mızrak değil hepsi cahillik
Xopan kirin Kurdanî	Kürtlüğü enkaz ettiler
Ev tiral û nezanan	Bu tembel ve cahillik
Hewarê xweş awa kir	Hawar güzel inşa etti
Dilê Kurdan pê şa kir	Kürt’lerin gönlünü onunla şen etti
Zar û zîman awa kir	Dili inşa etti

Osman Sebrî, 1956 yılında Şam'da “ Bahoz “ isminde küçük bir divan yayınlamıştır. Ayrıca Hêvîya Welêt ve Çiya dergilerinde şiirler yazmıştır. Osman Sebrî, şiirleriyle Kürt halkının bilinçlenmesini amaçlamış ve halka yol göstermiştir. Şiirlerinde konu genellikle Kürt'lerin birliği, yurt sevgisi, özgürlüğü, aydınlanması ve kadınlara, gençlere nasihatler içerir. Şiirlerinde yaşadığı dönemin acılarını, hislerini görebildiğimiz Osman Sebrî, Kürt kültürü ve folklorunun tadını da şiirlerine yansıtabilmiş ve eserlerini, Kürt folklorunun zenginliğine yaslamıştır. Osman Sebrî, klasik tarz şiiri modern tarz şiir ile birleştirmiş, Kürt şiirinde Qedrî Can ile birlikte bu tarzın öncüsü olmuştur diyebiliriz. Geleneksel şiirin besleyiciliğinden, köklerinden kopmayan Osman Sebrî, özellikle Kürt şiirinin mîri Melayê Cizîrî ve Kürt milliyetçilik fikrinin babası Ehmedê Xanî'den ilham almıştır. Şair Osman Sebrî, birçok şiirini marş ve devrimci bir tarzda yazmıştır. “ Marşa Felatê (Kurtuluş Marşı) “ ve “ Marşa Xortan [Gençlerin Marşı (Xort ifadesi genç erkekler için kullanılır)]“ bunlara örnektir. Ayrıca Osman Sebrî, vatanın geleceği olarak gördüğü çocuklar için de şiirler yazmıştır. “ Siyamend “ ve “ Lewend “ bu şiirlere örnektir. Osman Sebrî, istiare, benzetme, karşılaştırma ve betimleme gibi söz sanatlarını şiirlerinde kullanmıştır. Osman Sebrî, şiirlerinde halkın kullandığı gündelik dili kullanmış, şiirleriyle halka mesaj vermeyi, halkta bilinç uyandırmayı amaçlamış, şiiri bir iletişim aracı olarak kullanmıştır. Amacı halkı fakirlikten ağa, bey ve şeyhlerin zulmünden kurtarıp onları feraha ulaştırmaktır.¹⁴⁰

Osman Sebrî'nin birçok sözü halkı uyandırmak, bilinçledirmek için söylenmiş derin sözlerdir. Eğer bu sözler toplumda kullanılsaydı ne siyasetçiler halkın başını bağlarlardı (kandırabilirlerdi) ne de halk kandırılırdı. Örneğin: Ez ji bo gel, ne gel ji bom in. " sözü ile düzenli bir toplum anlayışı ortaya çıkar; zira bu söz onun savaştı ve halksever biri olduğunu gösterir. O halkı için kendini feda etmek ister.¹⁴¹

¹³⁹Sürücü, "Lêkolînên li ser Çîrokên Osman Sebrî yên di Hawar û Ronahîyê de", s. 20, 21.

¹⁴⁰Sürücü, "Lêkolînên li ser Çîrokên Osman Sebrî yên di Hawar û Ronahîyê de", s. 25, 26.

¹⁴¹ Nezîr Ocek, **Dersên Edebiyata Kurdî**, Weşanên Sîtav, Nisan, 2019, s. 263.

2.3.3.2. Osman Sebrî, Öykü ve Folklor

Rus araştırmacı ve bilgin Vlademîr Propp, Folklor Teori ve Tarih isimli kitabında: " Folklor fikri, düşüncesi ideolojiktir. " der; Osmâ Sebrî de bu yüzden bilinçli olarak Kürt tarihi, dili ve kültürü üzerinde durmakta, özellikle de Kürt folklorundan istifade etmektedir. Osman Sebrî'nin yazılarında köy hayatından tutunda inanış ve avcılığa kadar birçok öge yer almaktadır. Ayrıca birçok yazısında çeşitli atasözlerini de kullanmış, yazılarını folklorik öğelerle zenginleştirmiştir. Osman Sebrî, manzum ve mensur hikayeler yazmış, folklore önem vermiş, hikaye anlatıcılardan hikayeler dinleyip bunları yazıya geçirmiştir. Osman Sebrî: " Küçüklüğümde hikayeyi çok severdim; nerede bir hikaye anlatıcısı varsa onu davet ederdim veya onu dinlemek için yanına giderdim. Özellikle de efsanevi hikaye kahramanlarını dinlemek için... Kısa öyküler benimle çıkar (bu birikim ben de var); fakat uzun hikayeciliğin kişisi değilim. Osman Sebrî, küçüklüğünden beri gece sohbetlerinde (şevbihêrk) birçok halk hikayesi dinlemiş, yaşantısıyla bunları zenginleştirip yazıya aktarmış başarılı bir hikayecidir. Yaşantısında üzerinde önemli bir tesire sebep olan olaylardan biri de Şeyh Said isyanıdır ve bu isyanda iki amcası idam edilmiştir. Bu olay ve sonrasında yaşadığı, şahit olduğu birçok şey hikayeciliğinin oluşumunda ve yazarlığında büyük bir yer edinmiştir.¹⁴²

Tarihi ve günlük olaylar, hurafeler, avcılık vb. birçok durum ve olay hikayelerinin konusunu teşkil etmiştir. Onun hikayeciliğinin kaynağı, Kürt toplumu ya da diğer bir ifadeyle Kürt folklorudur.

" Li Goristaneke Amedê (Hawar dergisi sayı: 21) " hikayesinde; iç darlığı sebebiyle Kızıl Deniz'in kenarına giden hikaye kahramanı, orada bayılır, hayal denizine dalar ve vatanından uzak bütün önder ve aydın Kürt'lerin uzaklığından bahseder. Kürt mücalesi yolunda öteki dünyaya göç eden ve vatanı için eser vermiş bazı Kürt önderleri o efsunlu dünyada, kabirde, kahramanın karşısına çıkmakta ve o kişiler arasındaki hırğüre denk gelir. Hikaye, Kürt kültürünün bazı varlıklarını yine bazı sembollerle göstermekte ve bizzat yazarın psikolojinin bilinçaltını açığa çıkarmaktadır. Hişyari dergisi, Amed Kabristanı, asılan iki amcası, Ehmdê Xanî,

¹⁴²Sürücü, "Lêkolînên li ser Çîrokên Osman Sebrî yên di Hawar û Ronahîyê de", s. 25, 26.

Rûhstîn, Melek...¹⁴³ Yazar, Kürt aydın ve liderlerinin psikolojilerini kahramanlar aracılığıyla dışa vurmaktadır. Sebrî, öyküleriyle kendisinin ve Kürt aydınlarının toplumdan isteklerini dile getirmekte, eleştiri ve eksiklikleri ortaya koymakta, hurafe ve yanlışları dile getirmektedir.¹⁴⁴

Üç bölümden oluşan “ Şeytanqûnî (Hortlak) “ hikayesi (Hawar dergisi sayı: 55, 56, 57) Kürt kültürü içerisinde inşa olmuş hurafelerden bahseder. Kürt folklorundan beslenen bu hikaye hem şekil hem anlatım hem de konu yönünden Kürt hikayesi için yeni kapılar açmıştır. “ Şeytanqûnî (hortlak) “ öyle bir kelimedir ki felsefik açıdan bir halkın psikolojisini ve sosyolojisini okurlarına öğretebilirdi: Korku, heyecan, kavga ve toplum arasındaki bazı inançlar hikayesel bir anlatımla ve farklı bir kurguyla verilmiştir. Yazar hikayesinin başında hikayesinin anlamını ve amacını şu şekilde görünür kılmıştır: “ Şeytanqûnî, her millet gibi biz Kürt'lerin yanında da hurafe hakkında bir inanış vardır. Bu inanışa göre bazı ölümler, öldükten sonra ayaklanır. Bu ölü, kimin ismini telaffuz ederse o kişi ölür; bu yüzden hangi ölü hortlarsa (şeytanqûnî) bel (bel küreği) ile öldürülür. Dolayısıyla hortlağın bel haricinde bir şey ile ölmeyeceğini söylerler. Agirî (Ağrı) isimli hikayede Ağrı Dağı'nın - hikayenin - iki kahramanını ele geçirmiş göstererek aslında Kürt tarihinin iki kahramanını bize haber veriyor: Bihro ve Ferzende. Bu iki cesur kahraman, mücadeleciliğiyle Kürt tarihine damgasını vurmuştur; fakat bugün Kürt'ler tarafından unutulmuşlardır ve Ağrı isimli hikaye ile hatırlatılır. Bu kahramanlar canını feda ettiği için Ağrı Dağı'ndan da, toprakları üzerinde yatan bu kahramanları unutmaması istenir.¹⁴⁵

“ Qehremanekî Winda (Kayıp Bir Kahraman) “ öyküsünde Kürt tarihi hatırlatılır. Adıyaman'ın Kahta bölgesindeki Kürt'leri ve Gendere Köprüsünün tarihini anlatılır..

“ Nêçîra Hirçan (Ayıların Avı) ” isimli hikayesinde (Hawar dergisi sayı: 48) halk arasındaki meseleler, anlatılırken folklorik unsurlardan da bahsedilir. Xêştûr köyünden Mele Elî (İmam Alî)'nin hayatı üzerinde durulur. Şekil ve anlatım yönünden modern bir hikayedir. Hikaye kahramanını tanıtan anlatıcı, kahramanın

¹⁴³Bozan, " Çîroka Kurmancî Ya Modern Di Kovara Hawarê De", s. 42.

¹⁴⁴Sürücü, "Lêkolînên li ser Çîrokên Osman Sebrî yên di Hawar û Ronahîyê de", s. 26.

¹⁴⁵Bozan, "Çîroka Kurmancî Ya Modern Di Kovara Hawarê De", s. 42.

maceralarını bizzat onun ağzından anlatır. Kahraman, bir ayının hareketini, psikolojisini ve bir avcının onun karşısındaki hareketini anlatır. Kürt folklorundeki bazı inanışları önümüze seren “ Terşê Şevê (Gulyabani) “ isimli öyküsünün konusu Kürt toplumundaki hurafelerdir ve anlatımıyla okurları bilinçlendirme, doğruyu gösterme amacı taşır. “ Warê Min Ne î Kor e “(Hawar dergisi sayı: 51) isimli öyküsünde de aşiretler arasındaki çatışmalara ve kavgalara değinir.¹⁴⁶

2.3.3.3. Osman Sebrî'nin Deneme Yazarlığı

Osman Sebrî, birçok edebi türün yanında, sayıları fazla olmasa da deneme de yazmıştır. Denemeleri genelde alfabe ve dil üzerinedir.¹⁴⁷

2.3.3.4. Osman Sebrî'nin Anı Yazarlığı

Osman Sebrî, anılarında doğumu, gençlik yılları, eğitimi, evliliği, ailesi, yaşadığı bölge ve bölgedeki aşiretler hakkında bilgiler verir. Ayrıca yaşadığı dönemde birçok önemli olaya şahit olan Osman Sebrî, anılarında bunlardan da bahseder. Siyasetle de uğraşan Osman Sebrî, birçok defa hapis yatmıştır; bu yüzden mahkeme ediliş sürecinden ve tutuklanışından da anılarında bahseder.¹⁴⁸

2.3.3.5. Osman Sebrî'nin Makale Yazarlığı

Ciddi düzeyde uzmanlık ve teknik bilgi gerektiren makale, Osman Sebrî'nin de eser verdiği türler arasındadır. Osman Sebrî, tarih, dil, yurt sevgisi, düşünce, zaman, büyük, büyüklük ve avcılık üzerine makaleler yazmıştır.

“ Tarixa Kurd û Kurdistanê (Kürt ve Kürdistan Tarihi) “ isimli makalesi tarih araştırmasıdır ve üç bölümden meydana gelir. Bu eser Mehmed Emin Zeki Beg'in “ Xulaseya Tarixa Kurd û Kurdistan (Kürt ve Kürdistan Tarihinin Özeti) “ isimli eserinde yer alan tarihler ile ilgi bazı yanlışlıklar üzerinedir. “ Gelo Dem ji Zêr e (Zaman Altından mıdır?) “ isimli makalesinde Osman Sebrî, zamanı değerlendirmekte, okurun dikkatini zamana, kendi yaşamına ve zamanın kıymetini bilmeye çekmektedir. “ Ziman di Jîna Gelan de (Halkların Yaşamında Dil) “ adlı makalesinde ise öncelikle

¹⁴⁶Sürücü, "Lêkolînên li ser Çîrokên Osman Sebrî yên di Hawar û Ronahîyê de", s. 27.

¹⁴⁷Sürücü, "Lêkolînên li ser Çîrokên Osman Sebrî yên di Hawar û Ronahîyê de", s. 27.

¹⁴⁸Sürücü, "Lêkolînên li ser Çîrokên Osman Sebrî yên di Hawar û Ronahîyê de", s. 28.

dili tanımlamakta ve bir toplumun ilerleyişinin, dilinin ilerleyişinde görülebileceğini açıklamaktadır. Ayrıca dili ilerlemiş bir millet, Osman Sebrî'ye göre güç ve onur yönünden de ilerlemiş demektir. Sonrasında dilin geri kalmışlığı ve sebepleri üzerinde durmaktadır.¹⁴⁹

2.3.3.6. Osman Sebrî'nin Çeviri Yazarlığı

Çeviri yazarlığını yüksek dereceli pak bir amaç olarak gören Osman Sebrî, diğer kültürlerden istifade etmenin milli gelişme için önemli olduğunu düşünür.

Daha çok Arapçadan çeviriler yapmış, “ Tarixa Kurd û Kurdistanê (Kürt ve Kürdistan Tarihi) “ , “ Tarîxa Jîna Napolyon (Napolyon’un Hayatının Tarihi) “ , “ Ezdî û Ola Wan (Ezidi’ler ve Dinleri) “ , “ Tarixa Jîna Selaheddîn [Selahaddin’in (Eyyubi) Hayatının Tarihi] ve Maksim Gorki’nin “ Ana “ isimli romanı (Arapçadan Kürtçeye çevrilmiş tamamlanmamış bir eserdir.) gibi çalışmaları meydana getirmiştir. Ayrıca Osman Sebrî, Ronahî dergisinde Selahaddin Eyyubi ve Napolyon üzerine bir ön söz ve 12 bölümden oluşan bir yazı dizisi kaleme almış, derginin 1 Temmuz 1943 tarih, 16. sayısı ile başlayıp Ronahî’nin 28. yani son sayısı ile bu yazı dizisi sona ermiştir. Burada Selahaddin’in (Eyyubi) ile ilgili bölüm 23. ile 28. sayılar arasında (23, 24, 25, 26 ve 28) beş bölümden oluşmaktadır.¹⁵⁰

Bu iki önemli tarihi şahsiyet hakkında yazılan bu yazılar doğumlarından başlar ve büyük zaferlerinden, lider olmalarından hemen önce sonlandırılır ve devamı okura bırakılır; bu yönüyle de merak uyandıran, dikkat çeken bir yazı özelliği taşımaktadır.

2.3.3.7. Osman Sebrî’nin Hawar Dergisindeki yazıları

Osman Sebrî, Hawar dergisinin birçok sayısında Kürt edebiyatının çeşitli türlerinde eserler vermiş ve özellikle modern Kürt edebiyatının gelişmesine önemli katkılar sunmuştur.

- Berdêlik, sayı 2, 1 Haziran 1932, Şiir
- Gazind û Gilî, sayı 14, Aralık 1932, makale
- Lavelav, sayı 20, 8 Mayıs 1933, Şiir

¹⁴⁹Sürücü, "Lêkolînên li ser Çîrokên Osman Sebrî yên di Hawar û Ronahîyê de", s. 28, 29.

¹⁵⁰ Sürücü, " Lêkolînên li ser Çîrokên Osman Sebrî yên di Hawar û Ronahîyê de", s. 29, 30.

- Li Goristaneke Amedê, sayı 21, 5 Haziran 1933, Öykü
- Ji Dûr ve, sayı 2, 5 Haziran 1933, Şiir
- Sehitî, sayı 22, 1 Temmuz 1933, Deneme
- Dongiya Çeqel, sayı 27, 15 Nisan 1941, Fabl
- Marşa Xortan, sayı 27, 15 Nisan 1941, Şiir
- Çiyayê Sasonê, sayı 27, 15 Nisan 1941, Makale
- Welatê Tirîvirêya, sayı 28, 15 Mayıs 1941, Şiir
- Tarîxa Kurdistanê 1, sayı 28, 15 Mayıs 1941, Makale
- Tarîxa Kurd û Kurdistanê 2, sayı 29, 10 Haziran 1941, Makale
- Roviye Jîr, sayı 29, 10 Haziran 1941, makale
- Tarîxa Kurd û Kurdistanê 3, sayı 30, 1 Temmuz 1941, Makale
- Dîk û Rovî, sayı 31, 1 Ağustos 1941, Fabl
- Agirî, sayı 36, 1 Aralık 1941, Deneme
- Nêçîra Hirçan, sayı 48, 15 Ağustos 1942, Öykü
- Gotinên Şopewer, sayı 48, 15 Ağustos 1942, Deneme
- Marşa Canbêzaran, sayı 49, 15 Eylül 1942, Şiir
- Li Pêşberê Yarê, sayı 49, 15 Eylül 1942, Deneme
- Şihirên Zarokan, sayı 49, 15 Eylül 1942, Şiir
- Marşa Felatê, sayı 50, 15 Aralık 1942, Şiir
- Warê Min ne î Kor e, sayı 51, 15 Ocak 1942, Şiir
- Mezin û Mezinatî, sayı 51, 15 Ocak 1942, Makale
- Mîrdêsan, sayı 52, 20 Ocak 1943, Makale
- Gelo Dem ji Zêr e, sayı 52, 20 Ocak 1943, Makale
- Pira Genderê, sayı 52, 20 Ocak 1943, Öykü
- Roviye Ker, sayı 52, 20 Ocak 1943, Fabl
- Evîn, sayı 53, 15 Mart 1943, Şiir
- Cejinpîrozî, sayı 54, 15 Mayıs 1943, Şiir
- Sersala Min, sayı 54, 5 Mayıs 1943, Şiir
- Daylan, sayı 55, 15 Haziran 1943, Şiir
- Şeytanqûnî 1, sayı 55, 15 Haziran 1943, Öykü
- Şeytanqûnî 2, sayı 56, 15 Temmuz 1943, Öykü

- Keça Şi'rê, sayı 56, 15 Temmuz 1943, Şiir
- Şeytanqûnî 3, sayı 57, 15 Ağustos 1943, Öykü
- Hêviya Nuh, sayı 57, 15 Ağustos 1943, Şiir.¹⁵¹

2.3.3.8. Osman Sebrî'nin Ronahî Dergisindeki Yazıları

1 Nisan 1942'de Hawar dergisinin resimli eki olarak çıkartılmaya başlanan Ronahî dergisinde Osman Sebrî'nin birçok yazısı yer almış, hatta Ronahî dergisinde imzası en fazla bulunan kişi de odur; çünkü birçok sayısında Osman Sebrî'nin üçer yazısı vardır ve gerek teknik gerekse farklı yönlerden emeği en fazla olan kişidir denilebilir.¹⁵²

- Gurê Pîr, sayı 12, 1 Mart 1943, Şiir
- Li Welatê Çînê, sayı 12, 1943, 1 Mart 1943, Çeviri
- Misk- Avik, sayı 12, 1943, Öykü
- Kerê Dengbêj, sayı 13, 1943,
- Xweşxana Çiyayî, sayı 14, 1 Nisan 1943, Fabl
- Terşê Şevê, sayı 14, 1 Mayıs 1943, Öykü
- Şerek bi Darekî, sayı 14, 1 Mayıs 1943, Öykü
- Seyê ko Gur Tanî Fêza Pêz, sayı 15, 1 Haziran 1943, Öykü
- Beraz û Berazî, sayı 16, 1 Temmuz 1943, Öykü
- Tarîxa Jîna Napolyon, sayı 16, 1 Temmuz 1943, Çeviri
- Mijo û Xane, sayı 17, 1 Ağustos 1943, Öykü
- Nêçîr, sayı 17, 1 Ağustos 1943, Makale
- Şêxê Barzan, sayı 17, 1 Ağustos 1943, Öykü
- Tarîxa Jîna Napolyon 1, sayı 17, 1 Ağustos 1943, Çeviri
- Hevalê Çak, sayı 18, 1 Eylül 1943, Anı
- Nêçîr 2, sayı 18, 1 Eylül 1943, Makale.
- Tarîxa Jîna Napolyon, sayı 18, 1 Eylül 1943, Çeviri
- Berdiliya Mihokê, sayı 19, 1 Ekim 1943, Şiir

¹⁵¹ Sürücü, "Lêkolînên li ser Çîrokên Osman Sebrî yên di Hawar û Ronahîyê de", s. 13, 14.

¹⁵² Sürücü, "Lêkolînên li ser Çîrokên Osman Sebrî yên di Hawar û Ronahîyê de", s. 14.

- Tarîxa Jîna Napolyon 3, sayı 19, 1 Ekim 1943, Çeviri
- Êzdî û Ola Wan 2, sayı 19, 1 Ekim 1943, Makale
- Zozan, sayı 20, 1 Kasım 1943, Şiir
- Çend Gazind, sayı 20, 1 Kasım 1943, Makale
- Tarîxa Jîna Napolyon 4, sayı 20, 1 Kasım 1943, Çeviri
- Terlan, sayı 20, 1 Kasım 1943, Masal
- Tarîxa Jîna Napolyon 5, sayı 21, 1 Aralık 1943, Çeviri
- Şîna Jinekê, sayı 21, 1 Aralık 1943, Öykü
- Êzdî û Ola Wan, sayı 21, 1 Aralık 1943, Makale
- Tarîxa Jîna Napolyon 6, sayı 22, 1 Ocak 1943, Çeviri
- Tarîxa Jîna Selahedîn 1, sayı 23, Şubat-Mart 1944, Çeviri
- Tarîxa Jîna Napolyon 7, sayı 23, Şubat-Mart 1944, Çeviri
- Tarîxa Jîna Napolyon 8, sayı 24, 24 Nisan 1944, Çeviri
- Tarîxa Jîna Selahadîn 2, sayı 24, 24 Nisan 1944, Çeviri
- Ziman, sayı 24, Nisan 1944, Çeviri
- Tarîxa Jîna Napolyon 9, sayı 25, Mayıs 1944, Çeviri
- Tarîxa Jîna Selahadîn 3, sayı 25, Mayıs 1944, Çeviri
- Tarîxa Jîna Selahadîn 4, sayı 26, Haziran-Temmuz 1944, Çeviri
- Tarîxa Jîna Napolyon 10, sayı 26, Haziran-Temmuz 1944, Çeviri
- Tarîxa Jîna Napolyon 11, sayı 27, Ağustos-Eylül 1944, Çeviri
- Tarîxa Jîna Selahadîn 5, sayı 28, Mart 1945, Çeviri
- Tarîxa Jîna Napolyon 12, sayı 28, Mart 1945, Çeviri.¹⁵³

2.3.3.9. Osman Sebrî'nin Hêvîya Welêt Dergisindeki Yazıları

Hêvîya Welêt dergisi 1963 - 1965 yılları arasında Avrupa'da sadece üç sayı çıkan bir dergidir.

- Qelsok, sayı 1, Ocak 1963, Şiir
- Mafîr, sayı 1, Ocak 1963, Deneme
- Dicle-Firat, sayı 1, Ocak 1963, Şiir

¹⁵³ Sürücü, "Lêkolînên li ser Çîrokên Osman Sebrî yên di Hawar û Ronahîyê de", s. 17.

- Durû, sayı 1, Ocak 1963, Şiir
- Bersiva Gazin Ji Xwedê, sayı 1, Ocak 1963, Şiir
- Fedekarî, sayı 1, Ocak 1963, Deneme
- Ziman di Jîna Miletan da, sayı 1, Ocak 1963, Makale
- Pîrozî, sayı 2, Mayıs 1964, Şiir
- Newroz, sayı 2, Mayıs 1964, Şiir
- Jan, sayı 2, Mayıs 1964, Şiir
- Gîsin, sayı 2, Mayıs 1964, Şiir
- Ker û Azadî, sayı 2, Mayıs 1964, Şiir
- Bawerî, sayı 2, Mayıs 1964, Deneme
- Diçim Hec, sayı 2, Mayıs 1964, Şiir
- Wefda Kurdî, sayı 3, Mart 1965, Şiir
- Ho Xort, sayı 3, Mart 1965, Şiir.¹⁵⁴

2.3.3.10. Osman Sebrî'nin Hêvî Dergisindeki Yazıları

- Elîfbêya Kurdî, sayı 1, 1 Eylül 1983, Araştırma
- Bijî Welatê Min, sayı 1, 1 Eylül 1983, Şiir
- Ziman, sayı 2, Mayıs 1984, Şiir.¹⁵⁵

2.4. DR. KAMİRAN ALÎ BEDİRXAN

2.4.1. Dr. Kamiran Alî Bedirxan'ın Hayatı ve Eserleri (1895 - 1978)

Dr. Kamiran Alî Bedirxan 21 Ağustos 1895'te İstanbul'da doğmuştur. Emin Alî Bedirxan'ın oğlu, Mîr Bedirxan'ın torunu, Celadet ve Sureyya Bedirxan'ın kardeşidir. O da diğer kardeşleri gibi daha ailedeyken ciddi eğitimler almış, Kürtçenin yanı sıra Türkçe, Arapça, Farsça, Almanca ve Fransızca öğrenmiştir. Henüz gençlik yıllarında Kürt hareketleri içerisinde yer almıştır. 1919'da Kürdistan Tealî Cemiyeti üyesi olmuş, Jîn ve İctihat dergisi; Serbestî gazetesinde Kürt ve Kürdistan ile ilgili yazları yayımlanmıştır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirmiş, daha sonra doktora yapmak için Almanya'ya gitmiştir. Ardından Beyrut' a yerleşir, avukatlık yapar ve

¹⁵⁴Sürücü, "Lêkolînên li ser Çîrokên Osman Sebrî yên di Hawar û Ronahîyê de", s. 18 .

¹⁵⁵ Sürücü, "Lêkolînên li ser Çîrokên Osman Sebrî yên di Hawar û Ronahîyê de", s. 19.

burada Roja Nû ve Stêrk gazetelerini çıkarır. 1940'larda Beyrut'ta Kürtçenin yaygınlaşması için Kürtçe dersler vermiş, haftanın iki günü (çarşamba ve cuma) Beyrut Radyosunda Kürtçe program yapmış ve bazı kitaplarını burada Joseph Matbaasından çıkarmıştır. 1947'de Paris'e gitmiş, Kürt Araştırma Estitüsünü kurmuş, Birleşmiş Milletlere, Kürt halkının tanınması için muhtıra sunmuş ve 1961 yılında Irak'ta Baas yönetimi ile Kürt'ler arasında çatışmalar başladığında Avrupa temsilcisi olarak bu mücadelenin içerisinde yer almıştır. 1971'de bazı temaslar için Lübnan'ın başkenti Beyrut'a gitmiş, temaslarının yanı sıra dönemin İçişleri Bakanı Kemal Canbolat ile görüşmüş, Kürt'lerin siyasi olarak resmen tanınmalarını sağlamış ve siyasi parti kurmaları önündeki engeller kaldırılmıştır.¹⁵⁶ Sorbon Üniversitesinde oluşturulan Kürt dili kürsüsünü yönetip Kürtçe öğretmenliği de yapan Kamiran Alî Bedirxan 7 Aralık 1978'de Paris'te hayata gözlerini yummuştur.¹⁵⁷

Kamiran Alî Bedirxan'ın Eserleri: Bobi'nin Hatası (Celadet Bedirxan ile birlikte), Methelokên Hezretê Silêman, Kürdistan Kralı (Adolphe de Falgairolle ile birlikte), Edirne Sükûtunun İç Yüzü (Celadet Bedirxan ile birlikte), Elfabeya Kurdî, Zimanê Kurdî, Elfabeya Min, Rêzana Zimanê Kurdî, Ferhenga Kurdî, Dilê Kurên Min, Zimanê Mader (Dê), Destpêka Xwendinê, Parçeyên Bijarte, Xwendina Kurdî, Tefsîra Quranê, Dersên Şerîetê, Çarînên Xeyam, Proverbes Kurdes, Helbestên Kurdî Der Adler van Kurdistan [Eyloyê Kurdistanê/ Kürdistan Kartalı (Helbert Oertel ile birlikte), Berfa Ronahîyê, Le calvare du kurdistan vers français d'un poete kurde (Kürtçeden Fransızcaya çevrilmiş şiirler, Paris,1977)¹⁵⁸, Grametîka Kurdî bi Beyankirina Tirkî (Türkçe Açıklamalı Kürtçe Grameri), Der Schnee Des Lichtes [Kurd Şiiri (Dr. Curt Wunder Lich ile birlikte)], Fêrbûna Zimanê Kurdî, Kulîlkên Ezêb, Eyloyê Pîr.¹⁵⁹

2.4.2. Dr. Kamiran Bedirxan'ın Kürt Edebiyatındaki Yeri

¹⁵⁶ Çetin, *Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi*, s. 55.

¹⁵⁷ Burkay, *Geçmişten Bugüne Kürt'ler ve Kürdistan*, s. 243 .

¹⁵⁸ Temo, *Kürt Şiir Antolojisi*, s. 1418.

¹⁵⁹ Kamiran Alî Bedirxan, *Xwendina Kurdî*, Avesta Basın Yayın, İstanbul, 2013, s. 1.

Dr. Kamiran Bedirxan, Kürt edebiyatı için birçok hizmette bulunmuş, edebiyatın çeşitli türlerinde önemli eserler verip yazılar yazmıştır. Kamiran Bedirxan Kürtçeyi duru, anlaşılır bir dille yazan yazarlardandır. Kuran'dan bölümleri ve Ömer Hayyam'dan Rubailer'i Kürtçeye çevirmiştir. Kürtçe gramer ve alfabe üzerine öğretici nitelikte bir dizi eser bırakmıştır. Hawar ve Ronahî dergilerinde şiir, çeviri ve çeşitli türlerde yazıları yayınlanmış, Roja Nû ve Stêrk gazetelerini çıkarmış, Kürtçenin yaygınlaşması için radyoda Kürtçe programlar yapmıştır.

2.4.2.1. Dr. Kamiran Bedirxan ve Folklor

Folklor, halkın maddi ve manevi kültürel öğelerini kendi özel yöntemleriyle inceleyen, derleyen, sınıflandıran, tahlil eden ve değerlendiren bilimdir. Folklor, İngilizce iki kelimeden: “ folk (halk) “ ve “ lore (bilim, araştırma) “ kelimelerinden oluşur.¹⁶⁰

Dr. Kamiran Alî Bedirxan, Hawar dergisinin birinci sayısında “ folklor “ kavramını tanımlayıp açıklarken “ Edebiyata Welatî (Halk Edebiyatı) “ başlığını kullanmıştır. Halk edebiyatı; milletin yaşamından, aklından, kalbinden, türkülerinden yükselir. Kaynağı; milletin kalbi, akli ve hayatıdır. Aydınlık sahibi, kokulu ve sıcak renkli tek edebiyat budur. Bu edebiyattan; kaval, halay sesi, dağ türküleri, umudun ve sevginin titreşim sesi (duygusallığı), kalbin sesiyle duyulur. Milletlerin birçoğu, çoğu zaman bu doğruyu anlamaz, umursamazlardı.¹⁶¹

Avrupa’da bazı milletler vardı ki kendi dillerini sevmez, küçük, dar ve değersiz görürlerdi. Bu durum doğu ülkelerinde de görülüyordu. Ayrıca Kürt’ler içinde ise bilgin adamlar kitaplarını Kürtçe değil; yabancıların dilleriyle yazıyorlardı. Yüzyıllarca süren çalışmalardan sonra Avrupa ülkelerinde ve Doğu’da anlaşıldı ki bu yol çıkmazdır ve bu şekilde sonuca ulaşılamaz; çünkü millet o kitaplara kulak asmıyor ve o insanların çalışmaları verimli olmuyordu; bu yüzden bu insanlar kendi dillerine döndüler; bu defa çalışmaları tez zamanda ürün verdi ve millet edebiyatlarının peşinden gitti (onları takip etti). Bu şekilde o milletlerin içinde parlak ve canlı bir edebiyat oluştu. Diğerleri, herkes: bilgin, cahil köylü, şehirli, okumasını biliyorsa

¹⁶⁰ Kadri Yıldırım, Ramazan Pertev, Mustafa Aslan, **Ji Despêkê Heta Niha Folklorê Kurdî**, Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2013, s. 11.

¹⁶¹ Bedirxan, **Hawar**, s. 5.

dillerini öğrenip kitaplarını okuyordu. Zaten böyle de gerekliydi; çünkü kitap yazmak ve yaymaktan kasıt, iyi düşünce ve fikirler halkın içine girsın, kafalarında ve gönüllerinde yer edinsin. Dil meselesi haricinde başka bir mesele daha var: Bilindiği gibi fikir ve his, dilin etrafında kavuşurlar ve dil hep; fikir, his ve söyleme şeklini kendisiyle taşır ve onunla değişir ve dillerinin peşine düşerler. Bu şekilde dil ile birlikte yabancıların fikir ve hisleri de gelip içimize karışır, aklımızda ve kalbimizde yer edinir, manevi yüzümüzü ve benzimizi değiştirirler, silerler. Bu sözden sonra kastımız, edebiyat şeklimiz zaten anlaşılıyor ve gitmek istediğimiz o yol kendiliğinden açılıyor ve önümüze geçiyor (bize ışık tutuyor). Bu defa (artık) anne ve babalarımızın şirin ve nazlı dilleriyle; Kürtçe, sade bir Kürtçe ile yazmalıyız ve fikir ve hislerimizi Kürtçe türkü ve hikayeleriden almalıyız. Zaten bundan 300 yıl evvel Ehmedê Xanî bu yolu bize açmıştı; fakat ne yazık ki sonrasındakiler onun izinden gitmedi.¹⁶²

Xanî, kitabını Kurmancî (Kürtçe) yazmıştı, onun (kitabın) fikir ve hislerini bir Kürt masalından, Memê Alan'dan almıştı. Xanî, dilinin gücünü daha o zaman anlamıştı ve o onunla (Kürtçe ile) yazmayanlara aşağıdaki beyitle öğretmek (bildirmek) istiyordu:

“ Safî şeMîrand vexwar durdî

Mavendi - derî lisanî - qurdî “

(Saf olanı bir kenara bırakıp tortulu olanı içti

İnci gibi olan Kürt lisanını)

Artık zamanıdır ki Xanî'nin peşinden gitmeliyiz.¹⁶³

¹⁶² Bedirxan, **Hawar**, s. 5.

¹⁶³ Bedirxan, **Hawar**, s. 5.

2.4.2.2. Dr. Kamiran Bedirxan ve Kürt Alfabesi [Elfabeya Min (Alfabem)]

Dr. Kamiran Bedirxan Kürt alfabesini tanıtmaktadır. Bunu yaparken de harfleri tek tek ele alır ve dikkat çekici bir şekilde sayfalara dağıtıp, bunu resimlerle süsler. Birçok harf ise masallar, fıkralar, kısa sözler, nesne tanıtımıyla açıklanmaya, öğretilmeye çalışılmıştır. Bazı harflerin açıklamasında ise tekerlemelerden yararlanılmıştır. “ Rastî û Derew “ başlığı altında da terimler zıtlıklardan yararlanılarak ifade edilmiştir.¹⁶⁴

“ Di Dersxaneyê De “ başlığı altında dersin işlendiği dersane şekli olarak anlatılmaktadır. Ayrıca kitabın son bölümlerinde çeşitli şekiller, meyveler, hayvanların resimleri yer almaktadır. “ Hejmartin “ başlığı altında sayıları öğrenmenin kolaylıkla gerçekleşeceği ifade edilmiştir. “ Di Hefteyê De Çend Roj Hene “ başlığı altında haftanın günleri öğretilmeye çalışılmıştır.¹⁶⁵

2.4.2.3. Dr. Kamiran Alî Bedirxan ve Hawar Dergisinde Görgü Kuralları ile İlgili Yazısı (Rabûn û Rûniştin)

İstanbul’da doğan, iyi bir eğitim alan, daha sonrada Avrupa’da yaşayıp burada doktorasını yapan, haricen birçok ülkede yaşayan Kamiran Alî Bedirxan, aileden ve çeşitli kültürlerden aldığı eğitimi, görgüyü ve kuralları yaşamına aktarmış ve modern hayat ile gelenekselliği birleştirip uygulamaya aktarabilmiştir. Bu görgüyü ve bilgiyi; yazdığı yazılara, şiirlere aktarmış ve Kürt halkının da birçok alanda olduğu gibi adabımuaşeret denilen görgü kurallarında da çağdaşı yakalaması için gayret sarf etmiştir. Dr. Kamiran Alî, Kürt halkını Avrupa insanının modern yaşamını olduğu gibi alması yönünde yazılar yazmamıştır; bu yaşamın Kürt halkını ilerletecek, cehaletten kurtaracak ve ilmin ışığında yolunu aydınlatacak yönlerini almış ve sunmuştur; çünkü Hawar dergisindeki yazıları incelediğimizde Kuranı Kerim’in tefsiri, peygamberimizin hadisleri, Kamiran Alî Bedirxan tarafından halka iletilmiş, bu yönde bilinçlenme ve ilerleme amaçlanmıştır.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Bedirxan, **Hawar**, s. 5.

¹⁶⁵ Kamiran Alî Bedirxan, **Elfabeya Min**, Avesta Basın Yayın, İstanbul, 2009, s. 1 – 24.

¹⁶⁶ Bedirxan, **Elfabeya Min**, s. 1 - 24 .

Hawar dergisinin 30. sayısında “ Rabûn û Rûniştin (Oturmasını Kalkmasını Bilme / Görgü Kuralları) başlığı altında modern hayatın insani ilişkilerde beklediği kuralları sıralamış ve yaşadığı ortam itibariyle bu kurallardan bihaber olan insanlarda bu yolla farkındalık uyandırmayı amaçlamıştır. 1 Temmuz 1941 tarihinde 30. sayıda Dr. Kamiran’ın kalema aldığı yazı şöyledir: Kürt’ler çok edepli ve terbiyelidir, oturup kalkmaları, alışverişleri saygılı ve tertiplidir. Kürt’ler nazik, ağır ve edeplidir, sözlerinin sahibidirler, kimsenin arkasından konuşmazlar, dostunun dostu ve düşmanlarına tam düşmandırlar. Çok konuşmazlar, sözlerini sebepsiz yere uzatmazlar: Evet ve hayır dediklerinde bu kararları sabit kalır, değişmez. Bir şey söylemeden önce o şeyi akıl süzgecinden geçirir, sonrasında geri adım atmazlar. Vaat verdiklerinde pişman olmazlar: Mutlu ve yiğitçe vaatlerini yerine getirirler.¹⁶⁷

Onlara yapılan iyiliği ve kötülüğü unutmazlar, düşmanları aman dilediğinde suçunu affederler. Bazılarını görüyorum da atalarının yol ve yöntemlerini unutmuş, yabacıların hoş olmayan adetlerine göre hareket ediyorlar. Bu iyi değil kötü bir şeydir. İnsan babasının ve atasının iyi olan adetlerini terk etmemelidir.

Aşağıdaki tembih ve kaideler onlar içindir:

Birinden bir şey istediğiniz zaman “ Bana ver. “ deme; “ Lütfen verir misin? “ de. Size bir şey verildiğinde teşekkür edin, mutluluk ve şükranlarınızı bildiriniz.

Biri sizden bir şey istediğinde ve “ buyrun “ dediğinde, siz de ona “ keremler (iyilikler) içinde olun “ diye cevap verin.

Biri sizi çağırdığında “ ez xulam (ben uşak, köle), ezbenî (köleniz, kulunuz, efendim), ez gorî (gor: mezar; gorî: mezar ehli, yine ben kurban, ben hayran manasında kullanılır), ez kurban (ben kurban) ” deyin. (Burada alçakgönüllülük ifadeleri kullanılarak nefsin küçültülmesi söz konusudur ve “ efendim “ ifadesini karşılayacak şekilde kullanıldığını söyleyebiliriz.) Kürtler hep böyle der. Biri size bir şey sorduğunda “ evet veya hayır “ ya da biliyorum veya bilmiyorum “ diyin; “ hi, ha “ demeyin ve başınızı sallamayın; bu eksiklikler.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Bedirxan, **Hawar**, s.16.

¹⁶⁸ Bedirxan, **Hawar**, s.16.

Bir şey içtiğinizde edep ve usule göre için: Yavaş yavaş ve sessiz çekin, çevrenizdekileri rahatsız etmeyin.

Sofrada, yemek ağzınızda iken ağzınızdan “ mılç mılç, çelq çelq “ diye ses çıkarmayın. Toplulukta otururken boğazınızdan çıkan “ qırq qırq “ sesine hakim olun, etrafınızdaki arkadaşlarınızı rahatsız etmeyin. Özellikle (bu) çok ayıp bir şeydir, büyük bir eksiklikler.¹⁶⁹

Kadın ve çocuklara engel olmayın; onlara yol açın.

Konuştüğünüz zaman sesinizi yükseltmeyin ve bir insan konuştuğu zaman sözünü kesmeyin ve sözünü bitirmeden konuşmaya başlamayın. Hep doğruyu söyleyin; yalancılar ikiyüzlüdür.

Ellerinizi ve parmaklarınızı ağız, burun ve kulağınıza koymayınız ve onları bu şekilde (bunlarla) temizlemeyiniz.

Öksürdüğünüz veya hapşırdığınız zaman ellerinizle - daha iyisi - mendilinizle ağzınızı kapatınız.

Yere tükürmeyin, dişleriniz arasında kalan yemek ve et artıklarını yere tükürmeyin, sigara külünüzü toplum içinde yere dökmeyiniz.

Çocukları dövüp onları çok üzmezin (zorlamayın), korkutup sindirmeyin (yıldırmayın); onlar bu şekilde yalancı olurlar.

Ne kadar küsseniz de küfür etmeyin, kötü söz söylemeyin.

Sebepsiz yere yemin etmeyin, çok ağır (önemli) bir iş olmadığı sürece kimseye yemin ettirmeyin.

Konuşmanızın içinde babanız ve atalarınızın başı üzerine yemin etmeyin ve başkalarının babası ve atasının başı üzerine yemin edip mezarları üzerine de yemin etmeyin; bu çok kötü bir şeydir.

¹⁶⁹ Bedirxan, **Hawar**, s. 16.

Bir yere misafir olduğunuzda ve sofraya davet edildiğinizde yalandan ben tokum demeyin ve sofraya oturun (davete icabet edin).

Size bir şey sorulduğunda, ona cevap verebilecek kadar dikkat kesilin. Biri size bir şey dediğinde ya da sizinle konuştuğunda hemen “ Ben biliyorum. “ demeyin, konuşmasına kulak verin; insan, genişçe (acele etmeden, zamana yayarak) dikkat kesilince daha iyi öğreniyor.

İnat ve asabiyet iyi şeyler değildir; özellikle kadınlar, çocuklar, zayıf ve gariban insanlar karşısında; zira kalp (onların) kırıklıkları kişi için büyük eksiklikler.

Gözü karalığınızı, güçlülere yapın, diğer insanları görmezden gelin; ne kendinizden alttakilere ne de daha zayıf olanlara bunu yapın.¹⁷⁰

2.4.2.4. Hawar Dergisinde Dr. Kamiran Bedirxan'ın Hikayeciliği

Kamiran Alî Bedirxan Kürt edebiyatına birçok alanda olduğu gibi modern hikaye alanında da hizmet etmiş ve modern tarzda yazılmış sekiz hikayesi Hawar dergisinde yayınlanmıştır.

- Du Egîd (Hawar'ın 2. sayısında yayınlanmıştır.)
- Lawikê Min (Hawar'ın 4. sayısında yayınlanmıştır.)
- Dildiziya Gulekê (Hawar'ın 5. sayısında yayınlanmıştır.)
- Mêrê Min Di Şerî De Ye (Hawar'ın 7. sayısında yayınlanmıştır.)
- Leylana Rastiyê (Hawar'ın 10. sayısında yayınlanmıştır.)
- Du Dengbêj (Hawar'ın 20. sayısında yayınlanmıştır.)
- Eyloyê Pîr (Hawar'ın 21. sayısında yayınlanmıştır.)
- Nivîsevan (Hawar'ın 22. sayısında yayınlanmıştır.)¹⁷¹

¹⁷⁰ Bedirxan, **Hawar**, s. 16.

¹⁷¹ Bozan, **Çîroka Kurmancî Ya Modern Di Kovara Hawarê De**, s. 42.

2.4.2.5. Dr. Kamiran Bedirxan'ın Dini Yazıları [Dersên Şerîetê Hedîsên Cenabê Pêxember (Şeriat Dersleri ve Peygamber Hazretlerinin Hadisleri)]

Bu yazılar Kamiran Eli Bedirxan'ın iki çalışmasından oluşmaktadır: Birincisi şeriat dersleri, ikincisi ise Peygamber efendimizin (SAV) hadisleridir.¹⁷²Yazılar, ilk olarak 1938 yılında Şam'da Hawar Kütüphanesi serinin 12. sayısında 16 sayfa olarak basılmıştır. Eser berrak bir Kürtçe (Kurmanci lehçesi) ve hafif bir anlatımla İslam'ın şartlarını açıklamıştır.

Mîr Kamiran, kitabın “ dîbaçe “ bölümünde Kürt ağa, bey ve şeyhlerine seslenir, Kürt diline sahip çıkma çağrısı yapar, halkınızı eğitin ve vatanın özgürlüğü için çalışın der. Onlara okuma yazmanın yayılması için de formüller sunar. Eserin son bentlerinden anlaşıldığı üzere Kamiran Bedirxan bu eseri büyük şair Ehmedê Xanî'nin “ Nûbihara Piçûkan “ eseri gibi Kürt çocukları için yazmıştır. O, Kürt çocuklarına öğütlerde bulunuyor ve öncelikle Allah'ı ve peygamberini, daha sonra da vatanını ve milletini sevmelerini öğütler. Alah'ın emîrlerini yerine getirin; fakat bir yandan da vatan ve milletiniz için çabalayın ve umudunuzu asla Allah'tan kesmeyin der. Mîr Kamiran, Hawar dergisinin 27. sayısında hadislerin çevirisine başlar. Başlangıçta bir dipnot belirtir ki 700 hadis çevirdiğini ve sonra da yararlandığı üç kaynakçayı işaret eder. Hadis çevirilerinin yayını 47. sayıya kadar devam eder ve toplam 702 hadisten oluşur. Hadis konuları ise çeşit çeşittir; fakat çoğunlukla kadın, ekonomi, fakirlerle yardımlaşma, kişilerle - özellikle komşular - iletişim gibi sosyal konulardan oluşmaktadır. Kamiran Bedirxan, Kuran'ın tefsirine ve hadislerin çevirisine Hawar'ın aynı sayısında birlikte başlar.¹⁷³

2.4.2.6. Xwendina Kurdî (Kürtçe Okuma)

Bu çalışma; şiir, hikaye, dil bilgisi ve noktalama işaretleri ile ilgili çalışmaların yer aldığı eserdir. Bu çalışmada Celadet Alî, Qedrîcan, Osman Sebrî, Evdirehman Eliyê Yûnis Sasûnî, Emin Eli Bedirxan'ın da şiirleri veya yazıları mevcuttur. Eser Kürtçenin Kurmanci lehçesiyle kaleme alınmıştır.¹⁷⁴

¹⁷² Kamiran Alî Bedirxan, **Dersên Şerîetê (Şam, 1938) Hedîsên Cenabê Pêxember**, Avesta Basın Yayın, İstanbul, 2012, s. 19, 20, 21.

¹⁷³ Bedirxan, **Dersên Şerîetê Hedîsên Cenabê Pêxember**, s. 19, 20, 21.

¹⁷⁴ Bedirxan, **Xwendina Kurdî**, Avesta Basın Yayın, İstanbul, 2013, s. 1.

2.4.2.7. Dr. Kamiran Bedirxan' ın Gazeteciliği

Roja Nû Gazetesi: Dr. Kamiran Bedirxan tarafından 1943 yılında Lübnan'ın Beyrut şehrinde çıkarılan gazetedir. Bu gazete daha çok Lübnan ve Suriye Kürt'lerine dağıtılmıştır. Roja Nû gazetesi toplamda 73 sayı çıkartılmış, küçük bir kısmı Fransızca olmak üzere genel olarak Latin alfabesiyle yayınlanmış bir gazetedir.¹⁷⁵ Hawar ve Ronahî dergisinin yazarları bu gazetede de yazmışlardır: Osman Sebrî, Hasan Hişyar, Qadrican, Reşid Kürd ve Cegerxwîn'in yazıları vardır.¹⁷⁶

Haftalık siyasi bir gazete olmasına rağmen bazen 15 günde bir, bazen de iki sayı aynı anda çıkar. Bu gazete Kürt edebiyatı ve folklorüne büyük önem verir. 2. Dünya Savaşı'nda İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği'nden yana tavır alır. ABD de savaşa girince ABD toplumu ile ilgili yazılar yazar. Gazete, 2. Dünya Savaşı'nın sürdüğü ve sona erdiği yıllarda yayınlanmıştır; bu yüzden savaş sonunda hangi taraftan yana olduğunu belirten yazılar yazmıştır. 1946'da yayın hayatına son veren Roja Nû gazetesi Kürt edebiyatını ve folklorunu geliştirme, Kürt halkının sesini her yere ulaştırma gibi misyonlar yüklenmiştir.¹⁷⁷ Geciken Kürt modernleşme hareketinin en belirgin eserlerinden biridir. Bir sayısı tamamen Fransızca yayınlanmıştır. Birinci sayıda Celadet Bedirxan, " Merhele " başlıklı bir yazı yazmıştır. Kürt yaşamında okumanın ve eğitimin üzerinde durmuş, eğitim ve okumayı önermiş, " yeni bir anlayış ve görüş " ile eğitim söz konusu edilmiştir.¹⁷⁸

Stêrk Gazetesi (1943 - 1945): Stêrk gazetesi de Roja Nû gibi Beyrut'ta yayınlanmaya başlamıştır. Toplamda üç sayı çıkarıldığı bilinen gazetenin ilk sayısı Aralık 1943, ikincisi Şubat 1944, üçüncüsü ise 1945'te yayınlanmıştır. Araştırmacı Konê Reş'e göre Stêrk, Roja Nû gazetesiyle dağıtılan bir ektir.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Kaya, **Kürt Basını**, s. 161,162.

¹⁷⁶ Kutlay, **21. Yüzyıla Girerken Kürtler**, s. 474.

¹⁷⁷ Kaya, **Kürt Basını**, s. 161.

¹⁷⁸ Kutlay, **21. Yüzyıla Girerken Kürtler**, s. 473, 474.

¹⁷⁹ Kaya, **Kürt Basını**, s. 162.

2.5. CEGERXWÎN

2.5.1. Cegerxwîn'in Hayatı ve Eserleri (1903 - 1984)

1903 yılında Batman'ın Gercüş (Kercews) ilçesinin - O zamanlar Mardin'e bağlıdır. - Hesar köyünde doğan Cegerxwîn'in gerçek adı Şehmus'tur ve ilk zamanlar " Mela Şexmûsê Hesarî " olarak anılmıştır. Yazdığı binlerce şiirde zaman zaman " Mûsa Hesen, Cîgerxwîn, Mûsa Hesen Cegerxwîn " mahlaslarını da kullanmıştır. Ailesi aslen, bugün Siirt sınırlarında bulunan Kurtalan'ın (Misircê) " Bêkent " köyünden gelmiştir. Soyağacı şöyledir: Ali oğlu Mahmut oğlu Muhammed (Mihemed) oğlu Hasan (Hesen) oğlu Cegerxwîn; yani babasının adı Hasan dedesinin ise Muhammed; annesinin adı ise Eyşan'dır. ¹⁸⁰

Cegerxwîn; doğum yılını, yerini ve ailesini şu dizelerle bize iletir:

Sala hezar û nehsed û sê ez hatime dinyayê,

Bi navê siltan Şêxmûs ez çêbûme ji dayê.

Heta bûm sêzde salî li gundê me'y Hesarê,

Jîna xwe min diborand paşê ji wê me da rê.

Bavê min ê rîsipî xwedî Mîrov û rûmet,

Ne Mîrovekî malgenî bi namûs û bi xîret.

Ji tengasî, neçarî me ew gundê xwe berda,

Hatin Amûda rengîn bavê min zû eMîr da.

Diya min a belengaz pêncî salî dilovan,

Salek piştî bavê min ew jî li wî bû mêvan¹⁸¹

¹⁸⁰ Çetin, Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi, s. 58, 59.

¹⁸¹ Fuat Akpınar, Cigerxwîn, Leningrad, 1980, s. 4.

Türkçesi:

Bin dokuz yüz üçte geldim dünyaya

Sultan Şeyhmus ismiyle doğdum

On üç yaşına kadar köyümüz Hesar'da

Geçirdik ömrümüzü, sonra oradan düştük yola

İleri gelenlerden (veya ak sakallı) babam, insansever ve onurlu

Malları kötü (veya haram yiyen) bir insan değil; namuslu ve çalışkan

Darlıktan, çaresizlikten o köyümüzü bıraktık

Renkli Amûdê'ye geldik, babam ömrünü erken (yaşta) verdi

Elli yaşındaki merhametli zavallı annem

Babamın ölümünden bir yıl sonra o da ona (babama) misafir oldu.

Cegerxwîn, 1924'te Şevki Bey'in (Şewqî Begê Erxanî) yanında Kürtlüğünü tanır, Şeyh Mehdi (Şêx Mêdî)'nin tesiri ile de gelenekçilikten uzaklaşır ve modern bir bakış açısı kazanır.

1. Dünya Savaşı sırasında ailesi Suriye'nin Amûdê şehrine gider. Henüz küçük yaşlardayken anne ve babasını kaybeden Cegerxwîn, ablasının yanında yaşamaya başlar; ancak ablasının yanında zahmetli, çileli bir yaşam süren Cegerxwîn çobanlık, sığırtaçlık ve rencberlik (rehber) yapmak zorunda kalır. 18 yaşında dini dersler almaya başlayan Cegerxwîn, Kürt medreselerinde okur ve 1928'de icazetini alıp bir süre imamlık da yapar. Genç yaşta şiir yazmaya başlayan Cegerxwîn kısa sürede halk arasında tanınan biri olur ve bu şiirler Kürt halkına ciddi tesir eder. Cegerxwîn, 1938'de " Nadî " adında bir dernek kurar; fakat bu dernek bir yıl sonra kapatılır. Cegerxwîn, Dr. Ehmed Nafîz'in başkanlığında kurulan " Azadi Topluluğunda " genel sekreter olur. Daha sonra Rus Komünist Partisinde çalışır. 1947 - 1957 yılları arasında Suriye Komünist Partisinde yer alır. 1957'de Kürt Demokrat Partisi kurulur, Cegerxwîn de

buradaki yerini alır. 1959 ile 1961 yılları arasında Bağdat Üniversitesinde Kürtçe öğretmenliği yapmıştır. 1979'da İsveç'e yerleşir. 22 Ekim 1984'te İsveç'in başkenti Stockholm'de hayata gözlerini yuman Cegerxwîn'in cenazesi Qamışlı'ya götürülür ve Cegerxwîn, Qamışlı'daki evinin bahçesine defnedilir.¹⁸²

Cegerxwîn'in Eserleri:

- Şiir:

Diwan 1 : Prûsk û Pêtî (Şam, 1945)

Diwan 2 : Sewra Azadî (Şam, 1954)

Diwan 3 : Kîme Ez (Beyrut, 1973)

Diwan 4 : Ronak (Roja Nû Yayınları, Stockholm, 1980)

Diwan 5 : Zend Avesta (Roja Nû Yayınları, Stockholm, 1981)

Diwan 6 : Şefeq (Roja Nû Yayınları, Stockholm, 1982)

Diwan 7 : Hêvî (Roja Nû Yayınları, Stockholm, 1983)

Diwan 8 : Aşitî (Roja Nû Yayınları, Stockholm, 1985)

Diwan 9 : Salar û Medya (Beyrut, 1973)

Diwan 10 : Şerefnameya Menzûm (Avesta Yayınları, İstanbul, 2003)¹⁸³

- Hikaye:

1. Reşoyê Darê (Şam, 1956)

2. Cîm û Gulperî (Şam, 1948)

¹⁸² Çetin, **Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi**, s. 59.

¹⁸³ Çetin, **Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi**, s. 59.

- Dil:

1. Awa û Destûra Zimanê Kurdî (Bağdat, 1961), Rêziman (Dil bilgisi)

2. Ferheng / Sözlük [birinci bölüm (Bağdat, 1962)]

3. Ferheng / Sözlük [ikinci bölüm (Bağdat, 1962)]

- Folklor:

Folklorê Kurdî (Kürt Folkloru), Roja Nû Yayınları, Stockholm, 1987¹⁸⁴

- Tarih:

- Tarîxa Kurdistan I (Kürdistan Tarihi I), Roja Nû Yayınları, Stockholm, 1985

- Tarîxa Kurdistan II (Kürdistan Tarihi II, Roja Nû Yayınları, Stockholm, 1987

- Atasözü:

Gotinên Pêşîyan (Atasözü), 1947, Araştırma

- Otobiyografi:

Jînenîgarîya Min (Hayat Hikayem), Weşanên Apec, Stockholm, 1995

- Ön söz, Mukaddime:

Nivîsek Li Ser Dîbaca Ehmedê Xanî (Ehmedê Xanî'nin Mukaddimesi Üzerine Bir Yazı), Weşanên Apec, Stockholm, 1995. ¹⁸⁵

¹⁸⁴Çetin, Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi, s. 60.

¹⁸⁵ Mîkaîl Bilbil, Helbesta Cegerxwîn û Îqtîdar, Lîs Yayınları, Diyarbakır, 2016, s. 19.

2.5.2. Cegerxwîn'in Kürt Edebiyatındaki Yeri

2.5.2.1. Neden “ Cegerxwîn “ İsmi ?

Cegerxwîn, modern Kürt şairi olarak ünlenmiş olmasına rağmen aslında geçmiş ile yaşadığı dönemi şiirlerinde eriten, geçmişini bugüne getiren, tarih bilinci olan ve geçmişine sadık kalarak üreten bir şairdir.

O, gücünü Kürt'lerin yaşadığı topraklardan, topraklar üzerinde yaşayan kahramanlardan ve bunların etkisiyle oluşan Kürtlük şuurundan almıştır. Ayrıca Cegerxwîn, klasik eserlerin okutulduğu Kürt medreselerinde okumuş ve geç yaşta başlamasına rağmen çağdaşlarından erken bir sürede medreseyi bitirmiş, icazetini almıştır. Tabiidir ki Cegerxwîn, Kürt medreselerinde en çok bilinen eserlerden biri olan Mem û Zîn'den ve onun yazarı Ehmedê Xanî'den etkilenmiş ve “ Cegerxwîn “ ismini almasında bu eser ve şair etkili olmuştur. Cegerxwîn, neden bu ismi kendisine verdiğini dizelerinde açıklamıştır:

Ji bo jîn û felatê

Ketim nav kêferatê

Ji çîroka Mem û Zîn

Navê xwe kir Cegerxwîn.

Türkçesi:

Yaşamak ve kurtuluşa ermek için

Çaba içine girdim (Gayret sarf ettim.)

Mem û Zîn hikayesinden (bu eserin etkisiyle)

İsmimi Cegerxwîn ettim ¹⁸⁶

Ayrıca başka bir yerde de Cegerxwîn ismini neden aldığını ifade ederken: " Kürt milletin fakir, perişan halde yaşadığını gördüm; o acı ve nahoş durum bana

¹⁸⁶ İbrahim, *Rengvedana Dîroka Kurdî Di Helbestên Cegerxwîn De*, s. 6.

öylesine tesir etti ki adımlı Cegerxwîn koydum. " der. Cegerxwîn Hawar dergisinin 28 sayısında şiir yazmıştır.¹⁸⁷

2.5.2.2. Cegerxwîn'e Katkısı Olan Hocaları

Cegerxwîn'in fenni ve dini alanlarda bu derece ileri gitmesinde, yoğun ve etkili şiirler yazmasında yeteneğinin yanı sıra kalîteli hocalardan ders almasının etkisi vardır.

Cegerxwîn, Amûdê şehrinde tanınmış bilginlerden Mele Ubeydullah Seyda'nın yanında ders almış, özellikle edebiyat ve şiire yönelmesinde bu hocanın etkisi olmuştur. Ayrıca Cegerxwîn, Amûdê'de bulunduğu sırada din ilimlerinde eğitimini tamamlamış ve " Seyda (müderris) " unvanını almıştır. Bu unvan ve aldığı eğitim Cegerxwîn'in hayatında yeni bir sayfa açmasını sağlamış ve olumlu bir etkiye vesile olmuştur.¹⁸⁸

Cegerxwîn, ayrıca Mele İskender (Dêrik), Mele Ebdulhelimê Îşê (Amûdê), Mele Mihemedê Pîran (Amûdê), Midyat müftüsünün oğlu Mele Necmeddîn (Kercews / Gercüş), Mele Fethellahê Seyda (Emîn Zekî Sancağı / Amudê), Şêx Ehmedê Xeznewî (Qamişlo), Mele İbrahim (Sîha Köyü / Qamişlo) ve Mardin'in Savur ilçesinin Ehmedî köyünden Şêx Hamid (Şah Mardin) ailesinden Şêx Kemal'in etkisinde kalmış, onlardan ders almış, edebi ve dini alanlarda gelişimini üst seviyelere çıkarmıştır. Bunun yanı sıra Cegerxwîn, milli duygular yönünden Şewqî Ergenî (Qerejdax / Diyarbekır); siyasi ve milli bilinç yönünden yine Mele Hesenê Kurd (Hişyar), Ebdulqadirê Têlo (Evdê Xerrat) ve Şêx Beşîr'in tesirinde kalmış, bu kişiler sayesinde milli bilincini sağlamlaştırmış ve siyasi yönden güçlü bir noktaya gelmiştir. Özellikle Pîranlı Şêx Said'in kardeşi Şêx Mihemed Mihdî, Cegerxwîn'in hurafelerden uzaklaşmasında, dini ve milli konuları algılamasında, Kürt halkı için yapılabilecekler hususunda, cübbeyi, sarığı bırakmasında; Avrupayı kıyafetler giyip şapka takmasında; yeni bir tarz ve yaşam biçiminde tesiri olmuştur.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Enes Akıncı, "Tehlîlek li ser Dîwana Cegerxwîn A bi Navê " Agir û Pirûsk", **Bingöl Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi**, Bingöl, 2018, s. 3.

¹⁸⁸ İbrahim İbrahim, "Rengvedana Dîroka Kurdî Di Helbestên Cegerxwîn De", **Yüksek Lisans Tezi**, Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardîn, 2016, s. 6 .

¹⁸⁹ İbrahim, "Rengvedana Dîroka Kurdî Di Helbestên Cegerxwîn De", s. 7.

2.5.2.3. Cegerxwîn'in Şairliğinde Üç Dönem

1. Başlangıçtan 1949'a kadar sürer. Şeyh Said Ayaklanması ve Ağrı İsyanı'nın etkisi altındadır. " Romantîzma Neteweyî (Milli Romantizm) " in etkisi vardır. " Şehnama Şehîdan " şiiri mesnevi tarzında yazılmıştır. Şêx Seîd İsyanı ve Ağrı İsyanı'nda hayatını kaybedenlerden bahseder. Bu dönemin anlayışına uygun bir örnektir.

2. 1949'dan 1957'ye kadar olan dönemdir. " Realizma Sosyalîst (Sosyalîst Gerçekçilik) " etkisi altındadır. Dünya emperyalizminin karşısındadır. " Serxwebûna Mirîşkan " Bu anlayışta yazılmıştır ve fabl türündedir. Emperyalizmden, toplum içerisinde yaşayan yöneten ve yönetilen ilişkisinin sonuçlarından bahseder. İkinci döneme uygun bir fikir anlayışıyla yazılmıştır.

3. 1957'den hayatının sonuna kadar olan dönemdir. Bu dönemde " Romantîzma Neteweyî (Milli Romantizm) " ve Realîzma Sosyalîst (Sosyalîst Gerçekçilik) " hayatına tesir eder; yani iki düşüncenin de etkisi görülür. " Kime Ez " şiiri bu döneme uygundur; zira " yurt sevgisi, Kürt kimliği ve yaşamı " gibi düşünceler ağır basar.¹⁹⁰

2.5.2.4. Cegerxwîn'in Şiir Anlayışı

Cegerxwîn'in şiirlerinde yurt teması güçlüdür ve yurdunun dağını, ovasını, pınarını, nehrini bilir, bunlarla mutlu olur; fakat bu yurdun kendilerinin yurdu olmadığını, halkın kendi toprağına sahip çıkmadığını ve yurdunda aslında yurtsuz olduğunu ifade eder.¹⁹¹

Cegerxwîn, şiirlerinde Kürdistan'ı, herkesin güzelliğine aşık olduğu genç bir geline benzetir. Cegerxwîn'in deyimiyile Selehaddin Eyyubi'nin tacıdır. Gelinin alnı, gökyüzünün burçlarında doğan gün, kaşları Zaloğlu Rüstem'in yayları, zülüfleri kahramanlık okları, yüzü Zerdüş ve Mazdek'in ateşi, gözleri Hürmüz'ün iki ağacı, tatlı dudakları Kürt halkının ölümsüz şairi Hecî Qedîr'in kitapları, dili, Ehmedê Xanî'nin bir dizesi gibidir, çenesi ise Cudi Dağı'dır; fakat bu nazlı gelin için nice

¹⁹⁰ Zülküf Ergün, "Edebîyata Kurdî ya Nûjen (Yeni Kürt Edebiyatı) Ders Notları", Mardin Artuklu Üniversitesi, 2015.

¹⁹¹ Ordîxanê Celîl (Türkçeye çeviren Edib Polat), "Cegerxwîn'in Yaşamı ve Şiir Anlayışı "Evrensel Basın Yayın, İstanbul,2011, s. 37.

delikanlıların, kardeşlerin, babaların, amcaların, dayıların seslerinin mavzer seslerine karışarak gökyüzüne ulaştığını dile getirir.¹⁹²

Welatê min ti wî bûka cîhan î

Hemî bax û bihişt û mêrg û kanî

(...)

Serî taca Silaheddînê kurd î

Enî roj e, di birca asiman î

Du birhên te kevanê Rustemê Zal

Du zîlfên te ji tîrên qehremanî

Du lêvên te kitêba Hacî Qadir

Zimanê te ji benda şêxê Xanî¹⁹³

Vatanım, sensin cihanın gelini

Hep bağ, cennet, mera ve pınar

Kürt Selahaddin'in başındaki taşın

Gökyüzü burcunda alnı güneşsin

İki kaşın Rustemê Zal'ın yayı

İki zülfün, kahramanların oklarından

İki dudağın Hacı Qadir'in kitabı

Dilin, Ehmedê Xanî'nin dizelerinden (dir)

¹⁹² Celîl, "Cegerxwîn'in Yaşamı ve Şiir Anlayışı", s. 37, 38.

¹⁹³ Cegerxwîn, *Sewra Azadî*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2014, s. 53.

Cegerxwîn, “ Şam Şekerdir Vatan Daha Şirindir (Şam Şekir e Welat Şêrîntir e) “ isimli şiirinde güzel geline benzettiği vataniyle konuşur ve ona sitem eder; çünkü Kürt evlatları birbirinin boğazına sarılmaktadır, tilki gibi kurnaz olanlar menfaatleri doğrultusunda hareket etmektedirler; bu yüzden güzel gelin çaresizdir ve koynundaki damat el olmuştur ve dul gelin karalar bağlamıştır. Bu şartlara rağmen şair hiçbir zaman umutsuzluğa düşmemiş, günü geldiğinde güzel ve mutlu günler göreceğimize inanır, günü geldiğinde ise o gelinin, kara yazma yerine “ kutsal yazma “ bağlayacağını belirtmiştir.¹⁹⁴

Weke şêr û piling em diçûn hev

Penîr rovî ji meydanî hılanî

Ma ew rojên ciwanî tev bi derdan

Bi zîvarî, belengazî, şivanî

Herê bukê pepûkê jar û mestê

Li ser singa te zava man biyanî

Te reş daye sere xwe ber li ser me

Li te rokê dibî pîroz kitanî

Cegerxwîn e kurê te her dinalî

Ji ber jana nezanî û xizanî...¹⁹⁵

Türkçesi:

Aslan ve kaplanlar gibi birbirimize saldırdık

Tilki ise peyniri kaldırdı meydandan

¹⁹⁴ Celîl, " Cegerxwîn'in Yaşamı ve Şiir Anlayışı", s. 39.

¹⁹⁵ Cegerxwîn, Sewra Azadî, s. 55.

O gençlik günleri hep dert içinde kaldı

Yoksulluk, zavallı, çobanlık...

Evet zavallı gelin, yoksul ve sızmış (güçsüzleşmiş)...

Koynunda yabancı damatlar kaldı

Karalar bağlamışsın ... ;

Bir gün kutsal örtü bağlayacaksın

Senin oğlun olan Cegerxwîn hep inlemekte

Fakirlik ve cahilliğin acısından.

Cegerxwîn yurt sevgisini işlerken özgürlüğü Kürt halkının birliğinde, mücadelesinde ve ilerlemesinde görür, halkın içinde bulunduğu durumdan ötürü derin üzüntü içindedir. Şair dostlarına ve akrabalarına: Kürdistan acıların ülkesi midir? diye sorar, yine kendisi cevap verir: Kürdistan Kürt'lerin yurdudur, ah çekenlerin vatanı “ Ahıstan “ değildir; gülleri gülistandır; fakat “ xaristan (diken baçesi) “ değildir ve değeri her şeyin üstündedir.

Camek ji çirava kanîyên welatê xwe,

Nadim bi ava Zemzem û Heyat û Kewser.

Hîmek ji kevirên zinar û latên xwe,

Nadim bi elmas û yaqût, zêr û gewher.

Keç û bûk û jin pîrên Kurdistan,

Nadim bi hor û suruşten buhiştê yekser.¹⁹⁶

Türkçesi:

¹⁹⁶ Celîl, "Cegerxwîn'in Yaşamı ve Şiir Anlayışı", s. 41.

Vatanımın pınarlarından akan bir bardak çamurlu suyu

Vermem (değişmem) Zemzem, Kevser ve Ab-ı Hayata

Kayalıklarımın bir parçasını

Vermem elmas, yakut, altın ve cevhere

Kürdistan'ın kızını, gelinini, yaşlı kadını

Direkt değişmem cennetin hurisi ve doğasıyla

Cegerxwîn, toplum, aşk, siyasi, yurtsever, milli ve yenilikçi yönü olan bir şairdir. Şiirlerinde ağırlıklı olarak halk edebiyatını yüceltmeye çalışmıştır. Şair, şiirlerini halkın diliyle yazmış ve yurtseverliğini açık bir şekilde ortaya koymuştur.¹⁹⁷ Cegerxwîn, birçok şiirinde Kürt halkını konu edinir, çekilen sıkıntıları gerçekçi bir şekilde dile getirir. Dağlarda zor şartlarda mücadele veren, özgürlük ve kendilerini yönetme arzusuyla hareket eden Kürt'lerle ilgili “ Biz ve Kurt “ isimli şiir yazmıştır. Şiirde Kürt'lerin dağdaki kartallarla aynı şartlarda yaşadıklarını, onlarla sırdaş, arkadaş olduklarını anlatır ve Kürt'lerle kurtların tek farkı, kurtların gece uluması; Kürt'lerin ise gündüz haykırması olduğunu dile getirir.¹⁹⁸

Em kurd û gur yekin, ya destebirakê hevin,

Em jî weke we, tim li ser çîya direvin.

Me jî weke we dî germ û serm û duman û toz,

Şênahî ji xelkêra, ji me zinar û çol,

Dijminê we lawê Fendo, dişminê me lawê Mexol

Türkçesi:

Dostuz birbirimize; Kürt'ler kurtlara benzer

¹⁹⁷ Ocek, **Dersên Edebiyata Kurdî**, s. 261.

¹⁹⁸ Celîl, **Cegerxwîn'in Yaşamı ve Şiir Anlayışı**, s. 41.

Biz de sizler gibi, Kürt'ler dağlarda gezer.

Sizin gibi çektik biz soğuğu, toz dumanı

Ellere yeşillik, bize kayalık ve öl...

Dşmanınız Fend oğu, bizim düşman Moğu oğu

Cegerxwîn, şiirlerinde köylüleri de konu edinir ve onların mücadelesinden, sıkıntılarından, toprak sahipleri karşısındaki hallerinden bahseder ve zaman zaman çaresizliklerini dile getirir. Cegerxwîn, siyasi olarak da köylülerin yavaş yavaş bilinlendiğinden, ırgat ve emekçilerle bu şekilde zulme karşı mücadele ettiklerinden bahseder.¹⁹⁹

Gund ne terekter, l şfra gote wan,
Gel bira rawestin bn ne dnin, ne gjin,
Bihlin ku du pirsan em jî bo we bejin,
Div ku hin bizanın em  hn tev birane.
Heta niha nebn yek di bin deste gurane,
Ev haşın  avan kare deste meye tev,
Mal  gund  av  dar li hev par  leva kin,
V nizama faşışt bi zor ji ser xwe rakın,
Di nav meda nemnin ne axa  ne j beg,
Nizam bib, azadî, em tev tda bibin yek.²⁰⁰

Türkçesi:

Köylü saldırdı traktöre; fakat köylü dedi ki:

_ Kardeşlerim, siz ne delisiniz ne de sersem,

Bırakın size iki soru soralım,

Bilmelisiniz ki biz ve siz hepimiz kardeşiz.

Kurtların boyunduruğu altında şimdiye kadar,

Bu deMr ve aletler hepsi bizim işimiz,

¹⁹⁹ Celîl, *Cegerxwîn'ın Yaşamı ve şiir Anlayışı*, s. 48.

²⁰⁰ Celîl, *Cegerxwîn'ın Yaşamı ve şiir Anlayışı*, s. 49.

Elde etmeliyiz ve içinde aynı olmalıyız,
Mal, köy, su ve ağacı bölümlemeli ve paylaşmalıyız,
Bu faşist düzeni zorla kaldırmalıyız üzerimizden,
İçimizde ne ağa kalmalı ne de bey,
Düzen ve özgürlük için birlik olalım.

Cegerxwîn, Kürt edebiyatında, Kürt'lerin özgürlük yolunda verdiği mücadeleyi işleyerek yurtsever bir şair olduğunu göstermiş ve özgürlük sorununun Kürt'ler için vazgeçilmez olduğunu belirtmiştir.

Şair henüz çocukluğunda Kürt'lerin yaşadığı yerleri gezmiş, hallerini görmüş, yaslarına ve şenliklerine şahit olmuştur; bunun yanında halkın, zenginlikten kendi payına düşeni alamadığını görmüştür.

Dewlemendên polperest tim-tim dixwin malê me,
Bê îman û bê wijdan ew guh nadin halê me.

Türkçesi:

Para düşkünü zenginler hep yerler malımızı
İmansız vicdansızlar, bilmezler hAlîmizi.

Kürt toplumunun en zalim kesimi Cegerxwîn'e göre köy ve tarla sahipleri olup işçilerin ve köylülerin emeğini sömüren feodallerdir. Bunlara karşı verilecek mücadele ele alınan ilk sorunlardandır. Cegerxwîn'e göre Kürdistan'ın bağı, bahçesi, ağaçları, suyu, dağı, bayırı halkındır ve gün gelecek halk köy ve kentleri için ayağa kalkacak, köleci zihniyete son verecek.

Cegerxwîn'e göre Kuzey Atlantik Pakı (NATO) savaş isteyenlerin, halka zulm etmek için kurduğu bir kuruluştur ve Cegerxwîn buna karşı çıkar:

Çiqas biqîrin, çiqas bibeze,
Em şer naxwazin, azadî xwezin,
Me tev dagirtin kolan û şeqam,

Em şer naxwazin piştîmêre selam²⁰¹

Türkçesi:

Ne kadar haykırsanız, ne kadar koşsanız

Savaş istemiyoruz, özgürlük istiyoruz,

Doldurduk tüm sokakları ve caddeleri

Kavga istemiyoruz, barışçıyız biz

Cegerxwîn, din ve inanışın halkın yaşamında her zaman belirli olmaması gerektiğini; önemli olanın halkın özgürlüğünün ve demokrasi olduğunu söyler. Cegerxwîn, korkusuzca devrimci şiirler yazarken Kürt halkının geleneksel şairlerini rehber edinmiştir. Cegerxwîn'e göre Kürt halkının rahatsızlığı esirlik uykusudur: ²⁰²

Milletê reben qet nabî hişyar,

Hezar sale, ku tu mayî bin bar.

Reben, perişan tu mayî bindest,

Şivan û gavan, karker û cotar.

Paşa û begler, ağa û muxtar,

Malê te dixun bi zor û bi dar.²⁰³

Türkçesi:

Zavallı millet hiç uyanmıyor,

Bin yıldır kalmışsın yük altında.

Zavallı, perişan, bağımlı kalmışsın

²⁰¹ Celîl, *Cegerxwîn'in Yaşamı ve Şiir Anlayışı*, s. 61.

²⁰² Celîl, *Cegerxwîn'in Yaşamı ve Şiir Anlayışı*, s. 66.

²⁰³ Celîl, *Cegerxwîn'in Yaşamı ve Şiir Anlayışı*, s. 67.

Çoban, sığirtmaç, işçi ve çiftçi.

Paşa ve beyler, ağa ve muhtar,

Zorla ve sopa ile malını yiyorlar.

Cegerxwîn, yaşamı boyunca önemli savaşları, açlığı, ölümü, kaçıışı, viran olmuş kent ve köyleri, sahipsiz tarlaları, yetim çocukları görmüş ve bu durumu şiirlerine yansıtmıştır:²⁰⁴

Pîj û ber dibarin fironek, top û teng,

Bi qirîn, bi xûmîn bûye şer, bûye ceng.

Kumişîn, hilweşîn xan û bircên belek,

Genî bûn, kurmî bûn, pir keleş pir cedek.

Bi singo, bi golla didirin, dikujin,

Ser gever, çav beloq, dev ji hev mêr û jin²⁰⁵

Türkçesi:

Uçak, top ve tank, şarapnel, kurşun yağar,

Naralarla, gümbürtüyle savaş olmuş, ceng olmuş,

Çöktü ve yıkıldı han ve alaca burçlar

Ceset oldu çürüdü çok yiğit çok ced

Mermi ve süngülerle öldürüp parçalarlar,

Saç karışık, göz parlak, ağzı açık kadın ve erkekler.

²⁰⁴ Celîl, *Cegerxwîn'in Yaşamı ve Şiir Anlayışı*, s. 91.

²⁰⁵ Celîl, *Cegerxwîn'in Yaşamı ve Şiir Anlayışı*, s. 92.

2.5.2.5. Cegerxwîn ve Tarih

Tarih, Cegerxwîn'in şiirlerinin bir bölümünün oluşum aşamasında onun için ilham kaynağı olmuştur. Cegerxwîn'in şiirlerinden anlıyoruz ki Kürt'lerin yaşadığı topraklarda meydana gelen olaylardan, tarihi şahsiyetlerden, kurulmuş devletlerden veya yönetimlerden Cegerxwîn derinlemesine haberdardır ve bilgisi tarih kitabı yazacak düzeyde (Tarixa Kurdistan) geniştir.²⁰⁶

Cegerxwîn, tarihi olaylardan bahsederken sadece Kürt'lerden bahsetmemiş; komşularından, özellikle de yakın münasebette bulunduğu kavimlerden bahsetmiş ve Kürt'lerle birlikte onların özelliklerini, Kürt'ler ile olan iletişimini dile getirmiştir. Cegerxwîn, şiirlerinin bir yerde tarihi belgeler olarak kalmasını istemiş, Kürt milletinin bir nevi kimliği olması için çabalamıştır. Cegerxwîn, “ Kîme Ez “ şiirinde kendisini modern bir şair olarak tanıtmakta, tarihiyle gurur duyup Kürt'lerin bugün geldiği noktayla ilgili gurur duymaktadır. Tabii ki bunları dile getirirken klasik dönemin, tarzın dışına tamamen çıkmamıştır veya çıkamamıştır; zira kendisi klasik bir kültürde büyümüş, klasik Kürt medreselerinde okumuş, icazet almış ve bir dönem imamlık yapmıştır. Cegerxwîn, bahsettiğimiz şiirde yeni bir can, tarihi kişilikler oluşturmaya çalışırken geçmişte meydana gelen olaylardan, bugün ile geçmişi kaynaştıracak bir maya oluşturmaya çalışmıştır. Bu şiirde Cegerxwîn, “ Kîme Ez “ diyerek aslında kendine seslenmekten çok öncelikle Kürt milletine olmak üzere tüm dünyaya seslenmiştir. Cegerxwîn, milletine seslenerek Kürt'lerden başının dik olmasını, geçmişinden utanç duymamasını, atalarının cesareti, fedakarlığı ve onurlu duruşuyla gurur duymasını, umudunu ve çabasını bırakmamasını istemiş, zulümden ve boyunduruktan kurtulup özgür bir ülke gerçekleştirinceye kadar mücadelenin büyütülmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Türkçesi

“ Kîme ez? Kimim ben?

Kurdê Kurdistan Kürdistan Kürt'ü

²⁰⁶ İbrahim, "Rengvedana Dîroka Kurdî Dî Helbestên Cegerxwîn De", s. 48.

Tev şoreş û volkan	Hep devrim ve volkan
Tev dînamêt im	Hep dinamitim
Agir û pêt im	Ateş ve alevim
Sor im wek etûn	Ocak gibi kırmızıyım (kızgınlaşmışım)
Agir giha qepsûn	Ateş kapsüle ulaştı
Gava biteqim	Patladığım zaman
Dinya dihejî	Dünya sallanır
Ev pêt û agir	Bu alev ve ateş
Dijmin dikuji	Düşmanı öldürür
Kîme ez? ²⁰⁷	Ben kimim?

Cegerxwîn, Kürt halkının sadece kendileri için mücadele etmediğini Orta Doğu’da darlık içinde bulunan tüm halklara yardım ettiğini ifade ederken bugünkü Kürt’lerin; geçmişlerini bilmelerini, tarihleriyle başlarının dik olması gerektiğini, geleceği bu temelle yükseltmeleri gerektiğini ve milli bilincin içini, kalbini bu temelle oluşturmaları gerektiğini ifade etmiştir. İnsan ve doğa arasındaki bağlantıyı gösteren yer, mekan Cegerxwîn için de önemli bir semboldür; zira eski ve yeni arasındaki bu ilişki kale, burç, savaş, kayalık gibi kavramlar arasındaki bağlantının kalıntı olmadan öte olduğunu gösterir ki bu yerleri savunurken verilen canlar esas anlamı oluştururken gelecek nesillerin hafızasına yerleştirmek de milli bir görevdir. Bunu yaparken Cegerxwîn’in maksadı elbette geçmiş ile gelecek arasında farkı göstermek, geçmişten ders çıkarmayı sağlamak, geçmişteki çelişkilerden bugüne daha net bakmaktır.²⁰⁸

Türkçesi

Ez im rojhilat

Ben Doğu’yum

²⁰⁷ İbrahim, "Rengvedana Dîroka Kurdî Di Helbestên Cegerxwîn De", s. 50.

²⁰⁸ İbrahim, "Rengvedana Dîroka Kurdî Di Helbestên Cegerxwîn De", s. 50, 51.

Tev birc û kelat	Hep burç ve kale
Tev bajar û gund	Hep şehir ve köy
Tev zinar û lat (Hep kaya ve uçurum veya eş anlamlı kullanım yine kaya)	
Ji destê dijmin:	Düşmanın elinden
Dijminê xwînxar	Kan emici düşman
Xurt û koledar	Güçlü ve köleci
Ji rom, ji fireng	Frenk ve Diyarı-Rum sahiplerinden
Di rojên pir teng	Çok dar günlerden
Bi kuştin û ceng	Savaş ve öldürme ile
Parast, parast	Savundu, savundu
Kîme ez?	Ben kimim?

Kürt'lerin kadim tarihi şunu gösteriyor ki: Kürt'ler her zaman esaret altında, hayatını düşmanının insafına terk etmiş şekilde idame ettirmedi; Kürt'ler hüküm sahibidirler ve kendi devletlerinde özgürce söz sahibi olan şah ve hükümdarlardır.²⁰⁹

Nişanlıların bir araya geldikleri perde görünür ve duyulur bir yerdir ki burada sevgili ile arkadaşlık edinir. O dönemde Kürt'ler arasında şehirleşe yaygın olmadığı için aşk için tasvir edilen mekanlar saray, köşk, bahçe, dağ ve su kenarıdır. Adı geçen mekanlar gerçekçi değil; aşkın yaşaması için şart koşulmuş kullanımlardır. " Şahî û Cejn e " isimli şiirinde hoşluk içinde oynanan ve doğanın da ahenk içinde olduğu bir aşk çevresi tasvir edilir:²¹⁰

Ev çîmenê rengîn û çem û dar û sezawer

²⁰⁹ İbrahim, "Rengvedana Dîroka Kurdî Dî Helbestên Cegerxwîn De", s. 51.

²¹⁰ Omer Faruk Yekdeş, "Dî Helbesta Cegerxwîn de Bîrdozî û Jin", Zend Dergisi, Estûtuya Kurdî ya Stenbolê, sayı: İlkbahar - Yaz 2008, s. 48.

Yekser ji evîna me re nukte û raz in

(Bu renkli çimen, nehir, ağaç ve değerli

Doğrudan aşkımıza espri ve sırdırlar)

2.5.2.6. Cegerxwîn'de Edebi Süreç, Ehmedê Xanî ve Melayê Cizîrî

Cegerxwîn okuma yazma öğrenmeye başladığı andan itibaren şiir okumaya, dinlemeye sıkça zaman ayırmış, özellikle de Ehmedê Xanî ve Melayê Cizîrî'ye ayrı bir önem vermiştir, bu iki şairin hem kendi şiirlerine hem de yazı şekline yön verdiğini belirtmiştir. Zaten Cegerxwîn onların etkisinden çıkıp özgünleşmenin kolay olmadığını söylemekte ve halka, bu iki şairin onlar için yol gösterici olduğunu ifade etmektedir.²¹¹

Du Ehmed, min ji bo we kirne rêber

Cizîrî yek ewê dî Xaniyê min. ²¹²

Türkçesi:

İki Ahmed'i sizin için yol gösterici yaptım:

Birincisi Cizîrî (Melayê Cizîrî) diğeri Xanî'm (Ehmedê Xanî)

Cegerxwîn, şiir yazmaya Dêrîk'te başladığını ve oranın şiir yazmak için ilham kaynağı olduğunu belirtir. İlk şiirlerini hocası Mele İskender'e gösterdiğinde hocası çok sevinmiş ve şiir yazmaya devam etmesi gerektiğini, ileride değerli çalışmaların ortaya çıkacağını belirtmiştir. İlk yazdığı bu şiirlerden bazı mısralarda şöyle der:

Ehmedê Qasim şehê bê kevçî ye

Li bin siya darê tene rûniştiye

Mele Elî zû gazî Haris, Hemo kir

²¹¹ İbrahim, "Rengvedana Dîroka Kurdî Di Helbestên Cegerxwîn de", s.13.

²¹² İbrahim, Rengvedana Dîroka Kurdî Di Helbestên Cegerxwîn de, s.13.

Gotî: “ Em çûn win werin teşbîhê gur.

Ehmedê Qasim, kaşıksız taraktır (?)

Ağacın gölgesinde tek başına oturmuştur

Mele Elî çabucak Haris ve Hemo’yu çağırdı:

“ Biz gittik, siz gür teşbihe gelin “ dedi.

Hocası Ubeydullah Seyda şiirlerinden duyduğu mutluluğu ifade eder ve şiirlerinin geleceğinin parlak olacağını, şiir yazmaya devam etmesi gerektiğini ifade eder. Cegerxwîn, ilk şiirini Ehmedê Xanî’nin tarzında işlemiştir ve Piranlı Şêx Said’in oğlu Şêx Elî Rıza, 1926-27’de Irak’taki görüşmelerinde bu şiirin tamamını, yayınlamak için ondan almış; fakat sonrasında bu şiir kaybolmuştur.²¹³

2.5.2.7. Mîr Celadet Bedirxan ile Tanışma, Mîr’in Tavsiyesi ve İlk Divan

Cegerxwîn’in ünü çevrede yayılmış, şiirleri dilden dile söylenmeye başlamıştı. Mîr Celadet Bedirxan da Cegerxwîn’i ve şiirlerini duymuştu.

Mîr Celadet, Amûdê şehrinde bulunduğu bir sırada Cegerxwîn’in de hocası olan Şeyh Ubeydullah’ın hasta olduğunu duymuş, onu ziyaret etmiş ve sonrasında Cegerxwîn’i de tanımak istemiştir. Tanışmaları esnasında Mîr Bedirxan ondan şiirlerinden okumasını istemiş, şiirlerini dinledikten sonra da çok beğenip Hawar dergisine, yayınlanması için göndermesini istemiştir. Ondan şiirlerinde, etkilendiği Ehmedê Xanî’nin destani şeklini bırakmasını istemiştir, o da Mîr’i dinlemiş ve şiirlerini bu şekilde yazmayı bırakmıştır.

Celadet, Cegerxwîn’in ilk divanı “ Pirîsk û Pêtî “ nin basım aşamasında, düzenlenmesiyle ilgilenir ve divana bir de ön söz yazar, eseri tanıtır. Qedrî Can da bu ilk divana ön söz yazmış, Cegerxwîn’i, Ehmedê Xanî’nin kıymetli canının temsilci olduğunu söylemiş, şairlik yönünü ise Melayê Cizîrî’den aldığını, onlardan sonraki boşluğu dolduracağına inandığını dile getirmiştir: “ Ji mêj de dîwana Cizerî û Mem û Zîna seydayê Xanî, ji meydanê kêmbûn. Heweskarên şeir û edebiyata kurmancî li

²¹³ İbrahim, “Rengvedana Dîroka Kurdî Di Helbestên Cegerxwîn de”, s.13, 14.

wan digeriyan û bi dest nediketin. Vê carê me dî, ji nişka ve, dîwana Cegerxwîn, bi çapeke pir qenc, kete meydanê. Ez bawer dikem ku dîwana Cegerxwîn dewsa ku Mem û Zîn û dîwana Cizîrî vala hiştine ewê tije bike. Xwendevanê delal, ewê tê de ziman û rûhê cenabê Xanî ê xurt û nezma dîwana Cizîrî a ahengdar bibinin.²¹⁴

Türkçesi: Uzun zamandır Melayê Cizîrî'nin Diwanı ve Ehmedê Xanî'nin Mem û Zîn'i meydanlarda eksikti (görünmüyordu). Kürt şairi ve edebiyatının heweslileri uzun zamandır onları arıyorlardı; fakat ele geçmiyorlardı (bulunmuyorlardı, ortalıkta yoklardı).

Bu defa kaliteli bir basımla birdenbire Cegerxwîn'in divanı ortaya çıktı. İnanıyorum ki Cegerxwîn'in divanı, Mem û Zîn ve Melayê Cizîrî'nin Divan'ından kalan boşluğu dolduracaktır. Değerli okurlar onun içinde (eserde) Xanî'nin güçlü dili ve ruhu ile Cizîrî'nin ahenkli divanından haberdar olacaklardır.

2.5.2.8. Cegerxwîn ve Modern Öykü

Cegerxwîn, çeşitli alanlarda verdiği eserlerin yanı sıra özellikle de şiir alanında Kürt edebiyatına hizmet etmiştir. Cegerxwîn, Hawar dergisinin 37. sayısında “ Behramê Gor “ isimli modern hikaye yazmıştır.

Behramê Gor

Gava bavê Behramê Gor dimire ew xortekî bengî ye. Ji wî re taca keyanî dimîne. Ew tacê dide serê xwe û li ser text rûdinê. Ji bav û kalan de welatê Faris di destê wan de ye. Behram piştî demekê berê xwe ji keyaniyê diguhere û bera pê saz, lîsk û nêçirê dide. Rêveberiyê dixê destê zAlîm û xwînxwaran. Roj bi roj belengaziya xelkê zêdetir dibe û welatê Faris roj bi roj zêf dibe. Dijmin bi rehetî dest davêjinê. Milet di ber lingên dijmin de dihere û gelek mezin ji Faris direvin û dikevin ber destê dijminan. Rojekê bi mopizan û pêlewanên xwe re diçe nêçirê. Li ser bajarekî kavil rast tîn ku du kund li ser dixwînin. Behram dibêje xwezî min zanîbûya çi dibêjin. Yek ji mopîzanên wî radibe û dibêje heger tu ferman bidî ez ê vê kulê ji dilê te derxim. Behram fermanê dide. Mopîzan dibêje yek mê û ek nêr e. Yê nêr gazî ya mê dike û dibêje êvarî wer cem min razê, em ê li ser gotina Xwedê û pêxember herin ji bo ji me

²¹⁴ İbrahim, “Rengvedana Dîroka Kurdî Di Helbestên Cegerxwîn de”, s. 15.

re zarok çêbibin. A mê dibêje qelenê min çil bajarên wêran in ji bo em zivistanan lê bilûsin û biharan li ser bixwînin. Ê nêr dibêje bila serê Behramê Gor sax be ez ê ji neha heta bi deh mehan çar sed bajarên wêran bidim bavê te. Behram gava van gotinan dibihîse dikeve çadira xwe û bang seydayê xwe dike. Ji wî re dibêje ez ê çawa bikim. Mopîzan ji wî re dibêje te Mîrovên xwînxwar û zAlîm kirine rêber û serdar. Vana ji ber deriyê xwe bi dûr bixe û zêr û zîvên wan li belengazan belav bike. Bila guhên te ji dengê belengazan re vekirîbe û çavên te ji wan re belkirî be. Behram van gotinan dixwe serê xwe û nav û nîşanek bilind li dû xwe dihêle.²¹⁵

Behramê Gor (Türkçesi)

Berhem Gor'un babası öldüğünde o ölümsüzdü, ona krallık tacı kalır, o tacı başına koyar ve tahta oturur. Atalarından bu yana Fars'ların devleti ellerindeydi. Behram bir süre sonra sırtını krallığa döner ve saz, oyun, av peşinde koşturur, yönetimi kan içicilere ve zalimlere bırakır. Günden güne halkın zavallılığı artıyordu ve Fars ülkesi zayıflıyor, düşman rahatlıkla el atıyordu. Halk, düşmanın ayakları altında yıkılmış ve Fars ülkesinden birçok kişi düşmanın eline geçmişti. Bir gün birçok uzman ve pehlivan ile ava gider, yıkılmış bir şehrin üzerinde iki baykuşun öttüğünü görür ve keşke dediklerini anlasam der. İçlerinden bir uzman çıkar ve eğer emir buyurursanız bu yarayı sizden çıkaracağım (kurtaracağım). Behram emir verir ve uzman: “ biri dişi, biri erildir ” der. Eril, dişili çağırır ve akşam gel benim yanımda uyu, biz, çocuğumuz olsun diye Allah'ın ve peygamberin sözleri üzerine gideriz (sözlerine uyarız). Kadın olan, kışı ona hasetlik yapmak ve baharları üzerine okumak için başlığım 40 virane şehirdir diyor. Erkek olan, Behram'ın canı sağ olsun da şimdiden 10 ay sonrasına kadar babana 400 viran olmuş şehir vereceğim. Behram bu sözleri duyunca çadırına gider ve hocasını çağırır. Ona, ben nasıl edeceğim diyor. Hoca ona: “ Sen kan emici ve zalim insanları bize rehber ve komutan ettin. Bunları kapının önünden uzaklaştır, altın ve gümüşlerini fakirlere dağıt. Kulağın fakirlerin sesine açık olsun ve gözlerin onlara dikkat kesilsin. Behram bu sözleri aklına koyuyor ve arkasında büyük bir isim ve unvan bırakıyor.

²¹⁵ Bozan, **Çîroka Kurmancî Ya Modern Dî Kovara Hawarê De**, s. 69, 70.

2.5.2.9. Cegerxwîn'de Edebiyat ve İktidar

Bir işi yapabilme gücü, erk, kudret, işi başarabilme yetki ve yeteneği veya devlet gücünü elinde bulundurma, kullanma “²¹⁶ olarak nitelendirilen iktidar kavramını Cegerxwîn şiirlerinde sıkça kullanmış ve iktidara olan eleştirilerini yöneltirken Kürt’lerin iktidarı nasıl ele geçirip kendi güçlerini kullanmaları gerektiğini de şiirlerinde ifade etmiş, edebiyat ile iktidar arasındaki ilişkiyi şiirlerinde doğrudan veya dolaylı işlemiştir.

Milli devletlerin oluşum sürecinde yer alan aydın ve yazarlar içerisinde belki de en önemlisi edebiyatçıdır; çünkü millet, kolektif bir kimlik üzerine inşa edilir, edebiyatçı da eserleri ve açıklamalarıyla bu sürecin bir parçası olur; yani kolektif bir cemaatin millet olabilmesi için ortak hayale ihtiyacı vardır ve o milletin üyeleri içerisinde aynı şekilde yer almalıdır. O zaman edebiyat, milletin hayalini meydana getiren önemli bir ilkedir; bu yüzden Gregory Jusdanis: “ Edebiyat, milli bilincin oluşturulmasında en önemli kurumdur. “ der.²¹⁷

Cegerxwîn’e göre edebiyat, ülkesini ele geçiren düşman karşısında savaşmalıdır, ülkesini kan emicilerden ve onlara yardım eden hırsızlardan kurtarmalıdır. Kolektif bir kimliğin inşası için düşünmüş, çalışmıştır ve bu şekilde birliğin oluşacağına, iktidarın gerçekleşeceğine inanmıştır. Elbette kolektif kimliğin gerçekleşmesi için homojenleştirilen bir sürece ihtiyaç vardır ve “ Ferqê lor û gor û bext çi ye / Em hemû kurd in zimanê me kurdmancî ye “ (Lor, Gor(an) ve feleğin farkı nedir? / Biz, hepimiz Kürt’üz, dilimiz de Kürtçedir. “ sözünü de bu sebeple söylemiştir; yani bu durumun gerçekleşmesi için “ bir etme / birleştirme oluşmalı ki bu beraberinde iktidarı getirsin. Bu da sonucunda Kürt’leri uykudan uyandıracak, kalemin çılgılığıyla meydana gelecektir. Kalem, top ve tankın yerine kullanacak; bu yüzden estetik kaygılar değil; devamında iktidarın oluşacağı milli kaygılar olmalıdır.²¹⁸

“ Jî xame re min gotî ey xame-tûj;

²¹⁶ Tdk Türkçe sözlük, s. 951.

²¹⁷ Bilbil, *Helbesta Cegerxwîn û Îqtîdar*, s. 29, 30.

²¹⁸ Bilbil, *Helbesta Cegerxwîn û Îqtîdar*, s. 33, 34, 35.

Li ser rûyê kaxez bi qêrên û qîj
Di fermanê rabe, tu çak û çeleng,
Li kurdan biqore bi hawar û deng
Divê ku tu Kurdan ji xew rakî zû;
Ji ba min, ji wan tu bikî arezû “

Türkçesi:

Kaleme dedim ki: “ Ey keskin kalem!
Kağıdın üzerine çılgılık ve nara ile
Emir ile kalk, sen çevik ve atik,
Kürt'lere haykır feryat ve sesli.
Kürt'leri çabucak uyandırmalısın uykudan;
Yanımdan, onlardan istekte bulun

Cegerxwîn, kendisini bir şairden çok savaşçı olarak tanımlamakta ve bu durumunu edebi yönden eksiklik olarak nitelemektedir:

“ Cegerxwîn por spî bû bêkêr

Bi van ristan dixwazî xwe veşêre “²¹⁹

(Cegerxwîn ak sakallı oldu, faydasız...

Bu dizelerle kendini saklamak mı istiyorsun?)

Cegerxwîn, yabancı dillerin etkisinden koruma olarak gördüğü dilde temizliği, dilin ilerlemesi için lüzumlu görmektedir; bu yüzden Cegerxwîn, dile müdahalenin arkasında yatan sebepleri şu şekilde belirtir: Birincisi dilin güçlü olmazsa gücünü

²¹⁹ Bilbil, **Helbesta Cegerxwîn û Îqtîdar**, s. 35.

yitirir ve düşmanın iktidarı karşısında zayıf kalırsın. İkincisi eğer sen bir devlet veya iktidar kurarsan dilin de güçlü olur:²²⁰

Zimanê te çewt e zimanê te xwar

Li ber dijminê xwe weza û hejar

(Dilin yanlıştır, dilin eğri

Düşmanın karşısında güçsüz ve zayıf)

Tu dewlet darxe, ziman xweş dibî

Riwê dilrevayan bi wî geş dibî²²¹

(Devlet kurarsan dil güzel olur,

Gönlü ferahların yüzü, bununla mutlu olur)

Cegerxwîn şîirlerinde atalarının, yaşadığı topraklarda iktidar sahibi olduklarını; kendilerinin de bu iktidarın varisleri olduğunu işlemiş; bundan dolayı da o bazen “ Rüstem’in bazen Selahaddin Eyyûbi’nin, Erdeşîr’in, Xesro’nun bazen de Deysem ve Şêrgo’nun oğludur. “ Ji Çeqel û Rovîyan Natirsim (Çakallardan ve Tilkilerden Korkmuyorum) “ isimli şîirinde ise artık doğrudan doğruya “ kurê tarix im (tarihin oğluyum) diyerek arka planda daha güçlü bir mesaj vermiştir ki bu ifade Dr. Mikail Bilbil’e göre Anderson’un “ Ataları üzerinden fantezilerin inşası, 1820’lerin yurtseverliğinin özelliklerindendir.” sözünü akla getirmektedir. Ayrıca Cegerxwîn’in yazdığı onlarca marş da iktidarın varlığını sembolize etmekte, güçlendirmekte; bir halkın birliğini tahayyül etmekte ve bu birliği gerçekleştirecek iktidarı düşünmektedir.²²²

²²⁰ Bilbil, **Helbesta Cegerxwîn û Îqtûdar**, s. 36, 37.

²²¹ Bilbil, **Helbesta Cegerxwîn û Îqtûdar**, s. 37.

²²² Bilbil, **Helbesta Cegerxwîn û Îqtûdar**, s. 37, 38, 39.

2.5.2.10. Cegerxwîn'de Güçlüye Karşı Direniş Edebiyatı

Cegerxwîn'in birçok şiirlerinde Kürt halkı genel olarak, iktidarın veya iktidar yanlısı güçlü kişilerin yanında zayıf kalmakta, kendi toprakları üzerinde onların hizmetkarı ve sürekli itip kaktıkları kişi konumunda bulunmaktadır.

Ona göre geçmişteki Kürt büyükleri cesur ve halkının yanında olan bilgili insanlarken bugünün önde gelenleri kendi halkına zulüm eden, halkını öldüren, mallarını talan eden ve güçlüünün yanında yer alan onun maşası konumundadır. Cegerxwîn, birçok şiirinde Kürt halkının yaşam alanının istila edildiğini, Kürt'lerin her yönüyle sömürüldüğünden bahsederken öz eleştiri yapmaktan da geri kalmamakta, bu duruma gelinmesinde öncelikle günümüz Kürt'lerini; sonrada geçmişteki Kürt'leri, özellikle de Kürt büyüklerini eleştirmektedir.²²³

Cegerxwîn, Kürt halkının tüm kesiminin yaşam hakkına sahip olduğunu, bu hakkın sadece mal mülk ve iktidar sahibi ağa, şeyh ve beylere verilemeyeceğinden bahseder, Kürt'lerin yaşadığı yere Kürdistan dendiğini; eğer sadece ağaların veya beylerin yaşadığı yerler olsa “ Ağaistan (Ağaların yurdu) veya Begistan (Beylerin yurdu) denileceğini ifade eder. Bir yeri sömürmek isteyenler, o yerin ileri gelenleriyle, sözü geçen insanlarla diyaloga geçerler ve onlar üzerinden halka zulüm ederler. Cegerxwîn'in; ağalar, beyler ve şeyler ile ilgili olumsuz ifadelerinin sebebi bu olabilir; zira sömürgeciler doğrudan doğruya Kürt'lerin yaşam alanını istila edip sömürmemişlerdir; onlar o topraklara hükmeden yöneticiler aracılığı ile vahşice saldırmakta, halkın kültürel ve insani tüm yönlerini talan etmekte ve onları yoksul bırakmaktadır.

Şêx û beg û axa ne ko, em dane bin deste neyar

Li ser me xo bilind dîkin bê şerm û bê eyb fedî²²⁴

[Şeyh, ağa ve beyler bizi düşmanlarımızın emrine vermiş değiller;

²²³ İlyas Suvagcî, "Di Helbestên Cegerxwîn de Vebêja Dekolonyal", **Wêje û Rexne Dergisi**, sayı: 3. Diyarbakır, 2014, s. 211.

²²⁴ Suvagcî, "Di Helbestên Cegerxwîn de Vebêja Dekolonyal", s. 212.

(fakat) Utanmadan kendilerini bizden üstün görmekteirler.]

Cegerxwîn, yapılan bu sardırı ve yoksul bırakma çabalarına sessiz kalmayı reddeder ve ayağa kalkıp mücadele etmek gerektiğini haykırır. Bunu yaparken de şahsi menfaatlerden sıyrılmak gerektiğini, birlikte hareket edilmesini ve tek başına düşman karşısında sonuç alınamayacağını mesajını verir.

Divê em tev bibin yek	(Hepimiz bir olmalıyız
Weke şêran herin şer	Aslanlar gibi gitmeliyiz kavgaya
Bilûlênin çavbelek	Zılgıt çalın kara gözlüler
Dijmin bişkê bidin ser	Düşman kırılınsın, üzerine gidin
Xemlandî bin em bi çek	Silahlarla kuşanalım
Pêş ve herin li her der	Her yerde önde gidin
Weke şêr wek pileng	Aslan gibi kaplan gibi
Xortno rabin herin ceng! ²²⁵	Gençler kalkın, gidin savaşa!)

Cegerxwîn, şiirlerinde sümürgecilere ve istilacılara karşı çıkarken Kürt'lerin özgürlüğü için tarihi ve mitolojik kahramanlara yaslanıp kurtuluşu işçi, çiftçi, perişan ve zavallı halka seslenip birlik ve beraberlik çağrısı yapar. ²²⁶Cegerxwîn'e göre sömüren güçlerin okullarında okuyan kişiler kendi tarih, dil ve kültürün diğer unsurlarından uzaklaştırılırlar; bu yüzden Cegerxwîn, şiirlerinde heybetli tarihe dikkat çeker ve tarih önemli bir yer tutar.

Cegerxwîn şiirlerinde mitoloji, tarih, özgürlük, yoksulluk, sömürge gibi kavramlar işlese de esas amaç halkın bu durum karşısında bilinçlenmesi, uyarılmasıdır; bu yüzden cehaletten sıyrılıp okumanın önemini dile getirmektedir.

Dijminê meztir ji van bê xwendin û nezanê ye

²²⁵ Cegerxwîn, **Aşitî**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2014, s. 56.

²²⁶ Suvagcî, "Di Helbestên Cegerxwîn de Vebêja Dekolonyal", s. 214.

Korî û nayektû û bêbextî zanim sêser e.

Onlardan daha büyük düşman okumama ve cahilliktir

Körlük, birlik olmama ve ihanet üç başlıdır.)²²⁷

2.5.2.11. Cegerxwîn'in Şiirlerinde Birlik mesajı

Cegerxwîn'in halk arasında yayılan şiirlerinde Kürtlük yüceltilirken sosyalizmi öven şiirleri daha çok üniversiteli Kürt'lerce kabul gördü. Bu şiirlerinde " biz " ve " onlar " temeline dayanan ayrımlar, gurur ve geleceğe ilişkin projeler var. " Biz "i öne çıkarmak için " onlar " oluşturulur.²²⁸ Cegerxwîn, birçok şiirinde Kürt'lere birlik çağrısında bulunmakta, birlik olmamanın, başımıza gelen her türlü felaketin sebebi olarak görmektedir.

Gelî kurdan ji xew rabin werin carek temaşa kin;

Yekitî qenc e, pir baş e, di Kurdistanê peydakin.²²⁹

(Ey Kürt'ler! Uykudan uyanın, gelin bir defa izleyin;

Birlik değerlidir, çok iyidir, Kürdistan'da oluşturun.)

2.5.2.12. Cegerxwîn'in Şiirleride Qahraman Kadın

Cegerxwîn, birçok şiirini Kürt kadınları, onların mücadeleci ruhları üzerine yazmıştır. Bu şiirlerden birisi 12.05.1974'te Irak rejimi tarafından öldürülen Lela Qasim üzerinedir ve Cegerxwîn onun için şöyle der:

Şêr, Şêre, mêr yan jine

Nîşan bi dest, Leyla mine

Polaye dil wek asine

Leyla kî ye ?

²²⁷ Cegerxwîn, **Agir û Pirûsk**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2014, s. 44.

²²⁸ Naci Kutlay, **Kürtlerde Değişim ve Milliyetçilik**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013, s. 162.

²²⁹ Akpınar, "**Cigerxwîn**", s. 6.

Leyla jine.

Leyla mine

Leyla mine...

Leyla mine, Leyla welêt

Wê dil li min kir ar û pêt

Mizgîn li kurd roja me têt

Dijmin ji tirsan maye şêt

Leyla kê ye ?

Leyla jine.

Leyla mine

Leyla mine...

Stêr ji ezman hate xwar

Zer bûn li min bax û bihar

Rabin ji xew ey xwendewar !

Tev mêr û jin bibne şiyar

Leyla kê ye ?

Leyla jine.

Leyla mine

Leyla mine...²³⁰

²³⁰ Akpınar, "**Cigerxwîn**", s. 11, 12.

Türkçesi:

İster kadın olsun ister erkek, aslan aslandır

İşareti elinde (belli) Leyla'm

Çelik gibi, kalbi deMîr

Leyla kim?

Leyla kadın

Leyla'm

Leyla'm...

Leyla'mdır, Leyla'm vatan

O, kalbimi ateş ve aleve çevirdi,

Müjde olsun Kürt'lere günümüz (beklenen gün) geliyor

Düşman korkudan delirmiş

Leyla kim?

Leyla kadın

Leyla'm

Leyla'm...

Yıldız, gökyüzünden geldi aşağı

Ben de sarardı bağ ve bahar

Ey tahsilliler, kalkın uykudan!

Uyanın tüm kadın ve erkekler!

Leyla kim?

Leyla kadın

Leyla'm

Leyla'm...

2.5.2.13. Cegerxwîn ve Çocukların Eğitimi

Cegerxwîn, çocuklar için yazdığı şiirlerde genel olarak onların eğitimi üzerinde durmakta, kız ve erkek tüm Kürt çocukların okuması gerektiğini düşünmekte ve böylelikle milli olarak esaretten kurtulup feraha kavuşacağımızdan bahseder.

Dibistan

Her çar xezên Kurdistan,

Tijî piling û şêr in,

Ez biçûk im dixwînî,

Bi kuştin û bi ferman,

Mezin bibim bidim deng,

Bi girtin û bi zindan,

Ez nûhatîme ferx im

Ji Sewas ta bi Kerman,

Xebat bikin roj û şev,

Xortino herin dibistan,

Ez dixwînî dilbirîn,

Xwendevar im pehlewan,

Hemî çiya û zozan,

Bijî bijî Kurdistan.

Zilma dijmin dibînîm.

Bijî bijî Kurdistan.

Digel dijmin bikin ceng.

Bijî bijî Kurdistan.

Ji dest dijmin te derxim

Bijî bijî Kurdistan

Şûr û qelem di gel hev.

Bijî bijî Kurdistan.

Seydayê mîn Cegerxwîn,

Bijî bijî Kurdistan.²³¹

Türkçesi:

Okul

Kürdistan'ın her dört hattı,

Aslan ve kaplan dolu,

Ben küçüğüm, okuyorum,

Ölüm ve ferman ile

²³¹ Cegerxwîn, **Agir û Pirûsk**, s. 140.

Büyürsem ses olurum

Tutuklama ve zindan ile

Ben yeni gelenim, yavruyum

Sivas'tan taa Kerman'a

Çalışayım gece gündüz,

Gençler, okula gidin!

Ben okuyorum gönlü yaralı

Öğrenciyim, pehlivanım,

Bütün dağ ve yaylalar,

Yaşa yaşa Kürdistan!

Düşmanın zulmünü görüyorum,

Yaşa yaşa Kürdistan!

Düşman karşısında savaşın

Yaşa yaşa Kürdistan!

Düşmanın elinden seni kurtaracağım,

Yaşa yaşa Kürdistan!

Kılıç ve kalem birlikte,

Yaşa yaşa Kürdistan!

Seydam (Hocam) Cegerxwîn,

Yaşa yaşa Kürdistan!

Cegerxwîn, bu şiirde Kürt'lerin çocuklarını aslan ve kaplana benzetmekte, onların vatanları için faydalı olsun diye okumalarını istemekte ve çocuklara seslenip gece gündüz okumalarını, pehlivan öğrenciler olmalarını nasihat edip düşmanlarını iyi tanımalarını sağlamaktadır.²³²

Keça Kurda

Ey keçê rabe bixwîne da serbest her bijê
Zû ji xew tu ser hilîne bes bimîne bê mejê
Rencbera hundir ti wê tim rind û jêr û zane be
Bo te bêtir her divêtin xwendexwarê, paqijê
Wa hevalên te li her cî serbilind pêş ve diçin
Rabe serxwe ey keça kurd serbilind bimre tu jê
Ger bixwînê dê bidê xwendin tu ê hundir teva
Ger nexwînê kes ji bo me êş û derdan nakujê
Wa Cîgerxwîn xweş dinalê da ko jin pêş ve herin
Da bibêjin her bijê kurd her bijê kurd her bijê.²³³

Kürt Kızı

Ey kız, kalk oku, özgür yaşamak için!
Uykudan kaldır başını hemen, sadece beyinsizler kalsın.
İçerinin (evin) rehberi, sen hep iyi, zeki ve bilgili ol,
Senin için hep lazım olacak şey okumak ve pak olmaktır.

²³² Beşir Solmaz, "Cegerxwîn û Forklor Edebiyata Zarokan, "(Makale), Mardin, 2012, s. 3.

²³³ Cegerxwîn, "Agir û Pirûsk", s. 136.

Îşte arkadaşların her yerde başları dik, önde gidiyorlar,

Ayağa kalk ey Kürt kızı! Başı dik öl sen de.

Eğer okursan içerideki herkesi okutursun,

Eğer okumazsan kimse bizim için acı ve derdi öldürmez (çare olmaz).

Îşte Cegerxwîn kadınlar ileri gitsin diye iyi inliyor (Çok acı çekiyor, uğraşıyor.)

" Çok yaşa Kürt, çok yaşa Kürt, çok yaşa! " desinler diye.

Bu şiirde Cegerxwîn, Kürt kızlarına seslenip yine okumalarını, özgür yaşamalarını istiyor; eğer okumazsanız akılsız kalacaksınız diye eklemeye bulunuyor. Sizin okumanız gerekli; eğer siz okumazsanız kimse bizim adımıza dert çekmez. Bilinçli olun, ilerleyin diyerek öğütler vermektedir.

Şêrîn

Ey keça kurd nû gihame tim dixwazim pêşveçûn

Doz û daxwaza me her dem tac û ala serxwebûn

Tim divê ko em bixwênin da nemênin jar û dil

Min nema êdî divêtin ev xeyal û qal û qîl

Paqijî karê me ye seydayê hundir her em in

Dayika Guhderz û Ristem kurd perest in dîlxem in

Ez ji xew rabûme ser xwe ev dema kar û xeba

Tim li ser ola Cigerxwîn canfîda me bo welêt. ²³⁴

Şirin

²³⁴ Cegerxwîn, "Agir û Pirûsk", s. 137.

Ey Kürt kızı! Yeni (taze) yetişmişim ilerlemek istiyorum

İsteğimiz ve davamız her zaman bağımsızlık bayrağı ve tacıdır

Fakir ve esir kalmamak için her zaman okumalıyız

Arık bu kavga, bu hayal ve bu gürültü gerekli değil bana (?)

Temizlik bizim işimiz; evin hocası hep biziz

Zeki anne, Kürt Rüstem, hemşire ve gönlü gamlıyız

Ben uykudan kalktım ayağa, bu iş ve çalışma dönemidir

Daima Cegerxwîn'in dini üzerine fedaiyim vatanım için

Cegerxwîn, bu şiirde Kürt kızlarına öğütte bulunup ilerlememiz gerek; davamız, vatanın bağımsızlık bayrağıdır; fakat zayıf ve esir kalmamamız için okumamız gerekir diyor. Yine okumayı tavsiye edip uykudan uyandım, siz de uyanın demektedir.²³⁵

2.6. QEDRÎ CAN (ABDULQADİR EZÎZ CAN)

2.6.1. Qedrî Can'ın Hayatı ve Eserleri (1911 - 1972)

Asıl adı Abdulqadir Ezîz Can olan Qedrî Can 1911 yılında Mardin'in Dêrîk ilçesinden olup annesinin adı Ayşe'dir. İlkokul ve ortaokulu Mardin'de okuyan Qedrî Can öğretmenlik eğitimi için " Konya'ya Dar el - Mûallimîn"e gider; ancak bazı siyasi sebeplerden ötürü eğitimini tamamlayamaz, iki yıl okuduktan sonra henüz on yedi yaşındayken Suriye'ye geçer. Qedrî Can; Amûdê, Qamışlı ve Şam'da " Taxa Kurdan (Kürt Mahallesi)" ve çevresinde öğretmenlik yapar, sonrasında eğitim bakanlığında yönetici olarak çalışır. 1939 yılında Nilüfer Hanım'la evlenen Qedrî Can, iki erkek (Şêrîn, Serwer) ve bir kız (Mizgîn) babasıdır.²³⁶

Qedrîcan 1957 temmuzunda bir grup Kürt genci ile birlikte Moskova'da düzenlenen " 6. Dünya Gençlik Şenliği "ne katılır, o sıralarda orada bulunan Mela

²³⁵ Solmaz, "Cegerxwîn û Forklora Edebiyata Zarokan"(Makale), s. 5.

²³⁶ Çetin, Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi, s. 64.

Mustafa Barzani ile görüşür ve " Serdarê Kurdan Berzanî (Kürt Komutan Barzanî) " isimli şiirini ona hediye eder. 1958'de Barzani Irak'a döndükten sonra Bağdat'ta tekrar onunla görüşürler. Bu görüşmede de ona bir " hoş geldin mektubu " niteliğinde bir mektup takdim eder, Hêwa ve Azadî dergilerinde " Şêr Hat Welat (Aslan Yurda Geldi) " isimli şiirini yayımlar. Qedrî Can, 1972 yılında Şam'da hayatını kaybetmiştir ve Kürt Mahallesi'nde (Taxa Kurdan) bulunan Şêx Xalidê Neqşebendî Mezarlığında defnedilmiştir.²³⁷

2.6.2. Qedrî Can'ın Kürt Edebiyatındaki Yeri

Qedrî Can, Hawar dergisinin ilk sayısında " Hawar Hebe Gazî li Dû ye (Hawar Varsa Çağrı Peşindedir/ Peşinden gelir.) başlığı ile bir yazı yazmıştır. 1936'da " Rêya Teze (Yeni Yol) " adında bir şiir yayınlamıştır. Edib Nadir'e göre bu şiir Kürt tarihinde, Kürt töresi içinde ilk " özgür ve modern " şiirdir. Bu şiir Kürt töresinde yeni bir merhaledir: Kürt şiirini hem şekil ve içerik yönden modernleştirme hem de klasik ve modern şiir arasında bir virgül olma yönünden etkilemiştir. Klasik ve modern dönemi birbirine yaklaştırmış ve her iki dönemin yöntemini de içinde barındırmıştır.²³⁸

Qedrî Can yazılarını genellikle Suriye ve Lübnan'da çıkan Hawar, Ronahî, Roja Nû gibi dergilerde, bazılarını Irak'taki Hêwa ve Gelawêj dergilerinde bazılarını ise Azadî gazetesinde yayınlamıştır. Şiir ve öykülerinin yanı sıra " Silêman Bedirxan, Gelo Ne Wisa Ne (Öyle Değiller mi, Bihara Dêrikê (Dêrik'in Baharı), Şîna Xalê Min (Dayımın Yası), Inkîlaba Sor (Kızıl Devrim), Yaney Serkewtin " gibi birkaç makalesi Hawar, Ronahî ve Roja Nû da yayınlanmıştır.

Qedrî Can şiir, öykü ve makalelerinin yanı sıra çeviri de yapmıştır. Kürtçe yazılan ilk roman " Şivanê Kurd'un (Kürt Çoban) bazı bölümlerinin çevirisini de yapmıştır. Ayrıca Mısırlı yazar Mustafa Lütfü Menfelûtî'nin " Tayek Porê Spî (Bir Tel Beyaz Saç) adlı öyküsünü Kürtçeye çevirmiştir. Rus yazar Grigori Petrov'un Beyaz Zambaklar Ülkesinde " isimli kitabını Dr. Ahmed Nafîz'in isteği üzerine Kürtçeye çevirmiş ve Roja Nû gazetesinde bölümler halinde yayınlamıştır.²³⁹

²³⁷ Rênas Jiyan, **Qedrî Can Hemû Berhemên Wî**, Belkî Yayınları, Aralık 2009, İstanbul, s. 1.

²³⁸ Çetin, **Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi**, s. 65.

²³⁹ Çetin, **Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi**, s. 65.

Qedrî Can'ın, uluslararası bir bakış açısıyla yazdığı şiirlerde Mayakovski ve Nazım Hikmet'in gözlemlemek mümkün.²⁴⁰ Psikolojik ve hissel yönü ağır basan Qedrî Can'ın şiirlerinde konu olarak genellikle Kürt'lerin başından geçen olaylar, onlarla ilgili gelişmeler, okul çocukları ve onların yaşam dünyası anlatılmaktadır. Öykülerinde ise hatıralar ve geçmiş zaman öğeleri ağır basmaktadır. " Çocukluk Anıları, Kan Kardeşleri, Hayal ve Hortlak, Berhawayên Kurdî " bazı öykülerindendir. Öykülerinde; sıcak, günlük siyasi gelişmelere uzak durmaktadır; bu yönüyle şiirlerindeki içerik öykülerinde pek görünmez.²⁴¹ Qedrî Can edebi çalışmalarında modern ve yenilikçi bir tarz yakalamış, Kürt edebiyatının kendine has şahsiyetlerinden biri olmuştur.²⁴² Ayrıca Qedrî Can anı, şiir ve hikayelerinde Kürt gençlerine seslenmekte, kibir uykusundan uyanıp okur olmaları ve birlik içerisinde el ele verip özgürlük yolunda çalışmalarını öğütlemiştir.²⁴³

2.6.2.1. Qedrî Can ve Modern Hikaye

Qedrî Can, Kürt edebiyatına birçok alanında olduğu gibi modern öykü yazılarıyla da katkı sağlamıştır. Qedrî Can, Hawar dergisinin yedi sayısında modern öykü yazmıştır:

- Hawar Hebe Gazî Li Dû Ye, Hawar, sayı: 1, 1932
- Gundê Nûava, Hawar, sayı: 2, 1932
- Besreka Zêrîn, Hawar, sayı: 5
- Hêva Çardeşevî, Hawar, sayı: 6, 1932
- Sond, Hawar, sayı: 33, 1942
- Guneh, Hawar, sayı: 39, 1943
- Rojên Derbasbûyî, Hawar, sayı: 52, 1944.²⁴⁴

²⁴⁰ Temo, **Kürt Şiir Antolojisi**, s. 1430.

²⁴¹ Çetin, **Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi**, s.66.

²⁴² Reşan, **Navdarên Kurd - Kurdish Notables - Kürt Ünlüleri**, s. 178.

²⁴³ Qanatê Kurdo, **Tarîxa Edebîyata Kurdî**, Weşanên Lîs, Amed, 2019, s. 215.

²⁴⁴ Kurdo, **Tarîxa Edebîyata Kurdî**, s. 215, 216.

2.6.2.2. Qedrî Can'ın Hawar Dergisindeki Yazılarında Folklorik Unsurlar

Hawar Hebe Gazî li Dû Ye (İmdat Çılgığı Varsa Çağrı Peşindedir):

1932'de Hawar dergisinin birinci sayısında yayınlanan bu hikayenin kahramanı bizzat hikayenin anlatıcısıdır. Kahraman, soğuk ve karlı bir kış gecesi yolda yürümektedir, nerede olduğunu bilmemektedir. Sonra bir ses duyar, oğlu ona seslenmektedir, uykusundan uyanır, bakar ki kendi evinde ve çocuklarının arasındadır, bu onu mutlu eder; fakat oğlu ondan şikayetçidir ve " Rom'lar evimizi yaktıklarında sen neredeydin? Biz gençler birlik olup ülkemizi inşa ediyorduk, sonra rüyamda sıkıntıda olduğunu ve imdatta bulunduğunu gördüm; bu yüzden ben de dağ ve yaylalar geçip çılgılığına geldim." der. Hikaye bir şiir ile biter ve hem bu şiir hem de hikaye bize " vatan inşa etmek için çalışmanın gerekliliği " mesajını verir. Küçük yaşta Türkiye'den çıkıp Suriye'ye yerleşmek zorunda kalan yazarın hikayesinde gurbette olma, özgürlük, birlik gibi ifadeler öne çıkar. Bu hikayede, Kürt toplumu içerisindeki bir geleneğe, bir inanca dikkat çekilmeye çalışılmıştır: Bir kişinin arkadaşı, dostu sıkıntıda ise ona muhakkak yardıma gidilir. " Hawar ve gazî " kelimeleri eş anlama gelecek şekilde kullanılsalar da " imdat " anlamının yanı sıra " yardıma çağırma " anlamında da kullanılmıştır. Kürt toplumunda bu çılgılık karşısında sessiz kalan kişi ayıplanır, kınanır. Gencin babasına: " Bavo, gava ko romo welatê me dişewitand tu hê li ku bûyî? (Rom'lar vatanımızı yaktıklarında neredeydin? " böyle bir selzeniştir. Babanın kötü durumda olması ve oğlunun imdat çılgılığına karşılık verememesi de bir diğer husustur.²⁴⁵

Gundê Nûava (Yeni İnşa Edilmiş Köy): 1932'de Hawar dergisinin ikinci sayısında yayınlanan deneme türündeki bu yazı, yaşadığı köyün tasviriyle başlamakta, arkadaş ve dostlarına olan inancı ve vatanına olan özlem ile devam etmektedir. " Kula welat çima holê giran û ji bîr nabe? (Vatan yarası / derdi neden bu kadar ağırdır ve unutulmamaktadır? " sorusu ön plana çıkmaktadır. Yaşadığı ve özlem duyduğu toprakların bağından bahçesinden ve içlerinde öten serçenin sesine hayran kaldığından bahsetmektedir. Konuşmanın sonunda serçeyi konuşturmakta " Xweyî bin li gundê Nûava! Gundê we; mizgîn û hawara bajarê we! [Yeni inşa edilmiş köye sahip çıkın! Köyünüz, şehrinizin (muhtemelen inşa edilecek yeni bir ülkeye işaretler.) çılgılığı ve müjdeleyicisidir.] " Kürt toplumunda insani ilişkiler oldukça yoğundur ve etkileşim

²⁴⁵ Öçal, "Di Çîrokên Qedrî Can de Hêmayên Folklorîk", s. 3.

önemlidir; bu yüzden özellikle köylerde tüm köylülerin oturp sohbet ettikleri, dertlerini paylaştıkları bir yer vardır. Anlatıcı dert ve sıkıntılarından bahsetmek için folklorik ifadeler kullanmıştır. “Hela hun werin hundirê min verojin, dilê min jê derînin û bi kêreke tûj çînî çînî bikin. (Hele gelin içimi oyun, kalbimi içinden çıkarın ve keskin bir bıçakla lime lime edin.) ” anlatıcı da burada içini açmakta ve derdinin okurlara iletmektedir.²⁴⁶

Bihara Dêrîkê (Dêrîk 'in Baharı): Hawar dergisinin 13. sayısında (1932) yayınlanan anı niteliğindeki bu yazı Dêrîk'in tasviriyle başlamaktadır. Anlatıcı öğrencilik yıllarına gider, Dêrîk'in bağ ve bahçelerinden, doğasından bahsederken hocası Arif Ebas Beg'in nasihatleri ile vermek istediği mesajları verir. Bu nasihatlerin içerisinde kısa bir öyküden bahsedilmekte ve birlik mesajı verilmektedir. Eğer birlik olursak kimse bizi yıkamaz; ama ayrı ayrı hareket edersek kaybedeceğimizi bize iletir. “ pala xwe dayê û berê xwe dayê (sırtını yaslamak ve yönünü / yüzünü dönmek) ” burada kullanılan iki deyimdir ve özlediği, çocukluğunu geçirdiği Derik'ten bahsederken yaşadığı yeri somutlaştırmaktadır.²⁴⁷

Besreka Zêrî: 1932'de Hawar dergisinin beşinci sayısında yayınlanan hikaye Qedrî Can tarafından Qedrî Beg'e ithaf edilmiştir. Bu hikaye Qedrî Can'ın, dönemin hikaye kıstaslarına uyan ilk hikayesidir. İki aşiret arasındaki rekabet, bunlar arasında filiz veren Metinan Burcu Mîrî Mîrzo ile Besreka Zêrîn Mîrî Meks'in kızı " Pîroz " aralarındaki aşk ve aşiretler arasındaki çatışmaların aşka engel olması anlatılmaktadır. Folklorik bir hikayenin, modern bir hikayeye ilham olması, temel olması açısından önemlidir; zira hikayeye konu olan efsane Dêrîk'te geçen tarihi bir olaya dayanmaktadır ve çatışmaların yaşandığı bölge " Qoto ve Mekso " isimli iki dağın olduğu yerdedir. " Bîr dibirin, çavên wî bûbûn wek kodikek xwîn, mûwên wî gijgijî (bûn), bûye kelemek û ketûye çavê me, bi kotekî jê stendin, min hetanî vê gavê qehra tu kesî nekişandîye, Xwedê mezin e ji me re, bi bongî, desthilanîn mifta xêrê ye, ne parîyê daqurtinê ye, cila bênamûsîyê (li xwekirin), histûyê wî di bin wî ve kim, di ber

²⁴⁶ Öçal, " Di Çîrokên Qedrî Can de Hêmayên Folklorîk", s. 3.

²⁴⁷ Öçal, "Di Çîrokên Qedrî Can de Hêmayên Folklorîk", s. 4.

lingan de çûn, ketin ber hev, dilê wê çargopal lêdixist, felekê berê xwe jê guherîbû... " gibi halk arasında kullanılan birçok deyim ve atasözü bu hikayede yer almaktadır.²⁴⁸

Derik bölgesinde meşhur olan " Şewlê Mezrayî " isimli bir destanın kahramanı olan Şewlo, aynı zamanda bu hikayede Qedrî Can'ın hikaye kahramanlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hêva Çardeşevî (On Dördüncü Gecenin Ay'ı): 1932 yılında Hawar dergisinin 6. sayısında yayınlanan psikolojik bir hikayedir. Anlatıcı ve Ay, başrolü paylaşan iki kahramandır. Anlatıcı gerçek ve hayal arasında gidip gelir, olağandışı şeyler görür: Soğukta donmak üzeredir; fakat aniden deniz içerisinde ateş ortasında kalır; fakat bu illizyondur ve ateş olarak görünen şey aslında yanında duran Ay'dır. Ay ile konuşur ve ay onu donmaktan kurtardığı için karşılık beklemektedir. " Çardê şevê (on dördüncü gece) " "... wek hêva çarde ye (on dördüncü Ay gibi) ". Burada halk arasındaki bir benzetmeye, güzellik tarifine dikkat çekilmiştir. Güzel olan bir kızı bahsedilirken ayın on dördüncü gecesini yuvarlak ve belirgin olan ayın güzelliğiyle ilişkilendirilir ve kızın güzelliği bu şekilde tasvir edilir.²⁴⁹

Guneş: 1942 yılında Hawar dergisinin 39. sayısında anı türünde yazılmıştır. Burada başa gelen kötü olaylara (arkadaşının ölümüne sebep olma ve bundan duyulan üzüntü) batıl inançlarla yorumlanmakta, " Bîrxêr " denilen bir mağarada cadı, peri ve cinler yaşamakta, halk arasındaki bu tür inanışlardan bahsederek folklorik unsurlar üzerinde durulmaktadır. Yine cin korkusu yaşayan Cemo'nun Şeyh Sedeqe'nin yanına gidip hastalığı tedavi ettirmek istenmesi de halk arasındaki batıl inanca örnektir. "...ruhê min bawî bûbû (ruhum romanitma olmuş.). Dilê min kufik û zingar girtibû (kalbim küf ve pas tutmuştu)..." gibi ifadeler halk arasında, soyut bir durumu somutlaştırma açısından önemlidir.²⁵⁰

Rojên Derbasbûyî (Geçmiş Günler): 1943 yılında Hawar dergisinin 52. sayısında yayınlanan anı türünde bir yazıdır. Burada çok belirgin olmayan bir zaman akışı vardır: Anlatıcı arkadaşlarıyla vedalaşır ve Amûdê şehrinden çıkıp Eyndîwer

²⁴⁸ Öçal, "Di Çîrokên Qedrî Can de Hêmayên Folklorîk", s. 5.

²⁴⁹ Öçal, "Di Çîrokên Qedrî Can de Hêmayên Folklorîk", s. 6.

²⁵⁰ Öçal, "Di Çîrokên Qedrî Can de Hêmayên Folklorîk", s. 6.

şehrine gider. Anlatıcıyı kör bir köpek ısırıştır ve amacı tedavi olmaktır. Anlatıcı; Cudi Dağı, Dicle ve Bırca Belek'i anımsar ve vatana olan özlemini dile getirir.²⁵¹

2.6.2.3. Qedrî Can'ın Ronahî Dergisindeki Yazılarında Folklorik Unsurlar

Gulçîn: 1943 yılında Ronahî dergisinin 16. sayısında yayınlanan hikaye türünde bir yazıdır. Babası tarafından, sevmediği bir kişi ile zorla evlendirilmek istenen Gülçîn isimli genç bir kızın, sığındığı şeyh olarak bilinen biri tarafından istismara uğramasını ve sonunda zehirlenerek öldürülmesini konu alır. Burada ruhi ve fiziki tasvirlerle toplum içerisindeki şahıslar gözler önüne serilirken toplumdaki batıl inançlar modern ifadelerle aktarılır. Hikaye; isteme tatlısı, nişan, çok eşlilik, aşiret içi çelişkiler, sihir yapan kadınlar gibi dönemin özelliklerini ortaya koyan bir nitelik taşımaktadır.²⁵²

Nêçîra Berazan (Domuz Avı): 1945 yılında Ronahî dergisinin 28. sayısında yayınlanan hikaye türünde bir yazıdır. Hikayenin kahramanı anlatıcıdır ve Dêrîk dağlarında arkadaşlarıyla domuz avına çıkmaktadırlar. Yağmur yağmakta sonra kara dönüşmekte ve sığınacak yer bulamamaktadırlar. Bu arada leş kartalı onu kanatları üzerine alır ve kurtarır. Birden uyanır, rüya olduğunu anlar ve soğuk aldığını fark eder. Anlatıcı ve arkadaşları her türlü hava olayı ile karşılaşmışlardır. (güneşli, yağmurlu, rüzgarlı, bulutlu, karlı, gece, gündüz...) anlatıcı dindar biridir ve " Xocê Xizir (Hızır Hoca)'nın onun kurtaracağına inanmıştır ve bu inanç Kürt toplumunda dini ve folklorik bir efsane unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. " Teyr (kartal) ", halk hikayelerinde insanları alıp götüren, kurtaran bir figürdür; fakat leş yiyen kartal figürü de vardır ki olumsuzluğu, kötülüğü ve ölümü simgeler.²⁵³

Sehên Zozanan (Yayla Köpekleri): 1943 yılında Ronahî dergisinin 14. sayısında yayınlanan hikaye türünde bir yazıdır. Bu hikaye klasik halk anlatımı örneğidir ve duyulan bir hikayenin nakledilmesi yoluyla kaleme alınmıştır. Bu hikayenin başkahramanı Kurdistan yaylalarının kurt boğan köpektir (kuçîkê gurxenêq). Hikayede o dönemin ticaret ve ekonomi hayatı anlatılır. Hikayede dönemin sosyal

²⁵¹ Öçal, "Di Çîrokên Qedrî Can de Hêmayên Folklorîk", s. 6.

²⁵² Öçal, "Di Çîrokên Qedrî Can de Hêmayên Folklorîk", s. 7.

²⁵³ Öçal, "Di Çîrokên Qedrî Can de Hêmayên Folklorîk", s. 8.

hayatına özgü adetleri görmek mümkün: misafire kuzu kesme, sürüyü korumak için köpek besleme, hayvancılık...

2.6.2.4. Qedrî Can'ın Roja Nû Dergisindeki Yazılarında Folklorik Unsurlar

Serencam: 1943 yılında Roja Nû gazetesinin ikinci sayısında yayınlanan anı türünde bir yazıdır. Anlatıcı burada kardeşi Fethi'nin ölümüne sebep olmasından bahsedip anılarını anlatmakta ve bu olayın kendisini dile getirmektedir. Bunları anlatırken de Kürt toplumun bazı özelliklerini dile getirmekte, toplumun ayırt edici bazı özelliklerini gözler önüne sermektedir.

Muhra Suleyman (Hz. Süleyman'ın Mührü): 1944 yılında Roja Nû gazetesinin 39. sayısında yayınlanan hikaye türünde bir yazıdır. Olağanüstülüğe dayanan efsanevi nitelik taşıyan bir hikayedir ve kahraman yine anlatıcıdır. Peygamber ve kral olan Hz. Süleyman üzerine yazılan bu hikayede kahraman yolda giderken yerde bir şey bulur alır, dokunur; bunun üzerine içinden eli kılıçlı iki dev çıkar ve kahramana sorar: " Dünyayı han mı yapalım, harap mı? " Kahraman bunun üzerine Hz. Süleyman'ın yanına gider ve baykuş ile guguk kuşunun mahkeme edildiğine şahit olur. Sonrasında kahraman, oğlunun ağlamasıyla uyanır ve her şeyin bir rüya olduğunu görür. Sonrasında rüyada gördüğü şeylere gerçek hayatta da rastladığından bahseder: " Hingî ji ser dîwarê xerabeyekî, dengê kundekî dihat... di newaleke kûr de jî, pepûkek hezîn hezîn dinalîya...(Yıkılmış bir duvarın üstünden baykuş sesi geliyordu... Derin bir ovada ise bir guguk kuşu hazine hazine inliyordu...) " Kürt folkloründe guguk kuşu (pepûk) " yas (şîn)"ı temsil eder, baykuş ise uğursuzluk sembolüdür ve okuduğu (öttüğü) insan üzerinden uğursuzluk eksik olmaz. Baykuş haksızlık edendir, pepûk (guguk kuşu) ise zavallıdır ve baykuştan şikâyetçidir. Hz. Süleyman ise İslam dini için önemli bir isimdir ve Kuran'da ismi geçer; bu yüzden toplumdaki inancı bize gösterir. " Dev " figürü Kürt masallarında bazen kahramanlara yardım eden iyiliği temsil eder; bazen de kötüdür. Hz. Süleyman'ın cinleri ise ona her zaman yardım eder ve iyiliği temsil eder.²⁵⁴

²⁵⁴ Öçal, "Di Çîrokên Qedrî Can de Hêmayên Folklorîk", s. 8.

2.6.2.5. Rovîyê Xapînok (Yalancı Tilki):

Xwendina Kurdî (Kûrtçe Okuma) isimli eserde yer alan bu halk hikayesi diğer hikayeler gibi topluma mesaj vermektedir ve bir defa kaldırılan birinin ikinci defa kandırılmayacağından bahseder. Halk edebiyatında tilki, yalancılığı, kandırmayı temsil ederken keklik ve ferûk (yumurta yapma olgunluğuna gelmemiş tavuk) kandırılanı temsil eder ve bir defa kandırıldıktan sonra birbirlerini uyarır ve aynı hataya düşmezler.²⁵⁵

2.6.2.6. Qedrî Can'ın Hikâyelerinde " Köpek " Ögesi

" Köpek " ifadesi günlük hayatta genel olarak olumsuz durumlar ve benzetmeleri anlatan ifadelerde hakaret, açlık, fakirlik, yalnızlık, rezillik ve daha buna benzer birçok durumu ifade etmek için kullanılır.²⁵⁶

Qedrî Can'da köpek, bazen de kan kardeşini elinden alan katil olarak karşımıza çıkmaktadır. " Sond " isimli hatıra niteliğindeki hikayesinde anlatıcı ile " Sındık " isimli bir kan kardeşi vardır ve aynı okula gitmektedirler. Bir gün okul dönüşü eli sopalı birkaç kişiden kaçan bir köpek üzerlerine saldırır ve onu korumak isteyen Sındık'ı ısırır. Anlatıcı, günlerce bekler; fakat arkadaşı okula gelmez. Sonrasında öğrenir ki kan kardeşini ısıran köpek kuduzdur ve Sındık hayatını kaybetmiştir. Anlatıcı, yıllar sonra bile Sındık ile kan kardeşi olmak için kestiği parmağın izine her baktığında o olay ve Sındık aklına gelmekte, gözyaşlarına hakim olamamaktadır. Yara onun için hafıza; hafıza, kuduz bir köpek, köpek ise kırılmış ve darbe yemiş bir ömrü akla getirir. Bu durum " Sehên Zozanan (Yayla Köpekleri) " isimli öyküde değişir ve köpekler artık olumlu bir şekilde gösterilir. Sond isimli hikayede anlatıcıya sadece dişini gösteren köpek " Rojên Derbasbûyî " isimli hikayesinde onu baldırından ısırır. Bu öyküde kan kardeşi Sındık'a benzer biri de yoktur ve köpek sayısı üçtür. Anlatıcı, Sond'taki gibi küçük bir öğrenci değil; artık öğretmendir; öykü tarzı, anlatım, anı ve taşmış duygular Sond ile benzer nitelik taşımaktadır.²⁵⁷

" Rojên Derbasbûyî (Geçmiş Günler) "de doktor, köpek tarafından ısırılan öğretmeni tedavi için Amûdê şehrinden Enydîwer şehrine gönderir. Bu ayrılış onun

²⁵⁵ Öçal, "Di Çîrokên Qedrî Can de Hêmayên Folklorîk", s. 8.

²⁵⁶ Jiyan, Qedrî Can Hemû Berhemên Wî, s.7.

²⁵⁷ Jiyan, Qedrî Can Hemû Berhemên Wî, s. 10.

için hem Amûdê'de hem de Enyîwer'de rezilce, perişanca bir yaşama sebep olmuştur; zira hem hastalık hem de arkadaş ve dostlarından uzak kalma onun için kötü bir dönemdir.

Kronolojik olarak " Sehên Zozanan " isimli öyküsüne baktığımızda Qedrî Can ve köpekler artık barışmışlar, birbirlerini sevmişlerdir ve yazar artık köpekleri iyi bir şekilde yorumlamakta, onları direkt öykünün karhamı yapmaktadır. Bu öyküdeki köpek unsuru da bellekten uzak değildir. Hatıralardan bahseder, tekrar bugüne döner, geçmiş ile bugünü bağlar ve öyküyü bitirir. Bu öykünün köpekleri diğer köpeklerden farklıdır ve iyidirler; bu yüzden anlatıcı onlara yardımcı olmaktadır. Burada köpek tarafından ısırılan, yaralanan kimse yoktur; aksine yaralanan köpektir, zor durumda olan ve kahraman rolünü üstlenen köpeğin kendisidir. Tabii bu anlatıcının - Qedrî Can'ın - yaralı ve perişan olmadığı anlamına gelmemektedir.²⁵⁸

Qedrî Can'ın öykülerinde köpek unsuru ya da köpek gibi rezil, perişan olma " Sehên Zozanan (Yayla Köpekleri) ile bitmemekte, " Nêçîra Berazan (Domuz Avı) isimli öyküde köpekleşme, köpek gibi rezil olma devam etmekte, birkaç köpeğin havlaması ve inlemesi duyulmaktadır. Öykünün son bölümlerinde anlatıcı kahraman gözlerini açtığı anda okuyucu av, domuz, köpek ve fırtına ... bunların hepsi ağır bir hastalıktan kaynaklı kabustan başka bir şey değildir. Sonrasında kahraman iyileşir ve kendine gelir. Bu öyküde köpekler parça parça olur, ölür ve ortadan kaybolur. Bu öyküden sonra Qadrî Can artık köpeklerden vazgeçmiştir; fakat rezilliği, perişanlığı bitmiş değildir.²⁵⁹

2.6.2.7. Qedrî Can ve Modern Kürt Şiiri

Avrupa'da serbest şiir 19. yy.da Baudelair, Novalis, Lautreamont ve Rimbaud gibi şairlerle başlayıp 20. yy.da yaygınlaşmıştır; fakat modern Kürt şiiri ancak 20. yy.ın ortalarına doğru Mîr Celadet Alî Bedirxan, Qedrî Can ve Goran ile örneklerini vermiştir. 1940'lar Kürtçenin Kurmancî lehçesi için çok önemlidir; zira Eylül 1941'de Hawar dergisinin 32. sayısında yayınlanan Celadet Bedirxan'ın ilk modern kurmanci şiir " Bilûra Min (Kavalım) " şiiri ile 1944'te Ronahî dergisinin 26. sayısında

²⁵⁸ Jiyan, **Qedrî Can Hemû Berhemên Wî**, s. 11.

²⁵⁹ Jiyan, **Qedrî Can Hemû Berhemên Wî**, s. 14,15.

yayınlanan Qedrî Can'ın " Rêya Taze " şiiri modern Kürt şiirinin ilk örnekleridir. Bu yönüyle Qedrî Can modern Kürt şiirinin en önemli isimlerinden biridir.²⁶⁰

Bilûra Min

Bilûra min a şîrîn
Tu di sariya sibehê
Û hingûra êvarê de
Hevalê bêhevalan,
Destbirayê şivan û dîlketiyan î.

Dengê te
Hêstirên dilên xemgîran,
Silava ji hev-veqetiyên,
Girîn û zarîna dîlketiyan
Tîne bîra min.
Bilûra min tu î,
Xemrevîna terkeserên dinyayê!

Dengê bilûra min,
Çiya û zozanên bilind,
Kaniyên bi gul û rihan dorgirtî,
Guhê şkeft û serê zinaran
Guhdarên te ne!
Û sira bayê xerbî
Te di nav pelên darê de digêrîne.

Bilûra min, were emê
Bi wî çiyayê bilind re
Bi hewa kevin,
Û bibin cîranê bayên xurt
Û hevalê kîmtên wan
Yên bi mij û dûman,

²⁶⁰ Jiyan, **Qedrî Can Hemû Berhemên Wî**, s. 24, 25.

Û tê de dengê xwe berdîn,
Û zarîna dengê me
Bikeve nav kortal û geliyan
Û bêcaniya erdên jêrîn
Bihejîne;
Û pêlên ava heftreng
Ên xemzebaz
Nalîna me bigehîne
Deşta Sirûç û Diyarbêkrê;
Û beriya mêrxasên Berazan;
Û kalîna berxan
Tev şehîna hespan
Li me vegeirînin.²⁶¹
Bilûra min, binêre û bibihîze!
Roj çû ava,
Stêra êvarê bû geş,
Kolosên çîyan ên gewr
Û hewraniyên wan ên sor û zêrîn
Bûne çûn;
Û pêlên ava şevê ên reş
Ketine deşt û newalan
Heta rûyê gir û kepezan.
Di qeraca de
Kevir piyê şevgera dixapînin
Û bêdengiya şevê de
Pêjna lingên mêrxasan tê.
Bilûra min,
Dengê xwe berde!
Dinya, mîna zarokekî berşîr,
Ket dergûşa xwe;

²⁶¹ [http: // kurtyazarlar.blogspot.com](http://kurtyazarlar.blogspot.com).

Dengê xwe berde, bilûra min,
Û jê re bilorîne,
Xema wê birevîne!
Bilûra min tu î.

Xemrevîna terkeserên dinyayê;
Û li rohelatî
Dema ko dinya hişyar dibe
Ji xew radibe
Ji me re
Strana azadî û serbestiya
Kurdistanê
Binehwirîne,
Û dengê wê stranê, bila,
Mîna tîrêjên rojê ên pak û zêrîn
Bikeve nav dil û guhên me.
Bilûra min,
Tu î xemrevîna dilketiyên welêt.²⁶²

M îr Celadet Alî Bedirxan (Hawar, 32. sayı, Eylül 1941, Şam)

Qedrî Can'ın şiirlerini iki döneme ayırabiliriz: birincisi 1932'den 1942'ye kadar devam ettiğini söyleyebiliriz. Bu dönemde şiirlerini hece ölçüsüyle yazmış, milli şiirin tesirinde kalmış ve şair Cegerxwîn'den etkilenmiştir. İkinci dönem ise 1942'de başlamış, Begê Axir Zeman (Ahir Zamanın Beyi) şiiri ile serbest tarzda yazmaya başlamıştır.²⁶³ İki yıl sonra 1944'te yayınlanan " Rêya Taze " şiiri Kürtçenin Kurmancî lehçesi için milattır; zira şekil, ahenk ve tema yönünden tamamıyla modernidir.²⁶⁴

²⁶² <http://kurtyazarlar.blogspot.com>

²⁶³ Ergün, "Edebiyata Kurdî ya Nûjen (Modern Kürt Edebiyatı) Ders Notları", s. 22.

²⁶⁴ Jiyan, "Qedrî Can Hemû Berhemên Wî", s. 26.

Rêya Taze

Ew perdeya reş tarî,
Ko ji şevên reş diyarî,
Min...
Ji rûyê xwe kişand...
Li ber çavê xwe çirand..
Û avêt..
Avêt paş sed çiyayî..
Nava hezar deryayî
Min, gemara guhê xwe bi zemzemeke nûh şûşt;
Û mîqrobên canê xwe bi dermanekî nûh kuşt..²⁶⁵

* * *

Ew zingara di mejî,
Ko mejyê min dimijî
Min....
Bi kêrikê xeritand
Û bi agir şewitand
Û paqij kir...
Paqij kir jê serê xwe
Min avêt ji derê xwe
Di çavekî bêperde, bi guhekî bêgamar
Didim ser rêke taze, bi mejîkî bê zingar...

*

*

*

Ew kufika tifêlî,
Ko di dil da diçêrî,
Min....
Ji kokê de rakir..

²⁶⁵ Jiyan, "Qedrî Can Hemû Berhemên Wî", s. 113.

Hêlîna wê xera kir...

Û belav kir...

Li rojên derbas bûyî, li rastiye kevnare;

Li hevalên ne hemrah, cara paşîn selav kir;

.....

* * *

Min ew pelên rizyayî, ji deftera xwe çirand,

Di rûpelekî nû de, ayetên taze civand.

Êdî.....

Bi dîtina xwe,

Û bi bihîstina xwe..

Bi vîna xwe û bi mejî

Bi rêve-çûna xwe jî

Ez bûm însanekî nû, pîrestesê olek nû,

Û di bajarê dil de min ava kir holek nû..²⁶⁶

Qedrî Can (Ronahî dergisi, 26. sayı, 1944, Şam)

Qedrî Can'ın klasik şiirleri 1932'de; modernler ise 1942'de başlar. Qedrî Can, modern döneminde 10 şiir yazıp bunları Hawar dergisinde yayınlamıştır. Hawar haricinde Ronahî, Roja Nû, Hîwa ve Gelawêj dergilerinde de yazıları yayınlanmıştır. Qedrî Can, modern şiir yazdığı dönemlerde de bazen klasik tarzda şiirler yazmıştır. Klasik şiirde Cegerxwîn'in; modern tarzda ise Mîr Celadet Alî Bedirxan, Nazım Hikmet ve Baudelaire'nin etkisi görülmektedir. Hikayelerinde görülen kişisel konular; şiirlerinde genel olarak toplumsaldır. Kişisel şiirler de kendi kişiliği değil; toplumdaki kişiler üzerine olan methiye ve mersiye tarzıdır. Mersiye (şîn-name) tarzında olanlar " Berdêlk, Tabûta Bixwîn (Abdurrahmanê Garisî üzerine), Şîn (Mihemedê Seyda üzerine), Şîna Pêşiwa Qazî Mihemed (Qazî Mihemed üzerine) "; methiye tarzında

²⁶⁶ Jiyan, **Qedrî Can Hemû Berhemên Wî**, s. 114, 115.

olanlar " Cegerxwîn (Cegerxwîn üzerine), Şêr Welat Berzanî Hat (M.M. Barzanî üzerine) " isimli şiirlerdir.²⁶⁷

Qedrî Can, hikayeleriyle kişisel durumu; şiirleriyle ise Kürt milletinin durumu üzerinde durmaktadır; bu yüzden Qedrî Can, hem kişisel hem de toplumsal bir yazardır. Qedrî Can'ın yaşadığı dönemde şiir, öyküden daha önde, daha çok değer gören bir türdür; bu yüzden toplumsal konuları şiirlerde; kişisel, kendisiyle ilgili konuları ise öykülerinde ele almıştır.

2.6.2.8. Qedrî Can'ın Şiirlerinde Fikir

Qedrî Can, şiirlerini genel olarak politik düşüncelerini iletmenin aracı olarak kullanmış, sosyalizmi güçlü bir şekilde savunmuş ve Moskova'yı sosyalistlerin haccı olarak görmüştür. Nitekim " Ez Dîçim Mosko (Moskova'ya Gidiyorum) " isimli şiirinde " Ez gihiştîm Mosko / Bi germîya dilê zahidê gihişte Hecê (Hacca ulaşmış bir sofunun kalbinin sıcaklığıyla Moskova'ya ulaştım) diyerek sosyalizme ve Moskova'ya bakışını dile getirmiştir. Bu şiirin yanı sıra " Cejna Oktoberê, Heyva Sor ve Li Zindanê Şoreşa Me " isimli şiirlerde ideolojik temalar oluşturmaktadır.²⁶⁸

Qedrî Can, şiirlerinde Kürt'lerin yaşadığı her parçayla ilgilenmekte, birini diğerinden ayırt etmemekte ve Kürt'lerin özgürlüğü için çabalamakta, onlara destek vermektedir. " Reşbelek " isimli bir şiiri Cizre gençleri için yazmıştır ve uzakta olsa da yakınlarındaymış gibi düşüncelerini istemiştir. Ayrıca Mela Mehmudê Barzanî Hareketini desteklemekte kahramanlığı ile ilgili şiirler yazmakta, yanı sıra " Niştîman Birîndar e " isimli bir şiir yazarak Irak Kürt'lerinin yaralarını ve acılarını dile getirmektedir. Konu İran Kürt'leri olunca " Şîna Pêşiwa Qazî Mihemed (Lider Qazî Muhammed'in Yası) " mersiye türündeki şiiriyle Qazî Mihemed'in asıldığı " Çarçıra Meydanı'nda " onunla asılmış hissiyle şiirini kaleme almıştır. Qedrî Can, şiirlerini politik bir silah gibi kullanmış ve fikirlerini şiirleri yoluyla dışa vurmuştur. O milliyetçidir ve şiirin millet üzerindeki etkisini bilmekte, özgürlüğe giden yolda şiiri iyi bir araç olarak kullanmaktadır. Qedrî Can, şahsi aşkı şiirlerinde ön planda tutmayıp vatan aşkını en önemli yerde tutmuş ve vatanına sevdalanmıştır. " Gula Sor (Kırmızı

²⁶⁷ Jiyan, **Qedrî Can Hemû Berhemên Wî**, s. 28, 29.

²⁶⁸ Jiyan, **Qedrî Can Hemû Berhemên Wî**, s. 29.

Gül) " isimli ahenk yönünden güçlü olan şiirinde sembolik olarak kırmızı gülün anlatımıyla vatana övgü ve sevgi dile getirilir. Öykülerinde anıyı, geçmişi işleyen Qedrî Can; şiirlerinde yarını, geleceği ön planda tutmuştur.²⁶⁹

2.7. PÎREMÊRD

2.7.1. Pîremêrd'in Hayatı ve Eserleri (1867 - 1950)

Pîremêrd 1867 yılında Silêmaniye'de dünyaya gelmiştir. 15 yaşında Süleymaniye şehrinin katibi olan²⁷⁰ ve asıl adı Tewfîq olan Pîremêrd'in babasının adı Mahmut Ağa, dedesinininki ise Hamza Ağa'dır. Çocukluğu burada geçen Pîremêrd altı yedi yaşlarında Mela Huseyn'in yanında Kuran eğitime başlar, kısa sürede eğitimini tamamlar ve medrese eğitimi almaya başlar. Kürtçe, Arapça ve Farsça eserleri okur, Arapça ve Farsçasını geliştirmek için Mela Muhammed'in yanında eğitim alır. Yanında hem medrese eğitimi tamamlar hem de Farsça ve Arapçasını ilerletir. Medrese eğitimi alırken birçok Arap, Fars ve Kürt şairin eserini de inceler ve bu alanda da kendisini geliştirir. Hacî Tewfîq öğrenciliği süresince birçok şehir ve medreseyi gezer, farklı dünya görüşlerini çeşitli hocalardan öğrenir. Hacî Qadirê Koyî, Nalî, Mehwî, Şêx Riza Talebanî ve Mewlewî gibi birçok ünlü şairin şiirlerini de okumuştur. Ayrıca öğrencilik yıllarında Sorani lehçesiyle birçok şiir yazmış ve kısa sürede ünlenmiştir.²⁷¹

Pîremêrd, 1882 ile 1895 yılları arasında devlet görevlisi olur.²⁷² 1882'de Süleymaniye'de nüfus katibi, 1886'da, Süleymaniye yakınlarındaki Şarbajêr bölgesinin adliyesinde başkatib, 1895'te Kerbela şehrinin savcı yardımcısı olur. 1898'de Şêx Mahmed'un babası Şêx Seîd ile Türkiye'ye, oradan da birlikte hacca giderler. 1891'de Şêx Ehmedê Xaneqîn ve şair Wefâî ile birlikte Türkiye'ye, İstanbul'a gidip yerleşirler. 1899'da padişahın fermanıyla Osmanlı Meclisinde meclis üyesi olur ve " Bey " derecesi verilir. Daha sonra İstanbul Üniversitesinde hukuk fakültesine kayıt yaptırır ve iyi bir derece ile mezun olup avukat olur. İstanbul'da bulunduğu yıllarda evlenir ve bir büro açar, yazmaya başlar, amacı dergi ve gazete çıkarmaktır.

²⁶⁹ Jiyan, **Qedrî Can Hemû Berhemên Wî**, s. 30, 31.

²⁷⁰ Memê Mala Hine, **Donzdeh iwariyên Merîwanê**, Weşanên Peywend, Stenbol, 2017, s. 4.

²⁷¹ Çetin, **Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi**, s. 61.

²⁷² Kurdo, **Tarixa Edebîyata Kurdî**, s. 346.

1908 yılında Kürt aydınları, Seyit Abdülkadir başkanlığında Kürt Teavün ve Terakki Cemiyetini kurar ve aynı isimle bir gazete çıkarmaya başlar. Pîremêrd de bu oluşumda yerini alır, gazetenin sahibi ve yayın işleri sorumlusu olur, şiirlerini de bu gazetede yayımlar. Pîremêrd, 1909 yılında Hakkari kaymakamı, 1918'de ise Amasya mutasarrıfı olur. Sonrasında iki oğlu ve karısını İstanbul'da bırakıp Süleymaniye'ye gider (Bazı kaynaklara göre Nejat ve Vedat isimli iki oğlunu yanına alıp gider.²⁷³). " Jîn " dergisi sorumlusu Huseyn Nazım, derginin sorumluluğunu Pîremêrd'e bırakır, Huseyn'in 1934'te ölümü üzerine de derginin yöneticisi olur, bir basımevi kiralayıp gazeteyi ömrünün sonuna kadar çıkarmaya devam eder.²⁷⁴ Pîremêrd 1926 ile 1950 yılları arasında " Jîn " ve " Jiyanewe " gazetelerinin yayın yönetmenliği görevini yürütmüş, birçok makale yazmış, folklorik birçok araştırma ve derleme yapmıştır.²⁷⁵

Pîremêrd'in Eserleri:

1. Mawlawî Kurd (Hewraman lehçesinden Sorani lehçesine tercüme. 1935)
2. Trajediya Mem û Zîn a Ehmedê Xanî, 1935.
3. Çîroka 12 Suwariyan ji Merîwanê, 1935
4. Xirmaî Kay Kon, Jiyan, 1936
5. Galte û Gep, Kürt folklorunden derlemeler, 1947
6. Kemançejen (Kemençeci), Türkçeden çeviri
7. Mewlana Xalîd Neqşebendî
8. Besaranî (Hewraman lehçesinden Sorani lehçesine tercüme)
9. Encamî Piyawî Bengkêş, Gelawêj, 1942
10. Zoremilî Milşikanîle Dûwaye, Gelawêj, 1942

²⁷³ Kaya, **Kürt Basını**, s. 127.

²⁷⁴ Çetin, **Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi**, s. 62.

²⁷⁵ Reşan, **Navdarên Kurd - Kurdish Notables - Kürt Ünlüleri**, s. 80.

11. Felsefey Kiçe Kurdek, Gelawêj, 1942

12. Mehmûd Axa, 1942 ²⁷⁶

2.7.2. Pîremêrd'in Kürt Edebiyatındaki Yeri

Pîremêrd, birçok yazısı ve şiirini Hawar dergisine göndermiş ve bunlar dergide yayınlanmıştır. 1926 - 1950 arası " Jiyanewe " ve " Jin " gazetelerinin sorumluluğunu yürütmüştür. Yazar Muhammed Resul Hewar, Pîremêrd'i sadece yayıncı, şair ve yazar olarak düşünmemekte, onu Lev Tolstoy ve Victor Hugo'nun seviyesinde görmektedir.

Pîremêrd, eserlerinde aşk, sevgi, doğa, mazlum milletler, özellikle Kürt halkının kurtuluşu üzerinde durmuş ve eserlerini dünya halklarına sunmuştur. Pîremêrd, erkeklerin sahip olduğu hakkın kadınlara da verilmesi gerektiğini eserlerinde belirtmiştir. Pîremêrd 1950 yılında, doğduğu şehir Süleymaniye'de hayata gözlerini yummuştur.²⁷⁷

Şiirlerinin büyük bir bölümü Kürtçe olmakla birlikte Farsça ve Türkçe şiirleri de vardır. Ayrıca hikaye de yazan Pîremêrd, Kürtçe tiyatro eseri yazan ilk Kürt yazarlardan biridir. Kürt şiirinde neo-klasizmin temsilcisi olduğu ve hikayelerinde folklorik temalar işleyen ilk Kürt hikayeci olduğu belirtilir. Jîn ve Jiyan gazetelerinde birçok folklorik Kürt ürünü yayımlamış, 6400 küsür Kürtçe atasözü ve deyiimi manzum olarak düzenlemiştir.²⁷⁸

2.8. REWŞEN BEDİRXAN

2.8.1. Rewşen Bedirxan'ın Hayatı ve Eserleri (1909 - 1992)

Rewşen Bedirxan 11 Temmuz 1909 yılında ailesi sürgündeyken Kayseri'de dünyaya gelmiştir. Salih Bedirxan'ın kızı olan Rewşen'in çocukluğu sürgünlerle geçmiştir: Kayseri'den İstanbul'a oradan da Şam'a... Şam'da Elteraqi Okulunda okul hayatı başlayan Rewşen Bedirxan 1924 yılında eğitim fakültesini bitirir ve Şam'da öğretmen olarak çalışmaya başlar. Ana dili Kürtçenin yanında Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca bilmektedir. Rewşen Hanım, 1929 yılında evlenmiştir; fakat

²⁷⁶ Çetin, *Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi*, s. 64..

²⁷⁷ Çetin, *Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi*, s. 63.

²⁷⁸ Kaya, *Kürt Basını*, s. 127.

evliliği 20 ay sürmüştür.²⁷⁹ 1934 yılında Suriye Kadınlar Birliğine üye olur ve 1944'te Suriyeli kadınları temsilen Dünya Kadınlar Kongresine katılır.²⁸⁰ 1935'te amcasının oğlu Mîr Celadet Alî Bedirxan ile evlenir. Rewşen Bedirxan, 1 Haziran 1992 tarihinde Suriye'nin Banyas şehrinde hayata gözlerini kapamıştır. Şêx Xalidê Neqşebendî Mezarlığında, hayat arkadaşı Mîr Celadet Alî Bedirxan'ın yanına defnedilmiştir.

Rewşen Bedirxan'ın Eserleri:

1. Bir Kadının Hatıraları (Türkçeden Arapçaya çeviridir. 1951)
2. Xeramî We Alamî ? (Hikaye, Türkçeden Arapçaya çeviridir. 1953)
3. Bir Öğretmen (3 kitap, Türkçeden Arapçaya çeviridir. 1954)
4. Kürt Töresinden Sayfalar (1954)
5. Kürt Halkının Namı (şiir, Kürtçeden Arapçaya çeviridir. 1954)
6. Mustafa Kemal Paşa'ya Mektup (Türkçeden Arapçaya çeviridir.)
7. Salih Bedirxan - Hatıralarım (Türkçeden Arapçaya çeviridir.)
8. El-red 'ala El-kosmopolîtiye, Mahmûd Şîniwî, (Türkçeden Arapçaya çeviridir.)
9. Babam Abdulhamit (II. Abdulhamit'in kızı Ayşe'nin yazısıdır. Kitap basılmamıştır.)
10. Anılarım (El yazması, basımı gerçekleştirilmemiştir.)²⁸¹

2.8.2. Rewşen Bedirxan'ın Kürt Edebiyatındaki Yeri

Rewşen Bedirxan, Hawar dergisinin 27. sayısında " Stûna Kebanîyan " başlığı ile yazmaya başlar ve kadınların etkinliklerini derginin sayfalarına yansıtır. Sadece iki

²⁷⁹ Çetin, **Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi**, s. 57.

²⁸⁰ Reşan, **Navdarên Kurd - Kurdish Notables - Kürt Ünlüleri**, s. 168.

²⁸¹ Çetin, **Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi**, s. 58.

yazısı Hawar dergisinde yayınlanmıştır. Ayrıca Rewşen Bedirxan, ilk Kürt kadın gazeteci olarak sayılabilir.

Rewşen Hanım, 1956 yılında Halep'te " Komela Zanistî û Alîkariya Kurd (Kürt Bilim ve Yardım Derneği)"un kurucuları arasında yer alır.²⁸² 1946'da bir okulda yönetici olur, 1947'de ise Suriye Radyosunda çocuk programı sunar, 1957 yılında ise Irak Kürdistan'ı temsilcisi olarak Atina'da konusu sömürgecilik karşıtlığı olan uluslararası bir konferansa katılır, Baas rejimi temsilcisinin tüm engellemelerine karşı Kürtçe bir makale sunar, bu makalenin Fransızca tercümesini de katılımcılara dağıtır.

283

2.9. QEDRÎ CEMÎLPAŞA (ZÎNAR SÎLOPÎ)

2.9.1. Qedrî Cemîlpaşa'nın Hayatı ve Eserleri (1891 - 1973)

Fuad Bey'in oğlu, Ekrem Cemîlpaşa'nın torunu olan Qedrî Cemîlpaşa 1891 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. Diyarbakır Askeri Rüştiyesini bitirdikten sonra İstanbul'a gider ve İstanbul Sultanisini bitirir. 1911 yılında Halkalı Ziraat Yüksek Okulunda (Ziraat Alî Mektebi) okurken amcasının oğlu Ömer Cemîlpaşa ve iki arkadaşıyla Hêvî - Cıvata Telebeyê Kurdan (Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti)'ı kurar, sonrasında okumak için gittiği Lozan'da 1913'te Ekrem ve Şemseddin Cemîlpaşa ile arkadaşları bu cemiyetin bir şubasını açar.²⁸⁴

1. Dünya Savaşı başladığında İstanbul'a döner, askere gitmek için gönüllü olur ve aldığı eğitimden sonra zabıt olarak Doğu Cephesine, oradan da Filistin Cephesine gider; fakat Amman'da İngilizlere esir düşer ve İskenderiye'ye (Mısır), Seydbeşir Kampına gönderilir. 1925 Şeyh Said İsyanı'yla ilgisi olduğu gerekçesiyle ailenin birçok üyesiyle beraber tutuklanır, İstiklal Mahkemesinde yargılanır; her ne kadar beraat etse de sürgün edilmekten kurtulamaz ve Burdur'a sürgün edilir. 1929'da Diyarbakır'a döner, oradan Suriye'ye geçer ve Xoybûn'un merkez yönetimine seçilir. Örgütün Mardin ve Dêrik bölgesi komutanı olarak görev üstlenir; ancak Fransızlar, Suriye'de toplanan birçok Kürt'ü Şam'da toplayıp ikamet zorunluluğu getirince plan

²⁸² Reşan, **Navdarên Kurd - Kurdish Notables - Kürt Ünlüleri**, s. 168.

²⁸³ Çetin, **Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi**, s. 57, 58.

²⁸⁴ Malmîsanij, **Cemîlpaşazadeyên Diyarbekirî û Neteweperweriya Kurdî** (Türkçeden çeviren Rojen Lezgîn), Weşanxaneya Vateyî, İstanbul, 2004, s. 333.

gerçekleşmez. 1932 yılında Suriye'nin Cizîr kentinde Yoksul Kürtlere Yardım Cemiyetini kurulur ve Qedrî Cemîlpaşa da bu cemiyetin üyesi olur. Kısa süre sonra, 1933 yılında Qedrî Cemîlpaşa, Türkiye vatandaşlığından çıkarılır. Fransızlar, Kürt'leri ve Hristiyan'ları Arap'lara karşı kullanmak istemişlerdir; fakat bu istekleri geçekleşmeyince 1937 yılında Kürt'ler Tüdmur'a sürülür. Qedrî Cemîlpaşa, 1937'de Xaybun tarafından kurulan Kürt Birliği ve Özgürlük Cemiyetine yöneticisi olur. Mahabat'ta Kürdistan Cumhuriyeti ilan edildikten sonra Qedrî Cemîlpaşa, Suriye Demokrat Partisi temsilcisi olarak İran'a gönderilir ve orada İran Kürdistan Demokrat Partisi çalışmalarına da katılır. İran'ın, Mahabad üzerindeki baskısını artırması üzerine Sovyet Rusya'nın İran Konsolosluğunu ziyaret eder ve Kürdistan Cumhuriyetinin isteklerini yetkililere iletir, sonrasında Mahabad'ta görev verilmediği için Şam'a döner.

285

Qedrî Cemîlpaşa, ana dili Kürtçenin yanı sıra Fransızca, Türkçe ve Arapça bilen biri olarak İstanbul'daki aydınlarla ilişkileri iyi olan biriydi, ayrıca Avrupa'da da kaldığı için milli bilinci iyice yerleşmiş ve çevresinde ulusçuluk ile ilgili yapılan tartışmalardan etkilenmiştir; bu yüzden dağılan Osmanlı'dan sonra oluşacak bağımsız bir Kürt Devleti fikri zihninde oluşmuştur. Qedrî Cemîlpaşa askeri yönünün yanı sıra edebi yönü de oldukça güçlüdür: Hawar dergisinde Melayê Cizîrê'nin Diwanı, Qedrî Bey tarafından yazılmıştır. Kasım Cemîlpaşa'nın kızı Cavide ile evli olan Qedrî Cemîlpaşa'nın çocuğu yoktur ve 26 Kasım 1973 yılında Şam'da hayata gözlerini yummuş, Heyy'ul Ekrad Mahallesinde bulunan Rükneddin Mezarlığına defnedilmiştir.²⁸⁶

Eseri: Doza Kurdistan, Beyrut, 1969 (Zinar Silopî adıyla yazmıştır.)

²⁸⁵ Çetin, **Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi**, s.67.

²⁸⁶ Çetin, **Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi**, s.68.

2.10. REŞÎDÊ KURD

2.10.1. Reşîdê Kurd'un Hayatı ve Eserleri (1910 – 1968)

1910 yılında dünyaya gelen Reşîdê Kurd, Mardin'in Dêrik ilçesinin Rewşatê köyünden olup annesinin adı Zînê, babasının adı Muhammed eşinin adı ise Xatun'dur.

287

Okul hayatı kendi köyünde başlamış, sonrasında Mardin'de okumuştur ve öğretmenlik eğitimi almak için Konya'ya gitmiştir; fakat okulu bitmeden kısa bir süre sonra 1930 yılında tutuklanır. Hapishaneden kaçır, tekrar yakalanıp Dêrik Hapishanesine gönderilir; fakat orada da asılacağını öğrenince 1940'ta bir yolunu bulur ve tekrar hapishaneden kaçır Suriye'ye geçir Amûdê şehrine yerleşir. Suriye'ye geçtikten kısa bir süre sonra anne, babasını ve yeni doğmuş bebeğini kaybeden Reşîd Kurd, Amûde'de rejim güçlerinin baskısı altında yaşamını sürdürür. Suriye'de hapis yatar, sonrasında 1950'de Irak'a iltica talebinde bulunur; fakat yetkililer onu Mısır ve Suriye Birliğine teslim eder ve Qamışlı kentinde üç gün bir ağaca bağlanıp temmuz ayında aç susuz bırakılarak işkence edilir. Daha sonra Şam'da bulunan Mezê Hapishanesine, oradan da Tedmûr Hapishanesine gönderilir. 1949 yılında rahatsızlık geçiren Reşîdê Kurd, 1967 yılında tedavi amaçlı Romanya ve Bulgaristan'a gitse de pek bir sonuç alamaz ve 20 Ocak 1968'de hakkın rahmetine kavuşur.²⁸⁸

Daha çok dil bilimci olarak tanınan Reşîdê Kurd'un Hawar dergisinin 49. ve 52. sayılarında “ Cîvat (Toplum) “ isimli bir makalesi yayınlanmıştır. 1956 yılında Şam'da “ Kurmanci Dilinin Dilbilgisi (Rêzimana Zimanê Kurmancî “ isimli bir kitap yayınlamıştır. Ayrıca şiirler de yazan Reşîd Kurdi, tutuklu bulunduğu yıllarda birçok şiir yazmıştır: Bersiv, Oktobir, Sorim, Rêya Azadan, Roja Me, Karwan, Zindan... Bunun yanı sıra “ Basen Beyrûtê, Eger Em Nebêjin Ay Ew ê Bibêjin Ay ve Ez “ isimli şiirleri de vardır. Reşîdê Kurd'un Rusya'ya gittikten sonra sert bir üslupla ve “ Cûnê Reş “ ismiyle kaleme aldığı “ Ez “ ve “ Rêya Azadan “ isimli şiirleri 27 Kasım 1966 tarihinde Reya Teze gazetesinde yayınlanır. Burada dönem şairlerinin siyaset ile bağını koparamamasının ve bu etkiyle şiir yazmalarının tesiri olmuştur.

²⁸⁷ Çetin, *Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi*, s.68.

²⁸⁸ Çetin, *Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi*, s.69.

1956 yılında Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta " Rêzimana Zimanê Kurmancî [Kürtçe (Kurmancî Lehçesi) Dil Bilgisi] " isimli bir eser bırakmıştır. Kürt edebiyatı, dili ve kültürü üzerine birçok yazı kaleme alan Reşîdê Kurd'un " Ez " isimli şiir kitabı da vardır.²⁸⁹

2.11. DR. EHMED NAFÎZ

2.11.1. Dr. Ehmed Nafîz'in Hayatı ve Eserleri (1899 - 1968)

Zengin, dindar ve aydın Mela Yusuf'un oğlu olan Ehmed Nafîz 1899 yılında Elazığ Maden'de dünyaya gelmiştir. İlkokul ve ortaokulu Elazığ ve maden de okuyan Nafîz sonrasında tıp eğitimi için İstanbul'a gitmiştir. Burada Bedirxan ve Cemîlpaşa ailesi, Dr. Fuad, Hacı İbrahim gibi aile ve şahsiyetlerle ilişkisi olmuştur.

Dr. Nafîz hem askeri doktor idi hem de Diyarbakır Azadi Derneği üyesiydi. Şeyh Said Ayaklanması'nda da doktor olarak görev almış, sonrasında tutuklanmıştır. 1928 yılında hapishaneden çıktıktan sonra Suriye'ye geçmiş, Xoybûn Partisi üyesi olmuş, sonrasında kardeşi Dr. Nûredîn Zaza ile birlikte Şam'a geçmiştir. Dr. Ehmed Nafîz bir taraftan doktorluk yapmakta diğer taraftan da Yoksul Kürt'lere Yardım Derneğinin başkanlığını yürütmekteydi.²⁹⁰

Dr. Ehmed, 1932 yılında Fransızlar tarafından resmi bir şekilde Türkiye sınırında Eyndîwer köyünde klinik açılarak görevlendirilmiştir. Aynı köyde Müküslü Hamza Bey de Kürt çocuklarının eğitimi için bir okul açmış ve Kürt çocuklarına Latin harflerini öğretiyordu. Nafîz, Hawar dergisinin " Doktor Köşesi "nde sağlık ile ilgili yazılarıyla yerini almış, okurların sağlıkla ilgili sorularına cevap olmuştur. Dr. Ehmed Nafîz 1940 yılında Kamışlı'da bir klinik açar, hastaları tedavi ederken her hafta perşembe günleri de Amûde'ye gider ve buradaki hastaları tedavi ile uğraşır. Bu çabası Cegerxwin ve Ehmed Nami'nin şiirlerine konu olur. Dr. Nafîz, 1950'de Madam İvan ile evlenir ve bu evlilikten Cem, Leyla ve Hülya isimlerinde üç çocukları dünyaya gelir. Nafîz, 1960'ta hastalanır, tedavi amaçlı evini de Halep'e taşır, klinik açar; fakat burası da çare olmaz ve Beyrut'a gider. Dr. Ehmed Nafîz, 1968 yılında Beyrut Amerikan Hastanesinde hakkın rahmetine kavuşur. Cenazesi vasiyeti üzerine

²⁸⁹ Mahabad, *Antolojiya Helbestvanên Nûjen*, s. 447.

²⁹⁰ Çetin, *Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi*, s.76.

Kamışlı'nın Dûgirê köyüne defnedilir. Dr. Ehmed Nafîz, Latin harfleriyle yazıları çıkan, doktorluğunda Kürtçeyi kullanan ve Kürtçeyi bu alanda ilerleten ilk doktordur. Bugün Kamışlı'daki bir hastanenin adı Dr. Ehmed Nafîz'dir.²⁹¹

2.12. ELÎ SEYDO GEWRANÎ

2.12.1. Elî Seydo Gewranî'nin Hayatı ve Eserleri (1908 – 1992)

1908 yılında Ürdün'ün başkenti Amman'da doğan Eli Seydo aslen Diyarbakır'ın Ergani ilçesinin Lexer köyünden olup ailesi Dodikan aşireti mensubudur. Dedesi 1880 yılında yılında Ürdün Kaymakamı olarak görevlendirilmiştir. Eli Seydo 1916 yılında Umman'da okula başlar, 1920'de Quds şehrine gider, “ Metran Gabat Eğitimhanesinde iki yıl İngiliz dili üzerine eğitim alır, sonrasında Rewdet-ul Mearîf el Wataniye “ okuluna gider ve liseyi bitirir. Eli Seydo bu dönemlerde bir öğretmen olan Amold isminde birinin tesiriyle Kürt'ler üzerine araştırma ve inceleme yapmaya başlar. Gewrani, liseden sonra Beyrut Amerikan Üniversitesinde siyaset ve ekonomi üzerine eğitim alır, bitirdikten sonra da Umman Lisesinde İngilizce öğretmeni olarak göreve başlar ve 1938'de Kurk Lisesinde, kısa süre sonra Silte Lisesi, Erbed Lisesi ve Umman Lisesinde yönetici olarak görev yapar. Eli Seydo kısa süre sonra Ürdün Dışişleri Bakanlığı sekreteri olur ve Cidde'ye görevlendirilir. 1946'da Ürdün bağımsız bir devlet olana kadar orada kalır ve aynı yerde büyükelçi olarak görevine devam eder. Sonrasında Ankara, Şam, Yemen ve Suudi Arabistan büyükelçisi olarak görev yapmıştır ve 1963'te emekli olmuştur.²⁹²

Eli Seydo Gewranî'nin Eserleri:

1. Ji bo Delalî û Bilindiya Kurda (Kürtçenin Yükselmesi ve Güzelleşmesi İçin), İngilizceden çeviri
2. Gera Dana Şimîz ê Emerîkî, İngilizceden çeviri
3. Ji Emmanê Heta Îmadîyê, Kahire, 1939
4. Ji Te'lîmatên Qonsûla Urdunî
5. Qamûsa Kurdî - Ereblî, Amman, 1985
6. Lor û Loristan, Bağdat, 1974

²⁹¹Çetin, Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi, s. 77.

²⁹²Çetin, Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi, s. 81.

7. Gera li Yemenê Di Dema Îmam Ehmed de
8. Komara Kurdî ya Mehabad (Mister Egilton), İngilizceden çeviri
9. Kurd, Tomas Bo (İngilizceden çeviri)
10. Pirsgirêka Rojhilata Tirkîyê (M. Emin Bozaslan, Türkçeden çeviri)

2.12.2. Elî Seydo Gewranî'nin Kürt Edebiyatındaki Yeri

Eli Seydo, devlet işlerinin yanı sıra yazı ve araştırma ile de meşgul olmuş ve çeşitli yazılar ve eserler bırakmıştır. O, Hawar dergisinin dokuzunca sayısında bir yazı yayınlamış ve Latin alfabesine gereken önemin verilip sahip çıkılmasını istemiştir. Ayrıca birçok Arap dergi ve gazetesinde örf, adet ve tarih üzerine yazılar yazmıştır. Bunun yanı sıra Kürtçe kitaplar yazmış, bazı kitapları ise Arapçaya çevirmiştir.²⁹³

2.13. FAÎQ BÊKES

2.13.1. Faîq Bêkes'in Hayatı ve Eserleri (1905 - 1948)

Süleymaniye'nin Sêtok köyünden olan ve asıl adı Faîq Ebdulla olan Faîq Bêkes, 1905 yılında dünyaya gelmiştir.²⁹⁴ Babası Şarbajar şehrinde tabur ağalığı da yapmış Ebdal/ Abdulla Bey'dir. Ayrıca Faîq Bêkes, ünlü Kürt Şairi Şêko Bêkes'in de babasıdır. Taha ve Sehid isimlerinde iki kardeşi vardır. Faîq Bêkes Soran lehçesinin ünlü şairlerindendir ve toplumu etkileyen şiirler yazmıştır.

Faîq Bêkes, iki dünya savaşı görmüştür ve babası Osmanlı ordusunda tabur ağalığı yapmış, çocuklarının ise medrese eğitimi almalarını istemiştir. 1. Dünya Savaşı başlamadan önce 1911'de Abdal Beg Xaneqîn ile Bağdat'a gönderilir ve birkaç yıl sonra da orada hayatını kaybeder. Babasının ölümünden sonra aile ekonomik sıkıntılar içerisine girer ve durumları kötüye gider. Babası öldükten yaklaşık bir buçuk yıl sonra kardeşi Taha ve annesi de hayatını kaybeder.²⁹⁵

Amcası Emin Ağa, onu ve kardeşini Bağdat'a Hacı Alî Ağa'nın yanına gönderir, o da bakmaları için onları bir yakını olan Hemexan ve eşinin yanına verir.

²⁹³ Çetin, "awar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi, s.81.

²⁹⁴ Temo, Kürt Şiir Antolojisi, s. 1364.

²⁹⁵ Çetin, "awar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi, s.74.

Onlar da okuma yazma öğretir ve bakımlarını üstlenir. 1914 yılında 1. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İngiliz'ler Irak'a girer ve 1918'de savaş bittiğinde Hemexan, onları tekrar Süleymaniye'ye, amcasının yanına götürür, amcası da onları okutur.

Faîq Bêkes, 1923'te Süleymaniye'de ardından 1925'te Bağdat'ta öğretmen okuluna gider, mezun olur, Hewlêr (Erbil) ve Halepçe'de öğretmenlik yapar. Faîq Bêkes, öğretmenlik yaptığı yıllarda yazılar da yazmaya başlar, sonrasında politikayla ilgilenir; fakat 1930'da hapse girer ve üç yıl kalır, sonrasında öğretmenliğe döner. Faîq Bêkes, Kürt halkının dertlerini hem politik söylemleriyle hem de şiirleriyle dile getirmiş, bu yolla bir bilinç oluşturmaya çalışmış ve şiirlerinde kullandığı “ ittifak, birlik ve çalışma “ gibi ifadeler ile Kürt'ler arasında bir farkındalık oluşturmaya çalışmıştır. Faîq Bêkes, Kürtçenin yanı sıra Arapça, Farsça ve İngilizce de bilmekteydi. Ayrıca Kürt halkının fakirliği ve kimsesizliği karşısında “ Bêkes (Kimsesiz) mahlasını kullanmıştır. Faîq Bêkes, rejimin ona uyguladığı işkencelerin de tesiriyle genç denilebilecek bir yaşta, 43 yaşında 11 Aralık 1948'de Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Faîq Bêkes'in şiirleri, Muhammed Mele Kerim tarafından, “ Bêkes'in Dîwanı “ adıyla 1981 yılında Bağdat'ta basılmıştır. Bêkes, eserlerinde çoğunlukla “ Kürtlük, birlik, halkın derdi ve kederi “ gibi konular üzerinde durmuş ve çocuk şiirlerine önem vermiştir.²⁹⁶

2.14. HESEN HİŞYAR

2.14.1. Hesen Hişyar'ın Hayatı ve Eserleri (1907 - 1985)

Tarihçi, şair ve yazar Hesen Hişyar (Serdî), 1907 yılında Diyarbakır'ın Hênê (Hani) ile Lice arasında kalan Serdê köyünde dünyaya gelmiştir.²⁹⁷ 1920 yılında Kürt örgütlenmesiyle tanışan Hişyar, İhsan Nuri Paşa ile de Diyarbakır'ın Hani ve Lice ilçelerinde iletişimi olmuştur. 1925'te Şeyh Said İsyanı'nda yer alır. İsyanın ardından Hesen Hişyar yaralı olarak yakalanır ve yargılanır, idam cezası alır; fakat yaşının küçüklüğü sebebiyle cezası 15 yıla indirilir. Birkaç yıl da Niğde'ye sürgüne gönderilen Hişyar 1928'deki genel aftan sonra Diyarbakır'a döner ve Kulp tapusunda yönetici olarak görev yapar.

²⁹⁶ Çetin, Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi, s.75.

²⁹⁷ Reşan, Navdarên Kurd - Kurdish Notables - Kürt Ünlüleri, s. 160.

Ağrı İsyanı sırasında Hesên Hişyar isyana katılır, isyanın bastırılması sonrası İhsan Nuri paşa ile birlikte İran'a geçer, oradan da 1934'te Suriye'ye geçen Hişyar Xoybûn Partisi üyesi olur. Hişyar, Kürt folkloru, kültürü ve dili üzerine çalışmalarda bulunmakta, Hawar, Ronahî ve Çiya dergilerinde yazı ve şiirlerini yayınlamaktadır. Kürt Yardımlaşma ve Bilim Derneği 1956 yılında Hesên Hişyar ve bazı Kürt aydınları tarafından kurulmuştur. Dernek; Nuri Dersimi'nin " Dersim Tarihi ", " Kaçakçılar Yoluyla " ve " Jenosid " isimli kitapları Kürtçeye çevirmiştir. Sonrasında Nuri Dersimi ve Rewşen Bedirxan ile birlikte " Wijdan (Vicdan) " isimli bir gazete çıkarmıştır. 1966 yılında ise Hişyar, " Agahi " dergisini çıkarmıştır.²⁹⁸ Bu dergi 19 sayı yayımlanmıştır.

Hesên Hişyar, 14 Eylül 1985 tarihinde Hakk'ın rahmetine kavuşmuş, Kamışlı yakınlarındaki Dugir Mezarlığında defnedilmiştir.

Hesên Hişyar'ın Eserleri:

1. Gördüklerim ve Hatıralarım (1907 – 1985), Amiral Basimevi, Beyrut, 1993
2. Agahî (Haber) dergisinin 19. sayısı
3. Kürt Tarihi (5 cilt): MÖ 8000'den 19. yy a kadar.
4. Gördüklerim ve Hatıralarım 1914 - 1983 (5 cilt)
5. Şiir Diwanı
6. Zerdeşt, Newroz Buda ve Konfiçyus
7. Vatan Çalışmalarının Felsefesi
8. Zagros ve Zara Arasındaki Çılgılık ve Şikayet
9. Erûda Kurdî (?)
10. Beyaz Elbise ve Karanlık El
11. Kadri Bey Röportajının Çevirisi
12. Irak Devrimine Verilen On Röportaj
13. Ararat ve Şeyh Said Devrimi.²⁹⁹

Yukarıdaki eserlerden sadece ilk ikisi Hesên Hişyar'ın yayınlanmış eseridir.

²⁹⁸ Çetin, "awar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi, s.72, 73.

²⁹⁹ Çetin, Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi, s.73.

2.15. EHMED NAMÎ

2.15.1. Ehmed Namî'nin Hayatı ve Eserleri (1906 - 1975)

Asıl adı Ehmed Mehmûd Evdilah olan ve medreseyi bitirdikten sonra " Mela " unvanı alan Ehmed Nami,³⁰⁰ 1906 yılında Nusaybin'e bağlı Erbet köyünde doğmuş, henüz 3, 4 yaşlarındayken babasını, 10 yaşlarında iken de annesini kaybetmiştir. Annesinin vasiyeti üzerine halası ona bakar ve onu okutur. Ehmed Namî, sonrasında Suriye'ye geçer, Tilşeîr köyünde Şeyh İbrahim'in yanında okumasına devam eder, orada imam olur ve evlenir. Bir süre sonra Mîr Celadet Alî Bedirxan ile diyalogu gelişir; bu yüzden Tilşeîr köyü bu dönemde kültürel ve sosyal bir rol üstlenmiştir.³⁰¹ Namî, eğitim almak için Darê, Amûdê, Kercos/Kercews, Girê Siwêr, Tilşîrê ve Aşîta'ya gitmiştir.³⁰²

Namî, köyünde okul açar; fakat bazı şeyh ve imamlar " Nami, Tilşeîr'in tepesinde şeytan çadırı açmış. " diye kendi öğrencileri üzerinden kara propaganda yapmışlardır; fakat köyün ağası Elîyê Ebdê Ehmed Namî'ye destek verince şeyh pişman olur. Hatta bu olay üzerine Namî'nin eşi: " Neden başımıza böyle bir kıyamet getirdin, okul açtın; fakat okul çağında çocuğumuz bile yok " diye şikayette bulununca Namî de: " Tüm Kürt çocukları benimdir. " diye cevap verir. Yine Ehmed Namî'nin ısrarıyla okula başlayan bir çocuğun çobanlık yapan fakir babası, bir duvarın önüne oturur ve ağlayarak Namî'ye beddua ederek: " Eğer oğluma bir şey olursa Allah Mela Namî'nin yanına bırakmasın. " der.³⁰³

Ehmed Namî, bir süre sonra ailesiyle birlikte Tilşeîr'den ayrılıp Kamışlı'ya yerleşir, edebi ve sosyal çalışmalarını devam ettirir. Namî, 1975 yılında Kamışlı'da hayata gözlerini yumar ve şehir mezarlığına defnedilir. Ehmed Namî'nin üç eseri vardır: " Diwana Ristan " isimli eseri 1986'da " Daxwazname " ismiyle broşür şeklinde Stocholm'de yayınlanmıştır. İkinci eseri " Agirê Sinema Amûdê (Amûdê Sinemasının Ateşi/Yanığını, Uppsala, 2987) dir. Burada Amûdê şehrindeki sinemada gerçekleşen bir yangını geniş bir röportaj şeklinde yazar ve yayınlar. Üçüncü eseri ise

³⁰⁰ Sagnîç, *Dîroka Wêjeya Kurdî*, s. 558.

³⁰¹ Çetin, *Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi*, s.70.

³⁰² Temo, *Kürt Şiir Antolojisi*, s. 1351.

³⁰³ Çetin, *Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi*, s.70.

henüz basılmamış “ Kozar “ isimli Kürtçe - Arapça bir sözlükçedir. Ayrıca Mela Ehmed Namî, Hawar ve Ronahî dergilerinde de yazılar yazar.³⁰⁴

³⁰⁴Çetin, Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi, s.72.

SONUÇ

Kürt'lerin yaşadığı topraklarda kimi zaman siyasi istikrarsızlık, ekonomik sıkıntılar, şiddetle yoğrulmuş bir anlayış kimi zaman da - ve belki de çoğu zaman - cehaletin yol açtığı birlik olamama; Kürt dili, edebiyatı, kısacası kültürünün erimesine, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur.

Kürt kültürü, her ne kadar kökleri yüzyıllar öncesine dayanan bir birikime ve zenginliğe sahip olsa da yukarıda saydığımız sebepler bugün Kürt dili ve edebiyatını, çağdaşları olan toplumların gerisine itmiştir; bu yüzden dilinden, edebiyatından, müziğinden, tarihinden, güzel sanatlarından, kısacası kültürünü oluşturan tüm unsurlardan uzaklaşan, uzaklaşmak zorunda kalan Kürt'lerin olduğunu görmekte, işitmekte ve okumaktayız.

Kürt dili ve edebiyatının var olduğunu, örneklerinin sunulduğunu Kürt edebiyatı tarihine baktığımızda görmekteyiz; zira tarih bize Elîyê Herîrî, Melayê Cizîrî, Ehmedê Xanî, Feqîyê Teyran ve daha birçok Kürt dilci ve edebiyatçısı göstermekte, bu anlamda Kürt'lerin, dil ve edebiyat geçmişi olan bir halk olduğunu gözler önüne sermektedir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemi, Türkiye'nin ise ilk dönemlerinde Avrupa'daki milli ve kültürel birçok gelişmeden etkilenen Kürt aydınları, ileri gelenleri çeşitli çalışmalarla Kürt kültürünü duyurmaya, Kürt dili ve edebiyatı ile ilgili yazılar yazıp yayınlar çıkarmaya başlamıştır. İleri gelen bu ailelerden biri de " Bedirxanîler"dir ki Kürt kültürü ile ilgili ciddi çalışmalar yapmış, gazete ve dergiler çıkarmışlardır. İstanbul'da yazılan yazılar, çıkarılan yayınların yanı sıra Kahire'de 1898 yılında ilk Kürtçe gazete olan Kürdistan gazetesi Miqtad Mîthat Bedirxan tarafından çıkartılmış, Abdurrahman Bedirxan tarafından basımına devam ettirilmiştir. Ayrıca Mîr Celadet Alî Bedirxan'nın sahibi, sorumlusu ve yazarı olduğu 1932 yılında çıkarılan Hawar dergisi Kürt edebiyatı tarihinde önemli bir yere sahiptir. Derginin çıkarılmasında abisi

Celadet'in yanında olan Dr. Kamiran Bedirxan, Hawar dergisinde farklı türdeki yazıları ve değişik alanlardaki çalışmaları ile Kürt edebiyatına büyük hizmetleri olmuştur.

15 Mayıs 1932'de yayın hayatına başlayan Hawar dergisi, Kürt edebiyatı ile ilgili birçok çalışmanın ilham kaynağı olmuştur; zira Hawar hem bugün gelişmiş birçok edebi türün ilk örneklerinin sunulduğu yer olmuş hem de tarzı ve yürüttüğü yöntem ile Kürt edebiyatına ivme kazandırmıştır. Ayrıca Hawar dergisi, bugün yaygın olarak kullanılan Latin harfli Kürt alfabesinin tanıtıldığı, araştırmaların yapıldığı, bu alfabe ile yazıların yazıldığı yer olması sebebiyle son derece önemlidir.

Hawar dergisi yazarları; entelektüel olma, bugünü görüp geleceği yordama ve milli bilince sahip olma gibi özellikleri bünyelerinde barındırmıştır; çünkü dönemin imkanları ne olursa olsun toplumu ilerletecek, çağdaş bilinç kazandıracak ve kültürel atılımı sağlayacak dil ve edebiyatı ihmal edilmemiş, Kürt kültürü, özellikle de edebiyatı ile ilgili çalışmalarıyla hem kendi dönemini aydınlatmış hem de bugünün edebi çalışmalarına yol göstermiş, ışık olmuştur.

Netice itibarıyla Hawar dergisi, Kürt edebiyatı için dönüm noktası olurken Hawar dergisi yazarları da Kürt edebiyatının hem dününe hizmet etmiş, bu alanda gelişime açık temeller atmış hem de bugünün yazarlarına yol gösterip doğru ve çeşitli örnekler sunmuşlardır.

KAYNAKÇA

- ADAK, Abdurrahman, "**Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasik (3. Basım)**", Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2015
- AKINCI, Enes, "Tehlîlek li ser Dîwana Cegerxwîn A Bi Navê Agir û Pirûsk ", **Bingöl Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi**, Bingöl, 2018
- AKPINAR, Fuat, "**Cigerxwîn**", Leningrad, 1980
- AKSAN, Doğan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000
- ALAN, Ramazan, "**Destpêkek ji bo Zanista Edebiyata Modern**", Weşanên Peywend, Stenbol, 2015
- AYDINKAYA, Fırat, "Tamamlanmamış Bir Proje olarak Kürt Modernleşmesi", **Kürt Tarihi Dergisi**, Sayı 25
- BAYRAK, Mehmet, **Kürdoloji Belgeleri II**, ÖZ-GE Yayınları, Ankara, 2004
- BEDIRXAN, Celadet Alî, **Ferheng Kurdî - Kurdî**, Avesta Basın Yayın, İstanbul, 2009
- BEDIRXAN, Celadet Alî, "**Hawar**", sayı: 27, Şam, 15 Nisan 1941
- BEDIRXAN, Emîr Celadet Alî, "**Bir Kürt Aydınından Mustafa Kemal'e Mektûb**", Doz Yayınları, İstanbul, 2010
- BEDIRXAN, Kamiran Alî, **Dersên Şerîetê (Şam, 1938) Hedîsên Cenabê Pêxember**, Avesta Basın Yayın, İstanbul, 2012
- BEDIRXAN, Kamiran Alî, **Elfabeya Min**, Avesta Basın Yayın, İstanbul, 2009
- BEDIRXAN, Kamiran Alî, **Xwendina Kurdî**, Avesta Basın Yayın, İstanbul, 2013
- BEDIRXAN, Mîr Celadet Alî, "**Ronahî**", Weşana Belkî, İstanbul, 2010
- BILBİL, Mîkaîl, **Helbesta Cegerxwîn û Îqtîdar**, Lîs Yayınları, Diyarbakır, 2016
- BOZAN, Emin, "Çîroka Kurmancî ya Modern Di Kovara Hawarê de", **Teza Lisansa Bilind a Bitez**, Mêrdîn, 2019

CANLI, Cemalettin, **Halil İbrahim Uçak, Hattın Dört Yanında Cemîlpaşazadeler**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012

Cegerxwîn, **Agir û Pirûsk**, Avesta Basın Yayın, İstanbul, 2014

Cegerxwîn, **Sewra Azadî**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2014

CELÎL, **Ordîxan, Cegerxwîn'in Yaşamı ve Şiir Anlayışı**, (Çeviri: Edib Polat), Evrensel Basın Yayın, İstanbul, 2011

ÇAKAR, Mehmet Sait, Fehim Işık, Mehmet Mehmetoğlu, Ronayi Önen, Esra Sadıkoğlu, Sami Tan, **"Ortaöğretim Kürt Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı"**, Tarih Vakfı, İstanbul, Şubat 2011

ÇETİN, Süleyman, "Hawar Dergisi ve Kürt Dili Üzerindeki Etkisi", **Yüksek Lisans Tezi**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, Van, 2016

DILJEN, Haydar, Azad J. Erdem, Remzî Kerîm, Mahmûd Lewendî, **Dergûşa Nasnameyê**, Weşanên Sîtav, Kasım, 2014

DİNÇ, Mehmet, "Sabahattin Alî ve Nûredîn Zaza'nın Öykülerinin Toplumsal Gerçekçilik Açısından Karşılaştırılması", **Mardin Artuklu Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi**, Mardin, 2016

ERGÜN, Zülküf, **"Edebîyata Kurdî ya Nûjen (Yeni Kürt Edebiyatı) Ders Notları"**, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2015

HÊZİL, Samî, **Kurte Wêjeya Kurdî**, Weşanên Sîtav (Sîtav Yayınları) Van, Ocak 2015

[http: // kurtyazarlar.blogspot.com](http://kurtyazarlar.blogspot.com)

HINE, Memê Mala, **Donzdeh Siwariyên Merîwanê**, Weşanên Peywend, Stenbol, 2017

İBRAHİM, İbrahim, "Rengvedana Dîroka Kurdî Di Helbestên Cegerxwîn De", **Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi**, Mardîn, 2016

KAYA, Fetulah, **Kürt Basını**, Hivda Yayınları, İstanbul, 2010

JIYAN, Rênas, **Qedrî Can Hemû Berhemên Wî**, Belkî Yayınları, Aralık 2009, İstanbul

BURKAY, Kemal, **Geçmişten Bugüne Kürt'ler ve Kürdistan**, Deng Yayınları, Diyarbakır, 2008

KARDAM, Ahmet, **Cizre - Bohtan Beyi Bedirxan Direniş ve İsyan Yılları**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2017

- KARDAM, Ahmet, **Cizre - Bohtan Beyi Bedirxan Sürgün Yılları**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013
- KUTLAY, Naci, **Kürtlerde Değişim ve Milliyetçilik**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013
- KUTLAY, Naci, **21. Yüzyıla Girerken Kürtler**, Perî Yayınları, İstanbul, 2011
- LEWENDÎ, Mahmûd, Nedim Baran, "**Nameyên Nûredîn Zaza**", Weşanxaneya Rûpelê, İstanbul, 2019
- MAHABAD, Occo, **Antolojiya Helbestvanên Nûjen**, Na Yayınları, İzmir, 2019
- MALMÎSANIJ, **Cemîlpaşazadeyên Diyarbekirî û Neteweperweriya Kurdî**, (Türkçeden çeviren: Rojen Lezgîn), Weşanxaneya Vateyî, İstanbul, 2004
- MENTEŞAŞVİLÎ, A. M., **Dünden Bugüne Kürt'ler**, Evrensel Basın Yayın, İstanbul, 2004
- OCEK, Nezîr, **Dersên Edebiyata Kurdî**, Weşanên Sîtav, Nisan, 2019
- ÖÇAL, Serdar, "**Di Çîrokên Qedrî Can de Hêmayên Folklorîk**", (Daha fazla bilgiye ulaşılammıştır.)
- ÖNEN, Ronayî, "Dilde Modernleşme Öyküsü Celadet Bedirxan'ın Alfabe Serüveni", **Kürt Tarihi Dergisi**, sayı 25, Temmuz-Ağustos 2016
- PÎRBAL, Ferhad, "Bîblîografya û Çîrokên Hawar, Ronahî û Roja Nû", **Nûdem Dergisi**, sayı: 11, Swêd (İsveç), 1994
- REŞAN, Nevin Güngör, **Navdarên Kurd - Kurdish Notables - Kürt Ünlüleri**, DOZ Yayıncılık, İstanbul, 2008
- SAGNIÇ, Feqî Huseyn, **Dîroka Wêjeya Kurdî**, Enstituya Kurdî ya Stenbolê, İstanbul, 2014
- SOLMAZ, Beşir, "**Cegerxwîn û Forklora Edebiyata Zarokan**", (Makale), Mardin, 2012
- SUVAGCÎ, İlyas, "Di Helbestên Cegerxwîn de Vebêja Dekolonyal", **Wêje û Rexne Dergisi**, sayı: 3, Diyarbakır, 2014
- SÜRÜCÜ, Sevim Hatun, "Lêkolînên li ser Çîrokên Osman Sebrî yên di Hawar û Ronahîyê de", **Yüksek Lisans Tezi**, Bingöl, 2019
- TAN, Sami, "Du Xebatên Destpêkî yên bi Îngilîzî yên Rêzimana Kurmancî: Analîzeke Zimanzanî ê Rêzimanî", **Yüksek Lisans Tezi**, Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, Mardin, 2018
- TEMO, Selim, **Kürt Şiir Antolojisi**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2013

"Türkçe Sözlük", TDK Yayınları 10 Baskı, Ankara, 2005

YEĞEN, Mesut, "Şerif Derince ile Söyleşi Medreseden Diasporaya Yazılı Kürtçe",
Kürt Tarihi Dergisi, sayı 5, Şubat - Mart 2013

YEKDEŞ, Omer Faruk, "Di Helbesta Cegerxwîn de Bîrdozî û Jin", **Zend Dergisi**,
Estîtuya Kurdî ya Stenbolê, sayı: İlkbahar - Yaz 2008

YEKDEŞ, Ömer Faruk, "Nâzım Hikmet ve Cegerxwîn'de Aşk Şiirinin İdeolojisi",
Bilkent Üniversitesi Master Tezi, Eylül 2008

YILDIRIM, Prof. Dr. Kadri, Ramazan Pertev, Mustafa Aslan, **Ji Despêkê Heta Niha
Folklorê Kurdî**, Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye'de Yaşayan Diller
Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2013

Wikipedia, **"Emin Ali Bedir Khan"**, (Kurdish Diplomat)

YÎĞÎT, Mîrhem, **Dîroka Rojnamegeriya Kurdî - 1 -**, J&J Yayınları, Ankara, 2019